

Nr. 1, vol. 1

1926

ŽVAIGŽDĖ - The STAR.

A LITHUANIAN QUARTERLY PUBLICATION, PUBLISHED BY J. MILUKAS & CO. AT 3854 RICHMOND STR., PHILADELPHIA PA. YEARLY SUBSCRIPTION \$2.00, SINGLE COPY 50 c.

Vasar's m. == February, 1926

Entered as second class matter as a quarterly February 26—1926 at the Philadelphia Post Office under Act of March 3, 1879

Bell Phone Oregon 3995 M

Dr. Ignotas Stankus

1210 S. Broad St., Philadelphia, Pa.

Lietuvės Daktaras ir Chirurgas

Valandos: Nuo 9 iki 11 A. M.

„ 2 „ 4 P. M.

„ 7 „ 8 P. M.

Nedėliomis „ 10 „ 8 P. M.

Telphonas Bell: Kensington 2651 W

Dr. F. Trygar**Gydytojas Akušeras ir Chirurgas**

3119 Richmond St., Phila., Pa.

Valandos: nuo 8 iki 10 iš ryto,
nuo 2 iki 4 ir nuo 6 iki 9 vakare,
nedėliomis nuo 11 iki 2 ir nuo 6
iki 9.

Geras abelnam naudojimui
linimentas**Pain-Expelleris**

Kuomet reumatizmas ar neuralgija
vargina jus, ištrinkite skaudamas
vietas šiuo atsakančiu šeimyniniu
linimentu ir tuojas pajausite paleng-
vinimą.

35c ir 70c bonka vaistinėse. Tėmy-
kite, kad būtų Inkaro vaizbaženklis

F. AD. RICHTER & CO.
Berry & South 5th Sts.
Brooklyn, N. Y.

**Gudrus Teisėjas Išgel-
bėjo Seimyną.**

Namų svininkas užganėdintas
Visi linksmi!

Tula lenkų šeimyna New Yorke
nesenai buvo pašaukta į teismą, ku-
riame ėjo byla delei jos išvaymo
iš namų. Principialiais liudininkais
buvo keli kaimynai, kurie skundėsi,
kad jie nuolatos yra erzunami ver-
kiančių kudikių šitos lenkiškos šei-
mynos apartamente. Kaimynai ti-
krino, kad jie negali net naktimis
miegoti delei to kudikių verksmo ir
todėl prašė namų savininko išvayti
šių lenkų šeimyną iš tų namų.

Teisėjas išklausęs verkiančių ku-
dikių motinos pasiteisinimo, kad ji
negalinti verkiančių vaikų nutildinti,
nes jie verkia kankinami mėšlungio,
paeinančio nuo vidurių dieglio ir
užkietėjimo ir ji nežinanti kaip
jiems pagelbėti. Išmintingas teisė-
jas isakė jai tuojaus nueiti į aptieką,
nusipirkti už 35c. bonką BAMBINO ir jo duoti kudikiams, kuomet
tik užeis tie skausmingi simptomai.
Teisėjas bylą sulaukė 10 dienų, o
motina padarė viską kaip buvo isa-
kyta. Dabar kudikiai naktimis jau
neverkia, kaimynai yra užganėdinti,
namų savininkas ištraukė bylą ir
visi sau linksmai gyvena.

BAMBINO yra kudikių geriausių
draugu. Kudikiai mėgsta jį! Jie net
prašo daugiau!

(Paskelbimas)

**Prisiųskit prenume-
ratą už „Žvaigždę“.**

„ŽVAIGŽDĖ"--BERTAININIS ŽURNALAS.

DVIDEŠIMTI DU METU buvusi savaitiniu laikraščiu „ŽVAIGŽDĖ". Tris metus ėjusi kaip mėnesinis žurnalas, dabar eina kaip bertaininis žurnalas leidžiamas A. Milukas & Co. B-vės iš Philadelphia, Pa. 3654 Richmond Str. Pavienių „Žvaigždės" knygų kaina 50 centų, metams prenumerata 2 dol.

VASARIS — FEBRUARY 1926 M.

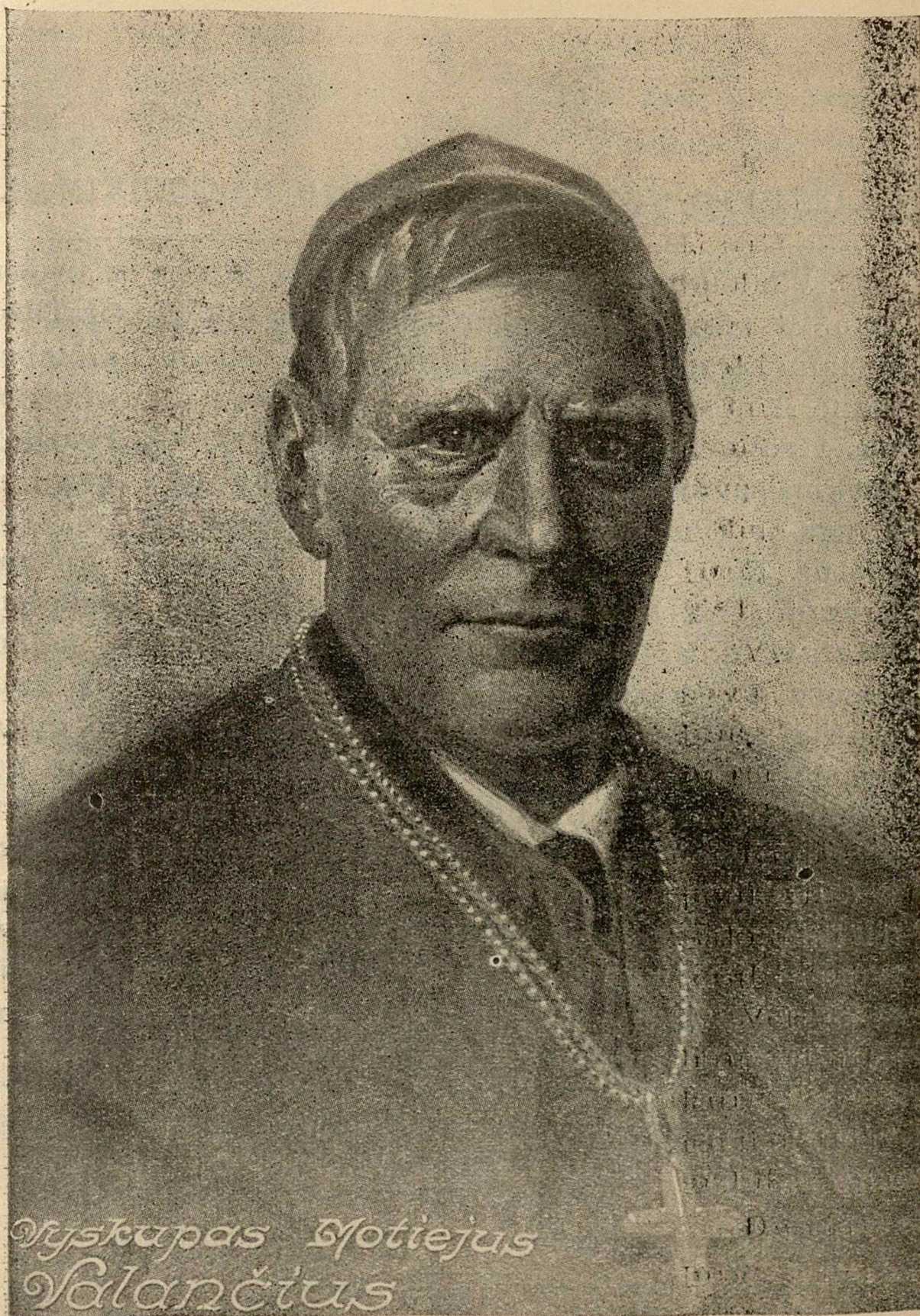
1886

1926

SUSIVIENYJIMŲ 40 METŲ SUKAKTUVĖS.

Užprašymus ir pinigus „ŽVAIGŽDĖ“ 3654 Richmond St
adresuokit: Philadelphia, Pa

„Draudžiamos” Literatūros ikūrėjas ir pasekmingiausias platintojas.

LIETUVIŲ KNYGŲ PLATINTOJŲ PASMERKIMAS.

...., Už platinimą užrubežyje išleistų knygų ir brošiūrų.... už pažinimą ir susinešimus tuo tikslu su Tilžės dekanu Zabermanu.... atlikimą slapto reikalo pas Zabermaną ir nuvežimą jam pinigų.... atkaklų neprisipažinimą.... savavališką išėjimą iš tėvynės, gyvenimą Prūsijoje svetima pavarde.... dažname gabenime Kauno gubernijon knygų ir brošiūrų.... (gruodžio mėnesyje 1870 m. areštuotus. Red.)aš nusprendžiau: kunigus: Antaną Brundzą, Vincą Norvaišą, Praną Butkevičių, Kazimierą Eitutavičių, Motiejų Kaziliauską, Praną Stroupą, bajorą Simoną Kulakauskį ir valstietį Stanislovą Račiuką, kaip visiškai politiniu atžvilgiu neištikimus ir krašto gyvenimui kenksmingus, ištremti apsigyvenimui aštrioje policijos priežiūroje: Brundzą, Stroupą ir Kaziliauską Archangelsko gubernijoje, Norvaišą ir Kulakauskį Tomsko, Butkevičių Tobolsko ir Eitutavičių Viatkos; valstietį gi Račiuką Tomsko gubernijoje apsigyvenimui; ir pinigus, išleistus vežant Vilniun areštuotus šiai bylai reikalingus asmenis išreikalauti iš visu patrauktų bylon asmenų turto.... pasirašo: Generolas Adjutantas Potapov”.

BARANAUSKO PROTESTAS TAUTOS VARDU.
(LIETUVISKU KNYGU PLATINTOJU IMNAS.)

"Tu Lietuva, Tu Dauguva, pasilikit sveikos!
Tegul visi šioj šalelėj sveiki žmonės laikos!
Tu Lietuva, tu mieliausia mūsų Motynėle!
Tu Dauguva, tu plačiausia Lietuvos upele!
Plati, tyki, lyg senovės garsi šalis mūsų:
Po tuos plotus viešpatavom ant giminės rusų.
Šiandien rusai — po maskoliais maskoliškai rėdos
Lietuvos gi tikrus vaikus spaudžia didžios bėdos.
Anei rašto, anei druko mums turėt neduoda;
Sako: tegul bus Lietuva ir tamsi ir juoda!
Kad tu, gudai, nesulauktum! Nebus, kaip tu nori!
Bus, kaip Dievas duos, ne tavo prisakai nedori.
Aštria, trumpa savo valdžia Dievo tiesas laužai;
Mygi, spaudi mūsų žemę, mūsų žmones gniaužai.
Nori savo valdžios peiliu mums širdis supiaustyt,
Nori savo ledu šaltu krutines apkraustyt.
Neįveiksi, sunau šiaurės! mūsų širdys tvirtos!
Seniai yra išmėgintos, seniai keptos, virtos.
Neįveiksi ant mus širdies trupės tavo peiliai!
Ledai sutirps ant krutinės, tu pats teksti eiliai!"

Prakalba

KUN. MILUKO LEIDZIAMAI KNYGAI:
„KUN. M. SEDEREVIČIUS IR JO PADEJEJAI.”

Džiaugiasi Lietuva susikūrus savo valstybę liuokų, niekeno nepriklausomą. Besidžiaugiant reikia atsiminti tuos keno darbus ir dorybėmis susidarę dabarties nauda. Tai-gi gerai daro mūs visuomenė, kad vis daugiau raštų rašo ir skleidžia primindama tuos lietuvius, kurie dirbo, vargo, kentėjo verguvės laikais ir nesusilaukė savo tėvynės atgaunant pilną laisvę.

Tarp mūs veikėjų buvo keletas visiems žinomų asmenų, turinčių plačiai ir garsiai garbinamus vardus. Bet buvo ir tokių, kurie stovėjo lyg šešėlyje. Šitie, kartais nemažiau dirbo ir naudos padarė už anuos, bet liko nežinomi, arba mažai žinomi. Atsidėkoję savo didžiavyriams: Valančiui, Daukantui, Baranauskui ir kitiems, turime teisingai apseiti ir su šitais mažiau žinomais Sederevičium, Kušeliausku, Vitartu.

Kun. A. Milukas jų dvasios liepsną pagavo į savo širdį dar jaunas vaikinąs bebūdamas, besimokydamas gimnazijoje ir seminarijoje. Degdamas tėvynės ir mokslo meilės ugnimi jis užžiebė tą pačią liepsną savo drauguose. Jo įtaką pamatė tie, kurie sakėsi turi priedermę slopinti lietuvybę Seinų seminarijoje. Jų verčiamas Antanas Milukas turėjo išvažiuoti į Ameriką, bet tėvynės meilė vis-gi liko Seinuose neišnykus, ir Milukas jos nusivežė į Ameriką pilną širdį.

Trisdešimts du metai praėjo nuo to laiko; pasaulis ir Lietuva persimainė. Kurie tais laikais buvo jauni mokiniai ar klierikai, šiandien jau seni žili kunigai ar pasauliečiai, bet meilės jausmas tebėra juose tas pats. Nepriklausomą Lietuvą jie myli ta pačia širdimi, kaip kitados mylėjo vargstančią prispaustą ūkininkų žemę. Nei širdis nei meilė nepaseno, nenupliko, neišdžiūvo.

Pirm trisdešimties su viršum metų, klierikas Antanas Milukas su siuvėjo gizelu Petruškevičium platinavo Dzūkioje tas pačias knygas, kurias Sederevyčius partraukdavo iš Prūsų į Zanavykiją. Šiandien kun. Milukas spausdina savo ir kitų atsiminimus apie a. a kun Martyną Sederevičių.

Persikeitė laikai, kitoki jau tapo reikalai, bet darbas tas pats ir ta pati Lietuva, kuriai dirbama.

Totoraičio, Tumo, Miluko spausdintosios knygos vienaip garbina brangiuosius Lietuvos knygnešius, pastačiusius Lietuvos nepriklausomybę. Visoje mūsų žemėje visi žmonės myli ir garbina tuos knygnešius taip, kaip ir knygų rašytojai. Bet tais laikais, kada Sederevičius gyveno ir dirbo, toli ne visi jį taip garbino.

Sudergo parapijiečiams labai nepatikdavo, kad Sederevičius taip pasitikėdavo savo pagelbininku Jonu, kad ir mišių aukų pats neimdavo, tik liepdavo žmones, nešti jas „Joneliui“. Parapijiečiai nežinojo tik tiek, kad Jonelis po kleboniją ir parapiją sukinėjasi nevisai aiškiais tikslais, kad klebonas juomi tiki daugiau negu parapijiečių dauguma. Ir tas jiems būdavo skaudu.

Jie žinojo, kad klebonas turėjo daug priežasčių pasitikėti „Joneliu“, kad Jonelio sukinėjimosi tikslai yra žinomi klebonui, nors nežinomi parapijai.

Kun. Sederevičius, uolus tretininkų platintojas ir garbėjas, norėjo vykinti šv. Pranciškaus dvasią su trimis stambiomis dorybėmis: skaistyste, neturtu ir apsimarinimu. Skaistystę jis laikė kaipo kunigais. Neturtą jis pildė visus pinigus išdėdamas knygų platinimoreikalams. Jam rodėsi, kad to negana, kad reikia pinigų nei nečiupinėti. Delto klebonas ir vaduodavosi Joneliu, kai parapijiečiai atnešdavo pinigų Mišioms. Parapijiečiams nei kam ko, kad klebonas galėtų turėti tokią augštą neturto dorybę. Jie nė nežinojo, kad tokių dorybių esama. Iš to kildavo nesusipratimų. Apsimarinimą, mėsos nevalgymą, jie suprasdavo, bet nemintydavo, kad tas gali rištis su kunigo skaistyste, su neėmimu pinigų, su šv. Pranciškaus pavyzdžiu...

Kai kas sakys, kad Sederevičius turėjo savo apsėjimą išaiškinti sudergiečiams, bet jisai mintijo, kad besiteisindamas daugiau igytų garbės negu dorybės, o tik tos pastarosios jis tenorėjo.

Bet juk septyniolika metų praėjo nuo Sederevičiaus mirties; jo kapas jau įsmuko, prastas kryželis pasviro ir parašas nubliuko: tai jau laikas, kad Lietuva pridėtų savo knygų platintojui to, ko jis nenorėdavo gyvas būdamas, būtent garbės.

Kun. P. Bučys

Lietuvos Universiteto profesorius
ir rektorius.

Chicago, Ill.

5 rugpiūčio 1294 m.

LEIDEJU ŽODIS.

Artinanties 20-ties metų spaudos laimėjimo sukaktuvėms, tebetyrinėjant mūsų tautos kovas už išlaikymą savo garbingos kultūros, kas kart vis didesnis mums rodėsi reikalas paskelbti, ką žinome apie labiausiai mokėjusi savo darbą paslėpti, bet daugiausiai knygų išplatinusi knygnešį ir leidėją kun. Martyną Sederevyčių ir jo padėjėjus. Su uolių tėvynmeilių pagelba pasisekė mums surinkti žinių pluoštelį apie Sudargo kleboną, ką dabar ir garsiname, kartu pareikšdami, juog, toli nuo tėvynės gyvendami, vien mažių-mažiausią tų didės vertės žinių dalelę tegalėjome sugaudyti. Savo pareiga laikome čia viešai padėkoti visiems, be kurių pagelbos nebūtų buvęs galimas šio veikalo išleidimas. Tad ačiū tariame pirmiausiai Juozui Angrabui Krokuvoje, Tėvams Marijonams, leidusiems ilgesnes citatas daryti iš Dr. Totoraičio veikalo „Lietuvos atgijimas“, kun. P. Bučiui, Lietuvos Universiteto rektoriui, Chicagos Seserims Kazimierietėms už labai svarbias žinias, Postono Pauliui Mikalauskui už žinias apie Dzūkijos knygnešius, pagaliaus Dr. V. Kudirkos moksladraugiui kun. J. Jakščiui, Petrui Mikolainiui, kadaise garsiam visoje Suvalkijoje knygnešiui, o dabar Brooklyno prekybininkui ir jo kaimynui Juozui Ambraziejui, savo laike veikliam „Sietyno“ ir „Artojų Draugijos“ nariui.

Sios knygelės, ne iš leidėjų priežasties, ne visas žinias paduodančios apie vieną žymiausių mūsų knygnešių, teparagina visus žinančius ką nors apie Sederevyčių ar

kitus knygnešius, nusitverti plunksnos ir, kol dar ne per vėlu, paskelbti pasauliui, kokių priemonių anais laikais griebdavosi kilnesnieji Lietuvos sūnus, kad išgelbėtų nuo užtroškinimo savo brangią, tūkstančiais metų sutaupintą kultūrą.

Sederevyčiaus, to mūsų tautos didvyrio, padėjėjų prakilniame jo darbe buvę šimtai. Mes šitose knygelėse vos mažiausią dalelę jų darbu išvardinome. Tas, vienu mūsų kūklumas, kitų nerangumas daug gražių dalykų pragaištin nuvaro. Besirengdami leisti šį veikalą, kelis tūkstančius mylių išvažinėjome, norėdami asmeniai mūsų kultūrinių kovų žinovus prikalbinti, kad jie savo žinių sandėlius išdėstytų ant popieros. Bet daug mūsų išlaidų nuėjo per nieką. Neviens prisizadėjusiųjų jau antras metas neprisirengia aprašyti savo atminimų apie knygnešių, vyrų ir moteriškų, karžygiškus darbus, milžiniškus vargus iškentėtus.

Baltrusių sulenkėjęs bajoras Enrikas Sienkeviczius, gražiai aprašydamas septynioliktojo amžiaus lenkų peštukų žygius, neapsakytai pakėlė tos tautos patriotinį ūpą ir žymiai prisidėjo prie sukūrimo Lenkijos valstybės, net daugeliui lietuviškų bajorų akis apmulindamas. Gi mūsų abejos lyties knygnešių, kurių, anot Maironio, „Sibyro sniegai vien baltina kaulus toli," žygiai kur kas garbingesni buvę, neiėjusių kazokams junga savo uždėti ar Lietuvą lenkams atkariauti ponelių. Už savo garbingiausią darbą — pasiryžimą „mokslo spinduliu šviesti mažutėlių savo brolių dvasią" — kaip labai gražiai išsireiškė savo laike Višteliauskas — tie mūsų tikri didvyriai ir kiltosios moteriškos jokio pelno, jokios garbės šiame pasaulyje nelaukė. Tuo didesnis tad jų visų kilnumas ir augštesnė jiems pagarba priguli nuo dabartinės ir atei-

— 11 —

siančių mūsų kartų, kurios, mokydamės juos gerbti, pačios kilnesnėmis paliks.

Leidėjai bus labiausiai patenkinti, jei kuris skaitydamas šias knygeles ir matydamas ką gerbtino anleista, parašys mums į „Žvaigždės“ žurnalo redakciją ar kitam kuriam laikraščiui apie tas, anot Šatrijos Raganos, „mūsų kariones“ brangiai lietuvių kultūrai išlaikyti.

Visuose mūsų tyrinėjimuose neteko mums užėti Sederevyčiaus paveiklo pėdsako. Jei kas kur tokį suras, didi patarnaus lietuvių kultūros istorijai.

Julė Pranaičiūtė,

Kun. A. Milukas.

KUN. MARTYNAS SEDERLEVIČIUS IR JO PADEJEJAI

(PASAK J. ANGRABAICIO, TOTORAICIO, TUMO...).

KUN. MARTYNAS SEDEREVYČIUS.

Kun. M. Sederevyčius gimė Plėgų kaime Lukšių parapijoje, 9 d. lapkričio 1829 metuose. (Kaip rašo Dr. J. Totoraitis savo „Lietuvos atgijime“ „tėvai jo buvo ūkininkai. Skaityt ir rašyt jį mokino tėvas, ir jis likęs prie brolio, po tėvo galvos paėmusio ūkį, gavo ganyti. Noras mokytis jo buvo nepaprastas. Jis ganydamas turėdavo knygą ir mokydavosi, beto nešiodavosi ir tam tikrą lentą, ant kurios rašydavo. Kad turėtų už ką popieros nusipirkti, šeimininkės prašydavo, kad jam, kada duoda, duotų ne virtų, bet žalių kiaušinių, už kuriuos, keletą surinkęs, pirkdavosi popieros. Prie mokslo jį traukte traukė ir gyvas jo pusbrolio pavyzdys. Jo vyresnis pusbrolis Marcinskis (Martynaitis), barono Keidelio girios sargo sunus, buvo tada bebaigias ar gal jau ir baigęs mokslą. Lėšas gimnazijoje mokytis buvo jam davęs tasai baronas, o paskui Varšavos seminariją ir dvasinę Akademiją eiti padėjo Martyno tėvas, o bebaigiant, turbūt, ir brolis. Tapęs kunigu Marcinskis, atsidėkodamas už pagelbą gautą iš Sederevyčių, padėjo eiti mokslų Martynui. Marcinskis daugiausiai rašinėdavo lenkiškai, bet lietuvių kalbos neatsizadėjo ir parašė trumpą lietuviškai lenkišką gramatiką. Martynas buvo jau suaugęs vaikinąs einąs mažiausiai dvidešimtus metus, kuriuose mokslas pradėti gana sunku. Martynas jausdamas tuos sunkumus prašėsi Dievo pagelbos ir padarė Dievui atžadą per visą gyvenimą mėsos nevalgyti, jeigu

gautų išeiti mokslą ir taptų kunigu. Tą apžadą jis sąžiningai išlaikė ir per visą gyvenimą mėsos nevalgė.

Mokytis iš namų jam išsiveržti pasisekė jau einant dvidešimts pirmus metus. Mokinosi jisai trejus metus Marijampolėje, paskui daugiau kaip metus jo pusbrolis Marcinskis mokino jį pas save Belske, Varšavos arkivyskupijoje, kur jis buvo klebonu; po to dar metus mokinosi Studzianoje, Sandomieriaus vyskupijoje, pas vienuolius Filipinus, rengiančius jaunuomenę į dvas. seminariją. 1855 įstojo į Seinų seminariją ir 1858 buvo išvestas kunigu. Kadangi Seinų vyskupijoje tuo laiku nebuvo vyskupo, tai šventintis jis su kitais klierikais, turėjo vykti į Varnius, kur jis vyskupo Valančiausko 27 lapkričio buvo išvestas.

Vyskupas Valančiauskas naujai išvestiems kunigams savo prakalboje, minėdamas busimus jų pašaukimo darbus, karštai kalbėjo ir apie platinimą lietuviškų knygų, jų reikalą ir jų rašymą. Tasai pažadinimas įsmigo Martynui Sederevyčiui į širdį ir jis jo neužmiršo.

Kunigas būdamas jisai darbavosi kaipo vikaras Alvito penkerius metus, paskui Griškabudyje, Liudvinave ir Šakiuose po keletą metų. 1873 m. buvo nukeltas klebonaut į Sudargą, kur 1907 m. 7 kovo mirė.

Versti jam padėdavo vienas žemaičių bajoras Kušeliauskas, kurį jis pas save į Sudargą buvo parsikvietęs ir kuris tą darbą pas jį bedirbdamas ir mirė. Padėdavo jam tai daryti ir kai kurie kunigai, o vasaromis kartais vienas ar kitas klierikas.

Dvasinės valdžios leidimą spausti kun. Sederevyčius buvo gavęs iš vyskupo Valančiausko, turbut, vieną kartą apskritai visoms jo leidžiamoms knygoms.

Pačioje pradžioje, kol dar rusų valdžia nejautė per kur

lietuviškos knygos buvo gabenamos iš Prūsų, pats kun. Sederevyčius jas veždavo iš Tilžės per sieną Ramoniškiuose ties Sudargu, kur rusų sargybos kapitonas, jį pažindamas, jokių nemalonumų jam nedarydavo. Vėliau, kai prasidėjo gaudymai, jis jas gabendavo per sieną Kauno gubernijoje ir paskui naktimis per Nemuną. Kai tos knygos ėmė smarkiai plisti po visą Lietuvą ir rusų valdžia visur smarkiai saugojo sieną, tai jos buvo jau gabenamos ne vienoje kurioje vietoje, bet visur pasieniais. Pačioje pradžioje, per kokią kelioliką metų, kun. Sederevyčius savo spaudžiamąsias knygas platino, pats važiodamas po Lietuvą. Rusų valdžia tada smarkiai prižiūrėdavo kunigus, kad be ypatingo leidimo nevalia būdavo iš savo vietos išvažiuoti. Tie leidimai arba pašpartai nelengva būdavo gauti ir būdavo duodami kelioms dienoms, daugiausiai dviem savaitėm. Kas būdavo sugautas be to leidimo, turėdavo mokėti didelę bausmę. Kun. Sederevyčius ir šitame reikale mokėjo taip gudriai elgtis, kad jis visą gyvenimą neėmė iš valdžios pašporto ir niekad nebuvo sugautas nei baustas, nors po visą Lietuvą važinėdavo. Važiodamas knygas po Lietuvą mokėdavo išvengti rusų sargybinių saugią akių.

Su knygoms jis važinėdavo daugiausiai naktimis, bažnytkiemiuose nestodavo, nes juose gyvendavo rusų sargybiniai. Sustojęs, kur pas ukininką, jam jau žinomą, palikdavo koki maišą knygų pasakydamas, kur jas turi dėti. Visur Lietuvoje jis turėjo žmonių, kurie užjautė jo darbą ir padėdavo jam knygas platinti. Jis nuvykdavo su knygoms per Kauno guberniją į Pakuršę, atsidurdavo kartais apie Palangą. Jis pritaikė taip, kad Vilniuje karabelninkai pas Aušros vartus turėdavo bent kartais lietuviškų knygų parduoti. Seinų vyskupijoje adventuo-

se knygas veždamas, nuvažiuodavo į Seinus ir sakydavo pakeliui, kad vyskupui vežąs žuvies kučiai (jis buvo ir žuvininkas, Nemune žuvį gaudydavo), iš ten nuvykdavo į Kapėiamiestį ir kitas Seinų apskrities parapijas. Eidamas į bažnyčią jis visados nešdavosi po pažastę pasikišęs ir į raudoną skepetaitę susivyniojes vis po keletą knygų. Jis ragindavo ir žmones taip daryti į bažnyčią neštis netik vieną maldų knygą, bet ir kitą kokią nors dvasinio turinio pasimokyti. Kun. P. Buči (jaunesnįjį) jis barė, kam profesoriauja Akademijoje, kur tik burelis studentų klauso, o neina leisti laikraščio, kurį tukstantai žmonių skaitytų.

Bevažiodamas knygas po Lietuvą, Sederevyčius susirado sau padėjėjų, netik ukininkų, dievobaimingų mergelių, bet ir visai tam platinimui atsidėjusių žmonių vadnamų karabelninkų. Jis juos pripratinė prie to ir išlavino. Kai jis ėmė senti, jie jo darbą, tą važiojimą knygų po Lietuvą, paėmė į savo rankas. Tuo jis pasiekė tai, kad nežiurint į rusų draudimus, kratas, persekiojimus, kalėjimus, atėmimus, trėmimus į Sibirą knygų Lietuvoje visur buvo pirkti ir visur jos platinosi.

Iš tų knygų pralobo spaustuvininkai, pralobo karabelninkai, tik nepralobo pats kun. Sederevyčius. Ka jis turėjo, viską toms knygoms spausti leido, o jų pelnasėjo kitiems, tik ne jam. Jis pats netik prastai gyveno, bet ir nė lemtu drabužio neturėjo. Prastais kailiniais apsivilkęs, į prastus batus basnierčia įsistojęs, kaip seniau kailiniais žmonės darydavo, jis žiemą naktimis šalant knygas po Lietuvą važiojo, džiaugdamasis ir vis linksmas, kad tokį prakilnų darbą dirbė. Kaliošai jam buvo per puiku. Kojas jis ėmė geriau autis, kai gydytojas, jam sušalus, įsakė saugotis, kad reumato negautų.

Jis šituo savo darbu padėjo tvirčiausią pamatą spaudos atgavimui, jis padarė, kad rusų tikslas spaudą uždraudus buvo nepasiektas. Sargioms rusų žandarų akims, nors ir pas jį buvo kratų, jis buvo nepastebimas. Beveik nežinomas jis buvo ir apšviestiesniems lietuviams. Zinojo jį tik tie, daugiausiai prasti žmonės, kurie knygas jam platinti padėdavo. Kaip nepastebimas jis savo didį darbą dirbo, taip beveik nepastebimas jis ir mirė. Tik jo vikaras K. Martišius, jam mirus, „Vilniaus Žiniose“, parašė mažą paminėjimą. Ant jo kapo stovi mažas labai prastas geležinis kryželis, dar prastesniam akmenyje įstatytas.

Vienok jam reikia pripažinti, kad jis visų po 1863 m. buvusiųjų švietėjų buvo ir yra didžiausias. Jį gyvą niekino dėl jo knygų negrynos kalbos. Bet nei tie niekintojai su savo gryna kalba, nei kas kitas taip didelio darbo, kaip jis nėra padaręs. Jis pastatė pamatą, prie kurio, kaip maža plytelė, prisidėjo vėliau visų žinomoji ir garbinamoji „Aušra“ ir kiti po jos ėjusieji Prusuose laikraščiai. Tie laikraščiai, kaipo mažas priedelis prie jo leistųjų knygų, buvo važiojami po Lietuvą jo išlavintųjų karabelninkų, pardavinėjusių škaplierius, ražančius, paveikslus ir knygas.”*)

*) Lietuvos Atgijimas, Dr. Jono Totoraičio. Spauda Draugas Pub. Co., Chicago, Ill., psl. 107 ir k.

SEDEREVYCIAUS IR ANTANAVYCIAUS ISLEISTOS KNYGOS.

Pirmutiniu spaudintu darbu buvo 1874 m. maža brošūrėlė:

„Trumpi pamokinimai ir, rodos, arba Zemaiczių ir Lietuvos Ubagelis“. 48 puslapių mažoje 8o. formoje, iš kurios vos dvi eileles tebeatmenu:

„Jei nori iėiti į vietą rojaus, „Priimk rodas artojaus.“

Galėjo būt surašyta paties kun. Sederevičiaus arba jis, gal, pasinaudojo iš kokios Vyskupo Valančiausko brošūrėlės. Kur atspausta toji brošūrėlė, negalėjau sumedžioti.

„Ziegorius Mukos Wieszpates, arba Apmislėjimas Kentėjimų Jezaus Kristaus, Dievo Zmogaus. Surašytas per Šv. Alfonsą Ligorijuszą“. Puslapių 452. Buvotai grynas Kun. M. S. darbas, jo paties ranka išverstas iš lenkiško į lietuvišką. Atspausta irgi jo vieno lėšomis spaustuvėje Artungs'o Karaliaučiuje 1874 m. Bet reikia čia pridėti, kad kun. Sederevyčius važinėti į Prūsus spaudos reikalais pats negalėjo, dėlto priėmė sau į pagelbą Juozą Antanavičią už raštininką, buvusį mažesnių girios sargų viršaitį. Juozas Antanavičia, nuvežęs viršminėtos knygos rankraštį spaustuvėn, pasiliko ten teip ilgai, iki atspaudė ir taisė spaustuvės klaidas. Atlikęs tą darbą ir pargryžęs iš Karaliaučiaus, Juozas Antanavičia pats ėmėsi rašyti ir versti iš lenkiškų sekančias knygas:

„Tamosziaus A Kempio, apie sekimą Jezaus Kristaus. Knygos IV“. Puslapių 442. Atspausta Artungs'o spaustuvėje, Karaliaučiuje

1875 m. — Werte iš lenkiško Juozas Antanavičia su pagalba Kunigo M. Sederevyčiaus, kuris parūpino kaštus del spaudimo. Išvertimas buvo truputi geresnis, negu „Ziegorius Mukos V. J.“ Rašyba suprantama, daugiaus panėši savo ištarmėse į Suvalkų pusės lietuvių... O norint polionizmą nemažai pasiliko, tai vienok ta knyga didei buvo kunigų ir žmonių gerbiama.

„Trumpas apsakimas apie apsireiskimą Szvenčiausios Panos Marijos Lourde“. (Lenkiskai parašyta a. a. kun. F. Gondkaus Galicijoje, Krakuvoje 1876 m.). Pustlapių 12. Išvertė J. Antanavičia ir atspaudė rupesčiais Kunigo M. Sederevyčiaus Sp. Artungs'o Karaliaučiuje, 1876 m.

„Iszguldymas litanijos lioretanskos su 31 dumojimu ant kožnos dienos menesio Gegužės“ Pustl. 264. (Lenkiškai parašė kun. L. Soleckis). Išvertė ir atspaudė J. Antanavičia lėšomis kun. M. Sederevyčiaus. Artungs'o sp. Karaliaučiuje 1876 m.

„Aukso knygele, arba mokslas nusižeminimo“ Pustl. 80. Kiek mano omenėje pasiliko, rodos teipgi parašyta ir atpausta 1877 rupesčiais kun. M. Sederevyčiaus ir J. Antanavičiaus.

„Arielka ira szaltiniu wisokiu piktybių prieš Dievą ir žmones.“ Pustl. 198. Išlenkiškos kun. F. Gandkaus, išvertė J. Antanavičia ir atspaudė kun. M. Sederevyčiaus kaštais. Sp. Muges Ragaineje 1877.

„Gražiausia diena giwenime žmogaus, arba diena pirmos Komunijos“. Pustl. 32. — Atpausta 1878 m. — rodos teipgi viršminėtųjų autorių.

„Wadovas, arba dangiszkos Gidyklos del iszganimo žmogaus". Pysl. 301. Išverte J. Antanavičia iš lenk. kun. F. Gondkaus. Atspauostaslėšomis kun. M. Sederevyčiaus, spaustuvėje Muges. Ragainėje, 1878 m.

„Iszganingi dumojimai apie sopulius Motinos szwencziausios". Pysl. 100. Parašyta ir atspauostas bendru darbu J. Antanavičiaus ir kun. M. Sederevyčiaus. Muges spaustuveje, Ragainėje 1878 m.

„Menuo Szwencziausios Marijos Panos". Pysl. 300. Parašyta ir atspauosta rūpesčiais J. Antanav. ir kun. M. Sederevyčiaus Muges spaustuveje, Ragainėje, 1878.

„Pritajsimas Wajkialiu prie Spawiednes ir Komunijos szwentos". Pysl. 232. Išversta iš lenk. kun. A. Marcinsko. Užrašyta Petrapile 1880 delto, jog lenkiškai ta pati knyga buvo cenzūros pavelyta Petrapilėje 1879. Atspauosta spaustuvėje Mauderodes Tilžėje 1887m. Toji knyga buvo paskutiniu bendru darbu kunigo M. Sederevyčiaus su Juozu Antanavičia, nes Antanavičia išsikraustė iš klebonijos ir apsigyveno sau vienas atskiriai.

Metuose 1880 po atsiskyrimo nuo kunigo M Sederevyčiaus iš bendradarbystės, Juozas Antanavičia išvertė iš lenkiškos — kun. F. Gondkaus: „A plankimas Szwentos Zemes", pysl. 310 ir pats vienas savų izdu atspaudė Muges sp. Ragainėje, 1880 m.

Antrągi knygelę Antanavičia pats vienas išvertė iš lenkiškos: „Apsireiškimas Motinos Szwencziausios Gerczwaldeje" (Warmijos Vyskupysteje). Puls. 88. Atspauosta J. Schoenke's sp. Tilžėje 1880 m.

SERAPINAS KUŠELEVSKI.

Jei imsime omenėn gudų pašėlimą anuose metuose, ir gaudymą mūsų lietuviškų knygų, pripažinti turėsime, jog kunigas M. Sederevyčius su Juozu Antanavičia, vos per kelis metus atliko labai daugel darbų ant lietuviškos dvasiškos dirvos. Taigi ir netinginiaus buvo tie du vyru. Kun. Sederevyčius šiek tiek turėdamas vargų su savo parapijonimis, negalėdavo taip daug sėdėti prie rašymo; bet Juozas Antanavičia dienomis ir naktimis sėdėdamas atskiriam, kaip prikaltas, rašydavo arba versdavo iš lenkiškos kalbos į lietuvišką — delto per tuos metus, kada atsitiko jį regėti, išveizdėjo išblyškęs ir sudžiūvęs, kaip lavonas. Tasai jų darbštumo užsispyrimas ir paveiklas tepriduoda spėkų dabartiniams ir būsiantiems Lietuvos rašytojams. Po persiskyrimo su Juozu Antanavičia, 1880 metais Viešpaties Apveizda atsiuntė kunigui Sederevyčiui nemažiaus darbštų ir gudrų bendradarbi del lietuviškos rašliavos iš Zemaičių šalies bajorėlių a. a. Serapiną Kušelevskį (Lauriną), iš Kulių parapijos. Taip man tvirtino Dominykas Miklius, nuo Kulių. Bajorėlis S. Kušelevskis, kiek patyriau, didesnę savo amžiaus dalį pergyveno Petrapilėje, nebeatmenu, kurioje tai gudiškos ministerijos raštinėje. Pradėdamas linkti į senatvę pagryžo į Zemaičių šalėlę, į Kulius, bet nuo laiko iki laiko gyvendavo savo žmonos mažame dvarely Krakenavos parapijoje, kur vieną sykį kun. Sederevyčius nusiuntė mane per Kėdainius nuvažiuoti su laiškais ir reikalais bendrų rašliavos darbų... Serapinas Kušelveskis prie lietuviškų darbų ir literatūros ėmėsi ištikrujų su visomis pajiegomis, idant nešti lietuviams dvasišką apšvietimą. Jo rašyba daugiaus buvo rašoma pagal Zemaičių šalies ištarmės. Polionizmą taipgi nemažai paliko jo raštuose,

nes jis geriaus ir nebegalėjo rašyti. Kunigas Sederevyčius jo darbų buvo įkvėpėjas.

Lenkiškai pasirašydavo „Kuszylewski“, slapta pavarde kur-ne-kur pasirašydavo „Laurynas“.

DOMININKAS MIKLIUS.

Primenu čionai apie Dominiką Miklių, kuris buvo vargdieniu, bet labai geru lietuviu žemaičiu. To žmogelio atliktas dėl lietuviškų darbų keliones ir žygius, tiktai Viešpats Dievas tegal suskaityti. Koki laiką S. Kušelevskis apsigyvenęs buvo Tytavėnuose ir tada iš Tytavėnų į Sudargą ir atgal, tai vėl iš Tytavėnų į Tilžę ir atgal neperstojančia žingune tai buvo Dominikas Miklius. Reikia pasakyti, jog pusiau dovanai tas keliones atlikdavo. Tam žmoguiui Lietuva pasilieka diei skolinga padėkoti...

Doc. J. Tumas suteikia žinių pluoštą apie Miklių savo paskaitose apie „Sviesos grupę“. Esą „aiškus ir žymus tebuvo asmuo šmugelninko iš Viduklės parapijos Domininko Mikliaus. Tai buvo labai vikrus vyras, kurs jau pirmiau tarnavo Serafinui Kušeliauskui ir jo bendrams, kun. A. Vytartui ir jo bendrams. Jis tatai patį S. Kušeliauską ir E. Weyerį (Tilžės spaustuvininą. Red.) atgabeną į Baisogalą, kur tada vikaravo kun. A. Vytartas, ir čia sulipdė tą trijulę, kuri paskui nudirbo daug darbo. Paskutiniai nepasitikėjimo ledai sutirpo, kai liuteris Weyerius, paslapčiomis nuo visų valdžių, į kunigo Vytarto rankas įdavė Rymo Katalikų tikėjimo išpažinimą. S. Kušeliauskas savo pinigų, A. Vytartas savo raštus dabar turėjo dėti į Weyerio ir Arnoldto rankas, D. Miklius turėjo jiems tarpininkauti.

Miklius buvo sui generis didvyris. Aš jį pažinau kiek

vėliau, apie 1889 m. Jau tada mes turėjome Kauno kunigų seminarijoje savo organizuotą būrelį, kurį tuojau D. Miklius ir patyrė...”

Vieną kartą seminarijos klierikams besitariančiant apie lietuviškus reikalus, pasibeldęs į jų kambario duris inėjęs „didžiulis, gražus, gerai atsipenėjęs, gerai šiltai apsilvilkęs apmuštais kailiniais vyras ir taręs:

„Esmi Domininkas Miklius. Nešioju iš Prūsų lietuviškas knygas. Jei ko reiks, sakykite — už mėnesio sugrįšiu”. Miklius, anot Tumo, tarnavęs Kauno seminarijos klierikams daugel metų... „Niekas”, esą, „geriau už jį nenunešdavo raštų į Tilžę iš kun. Vytarto, iš Kušeliausko ir iš kitų ir neparnešdavo iš ten „pyrago” laukiantiems naujų spausdinių. Tą savo pareigą D. Miklius ėjo drąsiai, statydamas savo gyvybę pavojun, bet, kiek yra žinoma, visados gudriai išsisukdavo. Nelobo jis bekontrabandaudamas; nes dirbo ištikimai ir jam pridera gražus Lietuvos žodis... Pradžioje karo D. Miklius su savo žmona tebepirkliavo knygomis prie Rygos bažnyčių”. (p. 6 ir 7).

KUSELEVSKIO VEIKALAI.

1879 m. pirmasis Serapino Kušelevskio lietuviškas darbas, buvo sulasinėtas iš lietuviškų ir lenkiškų knygų išverstas: „Aukša Altorius, arba Szaltinis Dangiszku Skarbu.” Pustl. 600. Didžiausia ano laiko maldaknygė stojos įsteigta ypatingai dėl Lietuvos tretininkų ir tretininkių ne tikrai dėl maldenybės, bet ir dėl visokeriopų pasimokinimų apie trečiąjį istatymą Sv. Pranciškaus iš Assyžio. Su taja knyga S. Kušelevskis ir kunigas Sederevyčius atsiekė tą, ko jiedu daugiausia troško: idant visoje Lietuvoje, o ypač Zemaičių

šalyje patraukti tretininkus ir tretininkes prie platinimo knygelių po kaimus ir miestelius. Pasklidus tam „Saltiniui“ Zemaičiuose ir Suvalkiečių pusėje, regimai, pradėjo žmonės teip ieškoti ir pirkti visokios italpos knygeles, kad kelios Prūsų spaustuvės, dienomis ir naktimis spausdamos, nespėjo gana pagaminti tos dvasiškos duonelės... Turėdami visiškai paruoštą rankraštį paminėtojo „Saltinio“, Serapinas Kušelevskis Sudarge paėmė mane draugystėn į Ragainę ir patys, su spaustuvės poniu Muege sutarę, imokėjom pinigų už spaudą; mane paliko sergėti spaudos klaidas ir pataisyti viską pagal rankraštį. Atspaudėme 3000 egzempliorių.

Gal ne prošali bus pridėti tai, jogei tada S. Kušelevskis dar negyveno Sudarge, ir Juozas Antanavičia dar draugystėje su kun. Sederevyčium bendrą darbą varė tolyn.

1883 metuose S. Kušelevskis sutaisęs rankraštį „Raktas ing Dangu. Parašė Zemaitis broliams sawo“, pusl. 260, padavė man drauge su kun. Sederevyčium ir pinigų, idant kogleičiausią Tilžėje prie Reylander et Sohn'o spausti ir, skaitant korektas, sergėti, kad neatspaustų su klaidomis. Tą pagal jiedvieju norą išpildžiau.

1884 m. trečias teipgi nemažas S. K. ir kun. M. S. darbas: „Pekla ir stebuklai Dievo dušiose czyszcziaus“. Puslapių 640. Atspausta Tilžės dzia-kono Zabermanno izdu. Spaustuvėje Reylanders et Sohn'o.

1885 m. „Zinia apie gidimą ligų kuno ir duszios; apie Liuterį ir Kalwiną“. Pusl. 352. Parašė Sarapinas K. Atspausta Tilžėje izdu kun. Zabermann'o.

1886 m. „Gydyktos, nuo bajmes smer-

czio". (Su paveikslais). Pustl. 136. Parašė S. K. Atspausta kun. Zabermann'o išdu, spaustuveje Veyerio Tilžeje.

1887 m. „Sopulinga Muka Wieszpatis musų Jezaus Kristaus. Pagal aprasimą Onos Kotrinos Emmerik." Pustl. 136. Parašė S. K. Atspausta sp. Veyerio Tilžeje.

1887 m. „Misija ir Ziedai." Pustl. 148. Parašė S. K. Atspaudė Veyeris Tilžeje.

(Doc. Tumas tose pat paskaitose kalba apie šią Kuševskio knygelę: „Man iš jų visų itin patinka jo „Missija ir Ziedai", kur jis ragina platinti tarp praščiokų ir jų vaikelių krikščioniškąją šviesą. Tengi padėjo ir savo eiliavimo pavyzdį:

„Kurie mokys vargdienėlių vaikelius skaityti,
Tokių vardai bus knygoje dangaus užrašyti.
Jūs panelės ir mergelės, eikit prie to darbo.
O už tokią brangią procą rasit danguj skarbą.
Po grįteles, kamarėles vaikelius mokykit.
Sėkit brangią dangaus seklą širdyse vaikelių.
O nemokančių mokyti eiti dangaus keliu.
Vaikų tėvai duos jums duoną ir apdarys kuną.
O pats Dievas duos zaplotą — amžina karuną.
Brangus auksas ir sidabras, bet mokslas brangesnis.
Saldus cukrus, saldus medus, bet mokslas saldesnis."

1887 m. „Wartaj Dangaus, arba Rymo katalikiškas mokslas. (Su istorijomis, dalis pirma)". Pustl. 115. Parašė S. K., atspaudė Veyeris Tilžeje.

1887 m. „Gywenimai Szwentųjų Diewo ir tretis zokonas Szw. Pranciszkaus". Pustl. 154. Parašė S. K. Atspaudė Veyeris Tilžeje.

1887 m. „Szkala Pawargėlių ir Siratu”
Paraše S. K. Atspaudė Veyeris. Pustl. 102.

1887 m. „Pokylis Szwentuų, arba tanki Komunija”. Pustl. 90. Paraše S. K. Atspaudė Veyeris.

1887 m. „Giesmes sutaisytos isz grinu žodžių Psalmų.” Pustl. 96. Sueiliavo S. K. Atsp. Veyeris.

1887 m. „Pamokslaj apie suda Diewo, pakūtą, dangų ir Nekaltą Prasidejimą Szwencz. Panos Marijos.” Paraše S. K. Atsp. V. Tilžėje.

1888 m. „Garsas apie bajsibes dienos Sudo”. Pustl. 174. Paraše S. K. Atsp. V. Tilžėje.

1888 m. „Szvento Alfonso Ligorius prisigatawojimas ant smerczio, arba apmislįjimai apie amžinas teisybes” Pustl. 342. S. K. Atspaudė Mauderode, Tilžėje. (Kauno Seminarijos klierikų vertimas, Red.)

1889 m. „Giwenimaj Szwentuų. Sura-sziti del kiekvienos dienos par wisus metus”. Išvertė iš lenkiško ir surašė Sarapinas Kušelevskis, turbūt, su pirmvedyste kunigo Sederevyčiaus. Padavė spaustuvėn dalimis, po 2 mėnesių laidomis: I Dalis. Sausis ir Vasaris m., puslapių 335. II Dalis: Kovas ir Balandis m., pusl. 272. III Dalis: Gegužės m. ir Birželio, pusl. 255. Atspaustos pagal rankraštį Tilžėje, spaustuvėje O. v. Mauderode's — IV. Dalis: Liepos m. ir Rugpjūčio, pusl. 170. V. Dalis: Rugsejis ir Spalinis, pusl. 194. Tiedvi t. y. IV ir V. atspaustos Tilžėje, spaustuvėje J. Schoenke's su nekurioms pataisoms ištarmių pav. ne „m a n a” — „t a v a”, bet mano—tavo; ne „m ū

su jusu", bet mūsų, jų su. Tiktai „w", „sz" ir „cz" pasiliko ne pertaisyta, bet pagal rankraštį. V—VI Dalys Gyvenimo Sventųjų neteko man paregėti, nes paskutiniu du mėnesiu Lapkričio ir Gruodžio berašydamas S. Kušelevskis Sudarge prie klebono Sederevičiaus sunkiai susirgo ir, perkentėjęs sunkius sopėjimus, Sudarge numirė ir ten Kun. Sederevyčius gražiai jį palaidojo. Tikiu, jeigu nespėjo S. Kušelevskis užbaigti paskutinės Gyv. Svent. dalies, kunigas Sederevyčius ją užbaigė. Kaip ten nebūtų, garbės vainikas priklauso Sarapinui Kušelevskiui už jo didį darbštumą, o juo labiaus už paskutinius „Gyvenimų Sventųjų" darbus. Buvo tai pasistengimas pereinas jo pajėgas — tikrai pasenusio žmogaus.*)

Mažumelį abejoju, begu visus S. Kušelevskio darbus surašiau. Nes daugel metų praslinko, kaip iš Tilžės palikau ištremtas, ypač tada, kada visų lietuviškų darbų Tilžės miestas buvo tikru sukuriu (centrum), turėjau Tilžę apleisti. Prie to dar, visi darbai buvo paslaptomis spaustuvėn paduoti. Vienok tikiu, kad skaitytojai pakaks arčiaus prisiziūrėti ir į tuos dalykus, kuriuos ir kiek viršų užrašiau.

Toliaus šiame mano straipsnyje norėčiau atkreipti skaitytojų atidą, kokiose sąlygose ir aplinkybėse ano laiko tie trys paminėti raštininkai teip trumpame laike tokią daugybę liet. knygų parašė ir atspausdinę užsienyje pergabendavo, kaip sakydavo mūsų bočiai „per ugnį ir vandenį": per kareivių eiles, dabojančių ir gaudančių knygų nešėjus, o dar baisiaus per gaujas žandarų ir policijos, įnirtusių kaip draskančių žvėrių, begaudant

*) Ketvirtą dalį „Gyvenimų Szentųjų" išvertęs kun. A. Dambrasas, ištrėmimo bevargdamas. Red.

knygų platintojus. Ne tik kratomis po namus, po kišenių, bet kai kur, išėjusioms mergaitėms su naujomis knygomis iš bažnyčios, žandarai plėšdavo iš rankų maldaknyges. Tas visas baisybės atsiminė, turėsime pripažinti kunigui M. Sederevyčiui, Juozui Antanavičiui ir S. Kušelevskiui, jog tai buvo nepaprasti lietuviškos dirvos darbininkai!

Kun. Vytartas, arti pažinęs S. Kušelevskį sako:

„Be ašarų aš negaliu minėti Lauryno — Serafino Kušelevskio. Pasiryžęs tiekti lietuviams religinės šviesos, jisai pardavė savo dvarelį ir visų visus pinigus atidavė ar pats išaikvojo tam dalykui. Aplankęs jį Tytavėnuose, radau jį gyvenant labai vargingai, menkai mintant, sumenkėjusios sveikatos, vis dėlto nesiliaujant rašyti. Rašė ir rašė dienų dienomis. Gramatikos jis nemokėjo, tačiau jojo raštus žmonės mielu noru skaitė, nes lengvai suprato negryną jo kalbą.“ (Žiur. Lietuvių Literatūros paskaitos, doc. J. Tumo. „Minties“ B-ės leidinys N. 2, Kaunas 1924.)

SEDEREVYČIAUS VARGAI IR PAGELBININKAI(ES).

Turtai, be kurių nieko gero negalima nuveikti, tie buvo kamažiausi, nes kunigas Sederevyčius buvo vargšas. Kadangi Sudargo parapija skaitėsi vos-ne-vos 1200 žmonių einančių išpažinties, o prie to dar ne visi vaikščiojo į Sudargo bažnyčią, kadangi viena pusė parapijos į Slavikus, o kita į Kaimelio bažnyčią vaikščiodavo, taip mažai iš parapijos tesurinkdavo, jog nekartą nepritekdavo net jo kūkliausiam pragyvenimui. Kun. Sederevyčius per visą savo kunigystės gyvenimą netik mėsos, bet ir kitų mėsinių valgių nevartojo. Maitinosi vien tik pieniškais ir daržovių valgiais. Prie to, nebuvo gobštus ant pinigų:

ar daug ar mažai kas davė, niekados nepasakė, kiek turi duoti. Ta jo dorybė plaukė iš geros širdies. Tečiaus pakol savo išdu spaudė knygeles, turėjo pasirūpinti skatikus apmokėti už spaudą. Geri kunigai jam pagelbėjo ir tiems atidavinėdavo knygelėmis. Ir dėl tų rūpesčių, man ding, naktimis negalėdavo miegoti, nes dažniausia per langus būdavo matyt šviesa jo kambaryje po dvylikos nakčia. Negana to, ką knygeles rašinėjo, bet ir laiškus į visas Lietuvos puses krūvomis rašė; paskui, išėdęs į vežimuką, vienu arkliu važiuodavo į aplinkines parapijas išdalinti, idant per gerus žmones toliaus būtų nusiųsti tie laišškai, o dažnai ir knygos. Per žygūnę (paštą) buvo didei pavojinga, o nuo Sudargo į Sakių žygūnę — 4 mylios, į Naumiestį — 5 mylios toumo. Jurbarko paštas buvo arčiausia — vos viena mylia, bet visų pavojingiausia. Tame pašte buvo gudų šnipų daugybės! Todėl tad savo siekiams kun. Sederevyčius suorganizavo „neperstojančiai-vaikščiojančiai“ žygūnę iš gerų ir darbščių Lietuvos mergaičių. Išties, toms gražiausioms mūsų tėvynės Lietuvos lelijoms — mergaitėms: Onutėms, Mariutėms, Petronėlėms, Pranciškėlėms ir kitoms priklauso netik guodonė ir padėka, bet reikia jas pavadinti Lietuvos „sibilijomis“, kurios kaip tikros apaštalaitės nešiojo ir platino apšvietimo knygeles po visus Lietuvos kampelius ir daugiausia dovanai darydamos tolimiausias keliones, arba už vieną — antrą padovanotą knygelę, atlikdavo neįkainuojamus reikalus. Tiesa, kaip žinau, buvo nekurios turtingų tėvų dukters pasišventusios tam tikslui, kurios nereikalavo atlyginimo už naujingą patarnavimą. Bet daugiausia buvo, kurias pažinojau, tai dievobaimingos, užsislėpusios tretininkės iš: Slavių, Kaimelio, Gelgaudiškio, Plokščių, Lukšių, Sakių,

Griškabudžio, Sintautų, Naumiesčio, Pilviškių, Garliavos, Mariampolės, Kalvarijos, Bartininkų, Lankeliškių, Alvioto, Virbaliaus ir Pajevonio parapijų — tai buvo vargdienės, iš savo rankų darbo besimaitinusios merginos. Griežtai tvirtinu, kad tos vargšės mergaitės daugiausia darbavosi knygelių platinimu ir surinkdamos skatikus, skubinosi į pagelbą kunigui Sederevyčiui dėl spaudos. Pažinau ir Zemaitijos prie tų darbų merginas, bet nedaug, nes toje šalyje daugiausia šiais reikalais vyrai darbavosi. Iš tų, apaštalu būdų dirbusių, čia laikuriuos, paminėsiu: tarp Tytavėnų ir Šidlavos — Pranciškus Papreckis (Ežumbinskis); tarp Vaižgčio, Kalnujų, Girkalnio ir Resėnių — Ignacas Ciapas; tarp Skaudvilės ir Nemakščių — Juozas Sakalauckas. Kitų pavardes užmiršau, bet užmirštieji tai daugiausia buvo taip vadinami karabelninkai (škaplierninkiai). Bet, dar buvo vienas nepaprastas laikraščių ir knygų platintojas po Žemaičius ir Augštaičius Lietuvoje — tai Jurgis Bielakas. Tas vargšas per kelis metus gaudomas žandarų ir policijos, stengėsi ir kovojo be atvangos nors savo šeimyną ir nemažą ūkį turėjo apleisti, negalėdamas namo pargrįžti.

Lotynų bočiai sakydavo: „labor perdurans omnia vincit“. Išties, galima pasakyti, jog panašiai ir Lietuvoje atsitiko... Kada gudų žandarai su policija, kaip pašėlusiai šuniava, darbavosi bauriausiomis priemonėmis, idant užslopinti ir išnaikinti Lietuvos atbundančią dvasią, tai dėka viršminėtiems vyrams ir gudrioms darbščioms Lietuvos mergaitėms, neįstengė caro gaujos sustabdyti varančius pirmyn darbą ant lietuviškos dirvos. Ir dėka suvienytoms jėgoms (unitis viribus) atsiekėme tą, ko labiausia geidėme ir troškome. Prie tų suvienytų jėgų reikia dar užrašyti didei gerbiamųjų „Didžiulių šeimyną — iš Aukš-

tosios Rytų Lietuvos. Jie neapsakomai daug iškentėjo meškinės letenos persekiojimų už platinimą laikraščių ir knygelių po Lietuvą. Kad gudriai ir kąatsargiausia platinančius tą dvasišką peną savo broliuose Didžiulius negalėjo gundai sugriebti į savo nagus, tada nukalė žabangus tokius, su kuriais, apkalę senąjį Didžiulių tėvą ir jo sūnų Antaną Didžiulį, išvezė į Rosijos gilumą, apkaltinę būk jiedu maištą pradėję kelti prieš valdžią. Ir tie du nelaisviu perbuvo kaip kokie prasikaltėliai vargšai tą žiaurų persekiojimą tenai Šiaurėje po policijos priežiūra, kasdieną malduodamiesi, jog čia ramiai elgiasi ir kenčia savo nubaudimą. Sūnus Antanas po kiek laiko išbėgo iš tos nelaisvės ir atvyko į Krokavą. Krokavoje užbaigė gydytojo mokslą ir sugrižo Lietuvon. Tą visą man pats Antanas Didžiulis apsakė. Bet kas toliaus atsitiko senam jo tėvui Didžiuliui, negalėjau patirti. Tai tokie buvo užpelnailietuviams platintojams šviesos tarp savo brolių!... Pagalios, baigdamas šitą straipsnį, linkėčiau atkreipti dėmesį dabartinių Lietuvos rašytojų, kurie stengiasi vislab surinkti Lietuvos istorijai ir literatūrai, bet ar neturi visų tų žinių, arba laikosi vienpusiškumo, t.y. užrašinėja vientik tų rašytojų darbus ir vardus, kurie ši-tą parašė apie Lietuvą, o apleidžia tuos, kurie tikybinėje Lietuvos dirvoje darbavosi ar darbuojasi, — kad ir tie dirbo dėl Lietuvos, o ne dėl žydiškosios Palestinos.

Juozas Angrabaitis.

JONAS URBUTIS.

Kada, geresniam prižiūrėjimui spaudos reikalų, kun. Sederevyčiaus vyriausias padėjėjas Juozas Angrabaitis vėliaus Angrabas, po svetima Prūsų piliečio Paznokeit pavarde, apsigyveno Tilžėje, jo vietą užėmęs jaunas, 25

metų vyras Jonas Urbutis, iš Gudelių kaimo, Girdžių parapijos, Raseinių apskrįčio. Urbutis buvo kun. Sederevyčiaus neva lekajumi, o po teisybei pirma ranka slaptojo knygų platinimo darbe apie penkioliką metų.

Sederevyčiaus siunčiamas Urbutis važinėjo po visą Suvalkų, Kauno ir Vilniaus gubernijas, atlikdamas slapčiausius reikalus. Kelis kart buvęs Varšavoje ir Peterburge. Syki išvažiavęs jis negrižo apie pusę metų. Žmonės kalbėję tarp savęs, jog Sudargo klebonas išsiuntęs savo ištikimąjį Urbutį pas Sventąjį Tėvą Ryman. Grižtantį pagaliaus slapta per rubežių, pasienio sargyba suėmusi Urbutį. Ilgai kankinę jį žandarai, varinėdami etapu per kanceliarias, bet nieko negalėję iš jo išgauti. Kada jau per daug buvo įtariamas ir žandarai ėmę jo kiekvieną žingsnį sekioti, Urbutis turėjęs pasitraukti nuo kun. Sederevyčiaus. Kelis metus jis buvo ūkio vedėju pas savo pusbroį kun. džiakoną Mačiulskį Disnoje, o pagaliaus pas Petrapilio dvasinės seminarijos prokuratorių kun. Veličką. Jonas Urbutis buvo tretininkas. Šitas žinias suteikė Urbučio pusbrolis kun. B. Zindžius, velioniškis, dabartinis Elizabeth'o, N. J., lietuvių klebonas.

1885 metais atostogomis, parvažiavęs iš Mariampolės gimnazijos, jaunas Zindžių „studentas“ visą savaitę viešėjęs Sudarge pas kun. Sederevyčių. Matęs daugybės knygų visuose užkampiuose paslėptų. Labai įdomavęsis Amerikos dideliais laikraščiais (Vienybė ir Saule), kurių eiliuotus skelbimus apie Stegmaierio (Wilkes Barre, Pa., bravoro) alų ir dabar pamenąs. 1898 metas kun. Zindžius, parvažiavęs iš Amerikos, slapta perėjęs rubežių su Urbučio pagalba ir viešėjęs pas kun. Sederevyčių, įteikęs anam savo fotografiją. Taip atsargaus būta Sederevyčiaus, kad jis net „užrubežinio“ kunigo paveikslą nedrį-

sęs laikyti savo klebonijoje, bet paslėpęs kur kitur. Sederevyčius visada gulėjęs ant šiaudinės pagalvės. Jo lekajų Joną Urbutį visi kunigai žinoję, kaip gerai ir ištikimą Sederevyčiaus įgaliotinį.

KUN. ANTANAS VYTARTAS.

Prie uoliausių Sederevyčiaus sądarbininkų reik paminėti kun. Antaną Vytartą, kilusį iš bajorų Suradgalio akalicos, Ančiškio par. Panevėžio pavieto.

A. Vytartas gimė 1863 metais, mokslus ėjo Kauno gimnazijoje, paskui Zemaičių seminarijoje, kur visą laiką buvo vienu artimiausių Mačiulio-Maironio draugų. Inšvestas į kunigus 1886 m. 8 d. gruodžio, vikaravo po du metus Mosedyje, Baisogaloje, Klovainiuose, Joniškyje ir Kupiškyje, paskiaus buvo filialistu Zarėnuose, Latveliuose. o nuo 1899 m. klebonavo Naumiestyje, paprūsėje, vėliau Lekavoje, pakuršėje. Del darbų ir rūpesčių daugybės netekęs sveikatos, gyveno koki laiką pas savo motiną, paskiaus kunigaikštienės Oginskienės lėšomis gydėsi Varšavoje. Didžiojo karo metu (1914) iškeliavo į Odesą, kur išbuvo iki 1919 m. Daug vargo matė ir daug nukeitė bolševikų kalėjime. Sugrįžęs dabar Lietuvon baigia savo dienas, prigulėdamas nuo geraširdžių žmonių malonės.

Kun. Vytarto namų kalba buvo lenkiška. Lietuviškai pramoko jis tik Kauno seminarijoje, kur tuomet dėstė klierikam lietuvių kalbą garsusis Antanas Baranauskas, vėliaus vyskupas. Pasak kun. Tumą, pilnai išmokęs lietuviškai jis tik kunigaudamas. Griebęsis rašyti lietuviškas knygeles, kad ir geriausiai lietuviškai nemokėdamas. Savo parašytus rankraščius duodavęs kitiems pertaisyti. Lietuvių kalbos žinovų anuomet nedaugiausia

buvę, tad tekę „nabagai kun. Antanui verstis, kaip išmanė”.

„Ypatingas tai buvo autorius”. tęsia Tumas. „Jis, labai inteligentingas žmogus, niekados nesigriebė išnaudoti savo paties galvojimą, lyg nė nebūtų galvojęs. Jis viskas buvo nupintas iš paerzintų nervų, net nenaturalės energijos ir greitumo. Kalbėjo, kaip užsuktas, ir vis rimtus dalykus, vis religinės spaudos reikalus; bet kalbėjo taip linksmai ar savavalingai kaip kokią flirtą. Beveik negalima buvo įsikišti į jo kalbą — neklausė; tik savąją dėstė, nejudamas kitą perkertas.

VYTARTO „APASTALIUKAI”(ES).

Savo kalba, karšta, įkvėpta, lyg ligūsto maniako jis žavėte žavėjo savo bendradarbius-tarpininkus, pasiuntinius, agentus. Pats apaštalaudamas religiją, visus savo padėjėjus meiliai vadino „apaštaliukais”. Tai jiems patikdavo; taip jie imdavo jaustis einą apaštalavimo pareigas. Jų pasišventimui nebuvo krašto galo. Galėjo juos torturuoti; būtų taip pat šypsodamies mirę, kaip ir pirmieji krikščionys, nes manė dabar pasikartoją tironų laikai.

Jo knygu skleidėją Magdę Bonkalę, kilusią iš Ylakių parapijos, sugavo, dvejiems metams ištėrėmė į Rusiją; daug ji prisikentė prisikamavo po rusų policijas ir areštus; tačiau nė puse žodžio neprásitarė, kieno ji agentė. Ji tebėsanti gyva Plungėje vargingoje senatvėje. In Rusiją išsiųstą ją ten dvare jautis subadęs Pasveiko, ir kai sugrižo į Lietuvą, neatbaidyta, vėl pirmųjų uolumu ėmė liet. knygas skleisti. Antras, senelis iš Šiaulėnų, jo pavardės nepatyrė, buvo įkliuvęs į policijos ir žandarų spąstus, kad prisipažintų, ar tik jis ne Vytarto agentas; ir —

neišdavė. Policija ir žandarai gerai žinojo pašėlusį šio kunigo „fanatiko“ trūsą ir judrumą; nuolat sekė, niekad iš savo akių neišleido ir.... niekados nenutvėrė.

Vieną kartą vakare užpuolė jį Baisogaloje policijos uriadnikas su žandaru krėsti. Vikaras, nors buvo klebono šeriamas, savo „apaštaliukams“ pašerti ir sušalusiams atšildyti turėjo savo virdulį, kur tuščias stovėjo. Susilaukęs svečių krėtiku, vikaras apsimetė baisiai pradžiugęs ir pasiryžo juos pirma pavaišinti. Pasišaukė tarnaitę, sukišo savo rankraščius į virdulį, liepė jį išnešti ir svečiams „užkaisti“. Tarnaitė ir užkaitė, tik, žinoma, popierius pirma išėmus ir ore paslėpus. Ir krėtikai neberado viduje nieko.

Kun. Vytartui rašyti ir spausdinti religines knygas buvo vis lygu, kaip ir kitų parašytas skleisti; toks pat mechaninis darbas religijai kelti ir etiprinti. Jokios asmeninės garbės, jokio nuopelno sau kun. Vytartas nepripažino. Gal jam nė įgalvą tai nepareidavo, kad jis vargsta, žūna, nakčių nemigdamas, rašo perrašinėja, kaip kūrėjas, autorius, reiškėjas asmeninio savo talento, ypatingu, kitur neaptinkamų gabumų....

Religinis motyvas buvo organinis jo buities dalykas; religinio raginimo veikti jis negalėjo neklausyti, o gyvasis jo temperamentas, neramus, audringas, kaip viesulas, nešiojo jį šen ir ten vis prieš valią... Skleidė tarp lietuvių tai, ką buvo lenkų kunigai talentingo priraše.. Skleidė ir tai, ką jam, tada Mosėdžio vikarui, Palangos progimnazijos kapelionas Marcijonas Jurgaitis siuntė iš-tisais vežimais toliau į gilumą krašto pavaryti. Vytartui buvo tai linksma, nors sunki, šienapiūtė... „Aš gerai nusimanau, jog knygas parašyti ir jas atspausdinti tai pusė darbo; antra pusė — jas praplatinti“, rašo jis man.

Kas iš išspausdintų, kad ir gerų geriausių knygų, jei jos bus tik viena pati autorių patenkinusios; galop, ir jo nepatenkinusios, jei jų niekas nebus matęs, niekas nenustvėręs, nepasinaudojęs ir nepasidžiaugęs. Autoriui tada tėra džiaugsmas, kai jį skaito, juo gėrėjas, jis populiarius darosi, o ne tada, kai jo pavardė testovi knygų kataloge.

Taigi lietuvių religinei literatūrai Vytartas „savinosi“, ką tik nutverdamas iš svetimų kalbų; ieškojo padėjėjų jas „pasisavinti“; džiaugės, ir kai kas kitas ranką prie to prikišo; ragino į tai visus. Niekur ant tų kompiliacinių knygelių nėra padėjęs ne tik savo vardo, bet nė jokios pavardės. Delto Vytartas, tokią krūvą, kaip pamatysime, lietuviškų knygų prigaminęs, netapo plačiai žinomas. Jis buvo be galo populiarius liaudyje ir kunigiijoje, bet tik ten, kur betarpiškai dirbo.

Dievo apveizda, matyti, jį sergėjo: policijai, žandarams niekados nepasisekė jo toje propagandoje sučiupti. Vis delto rusai jį baidė, ne juokais grasė, galų gale, ištremsią jį į tolimuosius Rusijos kraštus. Vienas toks buvo antstolis Isajevičius, kurs tačiau pirmiau pateko į Siberiją už išaikvojimą valdžios pinigų. Jam elgėtaujant, Vytartas nusiuntė jam pinigų kelionei, kad žinotų, jog jo ir kitų jo draugų katalikų kunigų širdyse nėra vietos kerštui.

Vilniaus generalgubernatorijoje, ypač Kochanovo laikais, kun. Vytarto vardas buvo veiksliai užrašytas, idant jo niekados neužmirštų. Tad nuolat apie jį teiraudavosi policija. Atvažiuodavo pats žandarų viršininkas, bet tokiais nebūtais priekaištais, kurie dėl to savaime nugriūdavo...“

Savo uoliams padėjėjams „apaštaliukams“ Vytartas nesigailėjęs pats savęs; klausydavęs bažnyčioje per išti-

sas dienas; brostvas jiems (joms) šventinės tokiu atsidėjimu, tokia galybe taikomosios tam daiktui valios jog jo pašvesta juostelė ar škaplieris buvo tikra „devocionalija”.

.....Ir ėjo kun. Antanas Vytartas, kaip audra, visad savotiškas, visad pilnas rūpesčių, karštai ir iškalbingai skelbdamas Dievo žodį. Ir nebuvo Zemaičių vyskupijoje jam lygaus pamokslininko...

....Kupiškyje rusai iškėlė jam ypatingą bylą. Turėjo fotografijos aparata. Paprastuoju atsidėjimu darbui fotografavo tipus, vaizdus, grupes; darė net „dirbtines grupes” visokiomis nebūtomis kombinacijomis. Vieną grupę jis šitokią padarė: savo fotografiją padėjo į vidurį, iš dešinės padėjo popiežiaus Leono XIII fotografiją, iš kairės savo vyskupo Meč. Paliulionio, ir visa tai sumaningai nutraukė, jog išėjo grupė, kurią paskui dalinėjo davatkomis. Viena pateko į tos vietos žandaro rankas. Tas nesuprato, kas čia yra; pasiuntė į Vilnių, Vilnius į Petrapilį, ir visi nusigando, „susekė” nelegalius, betarpius santykius tarp Zemaičių vyskupo, jo kunigų ir Rymo. (Betarpiai susinešinėti su Rymu buvo draudžiama) Prasidėjo trukšmingas tardymas, grasimas, kaip paprastai, kol sužinojo darbo techniką ir kvailą „fotografo” sumanymą. Ir daug kitų anekdotų buvo susidarę aplink Vytarto aparata...

....Mums pravartu šiomis dienomis žinoti, kokių seniau, dar netaip seniai, būta tylių darbo didvyrių, kiek jie yra dėl lietuviškosios spaudos kentėję ir vargę, iš niekur nelaukdami jokio atlyginimo, jokio pagyrimo, gero žodžio už visą gera valia priimtą nerimą ir pavojumus. Kun. A. Vytartas per visą savo amžių darbavosi grynai krikščioniškai idėjai, jokio sau pelno iš to nelaukė ir neturėjo, kaip ir kiti jo draugai kunigai. Būtų tai profa-

navę grynus jų tikslus. Susipratę kunigai krikščionys tautininkai teturėjo nuostolių iš savo darbo; buvo persekiojami; nei pralobo, nei karjerų susidarė. Jiems tai vienas nusiramimas ir viltis, kad Augščiausias neužmirštų gerų jų pastangų patarnauti religijai; tos meilės žmonių ir troškimo, kad tarp jų prašvistų krikščioniška šviesa ir pagerintų jų papročius.

...Anujų laikų sąlygomis, lietuviškųjų knygų tiekėjai gaudavo netik knygas „dirbti“, bet ir visą savo uždarbį joms padėti....

Didysis katalikybės gynėjas vyskupas Paliulionis tikėjimo ir labdarybės dalykams pinigų neskundė....

...Kuris čia dabar mūsų galės pasigirti tokiuo literatūros veikalų bagažu? Vieniems gali kun. A. Vytartas nepatikti, kitiems pernelyg patikti; bet visi turi sutikti, jog tai didelio darbštumo rašytojas ir didelio uolumo buvo kunigas. Siandien kai jau ligonis, jis visų užmirštas ir apleistas, niekas jam nėra taręs nė gero žodžio už 60 metų vargą ir trūsą", — taip baigė savo paskaitą apie „Šviesos" grupę doc. Tumas.

S. KUSELEVSKIO AUTOBIOGRAPHIA.

...Mano motina pasimirė, palikdama mane vos keletą savaičių kūdikį. Po kelerių metų ir tėvas numirė, visokių aplinkybių įvairytas į neturtą. Likau visiškai našlaitis. Buvau pas giminę, našlę, kuriai ir pačiai buvo keletas mažų kūdikių. Ji buvo labai neturtinga; gyveno labai menkoje karčiamėlėje. Žiemą, nors tebebuvau kūdikis, visados alkanas ir pusplikis, gaudavau krūmuose skintis virbų kurui ir savim vilktis jų namo į trobelę. Visa tai vagiškai, naktimis, kad girininkas nenutvertų. Vis dėlto mane namie negailestingai kankindavo ir

skriausdavo. Retą dieną negavau karčiomis ašaromis verkti. Tamačiau girtavimą ir kitokius piktinamuosius darbus. Nemačiau tik paleistuvių. Ir to būta permaža. Vieną kartą eidamas vandens parnešti, paslydau ir išnirau koją kelyje. Narininkas koją pataisė. Tačiau kuriam laikui buvo likę baisios sopės. Iš pradžių negalėjau nė iš vietos paeiti. Paskui per kelias savaites ropomis teparopinėjau. Buvau tikras kankinys, kai vis delto reikėjo namie tarnauti.

Koks buvo mano džiaugsmas, kai mane išleido iš karčiamėlės; kai nudavė į sodžių galvijų ganyti. Tapau visiškai laimingas. Kur ne! Juk turėjau duoneles, kiek tik norėjau. Visados buvau paklusnus, savo pareigas ėjau atsidėjęs, tai niekas manęs nemušė ir nebarė.

Skerdžiuvienė buvo sena moteriškė, gerai mokėjusi paskaityti. Visados turėjo pasidėjusi keletą elementorių ir nuliekamu vasaros laiku mokė iš jų savo piemenėlius poterių ir skaityti. Kurie gerai mokės, tuos pagyrė ir retkarčiais paleido pasiugauti ar pasiriešutauti, o tinginius, nesirūpinančius mokytis žabu baudė. Priskurdavo visokių dorų pasakų ir šventųjų gyvenimų. Mes, girdėdami senovėje karalius ir šventuosius ganius kiaules, didžiavomės savo amatu, ne tik nesijautėm pažeminti.

Dykiniuoti mums nepavelijo nė valandėlės. Kurie berniukai jau mokėjo paskaityti, tie turėjo sukti šniurus, ką nors drožti žaislams, pinti vyžas sau ir mergiotėms. Mergiotės siuvo, lėpė savo ir berniukų drapanas, skalbė skareles, autelius, mezgės iš siūlų juosteles. Vyresnieji tų visų darbų gaudavo pamokyti mažesnius. Smarkiai gynė meluoti, keikti, mušti gyvulius, gadinti paukščių lizdus, rašyti svetimus vaisius so

duose ir daržuose, imti ką nors svetima, nepasiklausus, rytą ir per pietus kalbėti tam tikrus poterius ir kas mėnesis eiti išpažinties. Rytą giedodavome Adynas, o vakarą Karunką.

Tokią tai sėklą sėjo doroji skerdžiuvienė į mūsų širdis. Buvo lyg viena šeimynėlė. Ir tie dieviškieji grūdėliai davė palaimintų vaisių. Sitokioje tad „mokykloje“ pradėjo mano dvasiai šviesti pirmoji mokslo aušrinė ir lyg šventa ugnimi uždegė niekuo nebeužgesamą norą toliau lavintis. Tai pačios gražiosios ir laimingosios mano dienos visame mano gyvenime. Paskui, einant slidžiais gyvenimo takais, gautasis mokslas sergėjo mane nuo nusidėjimų ar paklydus veikiai gražino į teisingąjį kelią. Per vasarą išmokau viso, ko tik pati skerdžiuvienė mokėjo, o rudenį sugrižau į savo globėją jai per žiemą kuro pritiekti. Išvydusi mano rankose knygelę, atėmė ją; dar išbarė, kam gaištu nereikalingai.

Pavasariį vėl buvau atiduotas ganyti, o manyje pasireiškė nenugalimas noras mokytis. Knygelės nebuvo ir nebuvo iš kur jos gauti. Matydamas parvažiuojančius mokinius, mirkau ašarose, pavydėdamas jiems tokios didelės neišsakomos laimės. Doroji skerdžiuvienė turėjo gan visokių komunalinių religijos nuraminimų, tačiau nenuraminavo. Tam kartui tesvajojau išmokti rašyti. Ir skerdžiuvienė patarė man tuo tikslu melstis į šv. Kotryną, mokslų globėją. Aš meldžiaus, tikėjaus ir mokiniams nebepavydėjau.

Neilgai trukus, iš kažin kur atsirado man naujas globėjas, dėdė; jis mane pasiėmė į save, kad jam tarnaučiau už kažinkokią tėvo skolą. Tarnavau jam per trejus metus ir tepaprašiau vieno gero, kad per gavėnią leistų man pasimokyti parapijinėje mokykloje. Nedoras glo-

bėjas nepavelijo, o darbo buvo sunkesnio už mano pagallėjimą. Tai pabėgau už keleto mylių ir apsiėmiau ūkininkui pusberniui. Patarnavęs metus, gavau 8 rublius. Su tais pinigais nuėjau į pavieta miestą. Ten pas teismo sargą, bent kiek mokantį rašyti, per 9 savaites mokiausi skaityt raštą. Čia buvo švystelėjusi man gražiausi ateitis: turėjau vaikiukų apsiimti pas mokytoją ir laisvomis valandomis pats mokytis.

Ir tikrai būčiau tapęs mokytas; tik mano tėvo brolis susekė, kur aš esu ir su policija pabėgėlį parsivarė namo. Vėl pratarnavau jam dvejus metus už skolą, kurios aš nežinojau. Dabar šventadienių naktimis, nemigdamas, mokinaus, pasislėpęs, kad nepamatytų. Folvarke, kur gyveno mano dėdė, buvo akmeninis svirnas. Ten gaudavau sargų gulėti per visą žiemą, per smarkiuosius speigus. Nebekęsdamas dėdės žiaurumo, nebepakeldamas ant manęs sukraunamų ūkio darbų, vėl pabėgau. Saugodamas, kad nepavytųėjau miškais, pats nežinodamas, kur. Neturėjau nė kąsnelio duonos, o išmaldos prašyti nepadorėjau ir bijojau. Kelias dienas klaidžiojau, teatsigerdamas vandens; susižeidžiau kojas, buvau basas. Sutikęs elgėtą atidaviau jam paskutinius šešis skatikus, kad pasimelstų už mano dūšią, manydamas, kad nusilpęs jau numirsiu, o ta malda bus man vienatinė amžina atilsė. Taip iškėlęs sau laidotuves, prispaustas nuliūdimo, įveiktas bado, parvirtau žemėn. Vieta buvo tuščia... miškas tamsus... Vis dėlto kažin koks geras žmogus rado mane begulint, pakėlė ir nuvežė į policiją. Kliuėvaitas, patyręs visus mano nuotykius, pasigailėjo, pavelijo palikti pas jį.

Per kelis mėnesius ten skaičiau ir perrašinėju jam ateinančius popierius.

Ale Kliučvaitą atstatė, ir aš vėl pasilikau be vietos, be skatiko. Vėl apsiėmiau ūkininkui pusberniui. Pratarnavęs metus, gavau 10 rublių. Insitaisęs šiokias tokias drapanėles, nukeliavau į pavieta miestą, kur išsirūpinau, kad leistų man rašinėti raštinėje, žinoma, be algos. Praėjus dviem mėnesiam kai jau nebeturėjau nieko pragyventi, sekretorius davinėjo man po rublį mėnesiui. Atskyrus butui, likdavo man po 3 skatikus dienai vienam svarui duonos. Taip gyvenau daugiau nei metus.

Tuo tarpu kai kurie raštininkai, valdžiai pakvietus, sumanė pasiduoti į Oloneco guberniją tarnauti. Išdrįsau ir aš. O kad pats nei sudėstyti prašymo, nei perrašyti nemokėjau, vienas raštininkas buvo toks geras mano vardu tai padarė. Kaip gi nustebau! Kitiems atsakė, mane priėmė, davė pinigų 200 mylių keliui ir dar pašalpos 90 rublių.

Atvykus į gubernijos miestą Petrozavodską, paskyrė mane į raštinę už 10 rublių algos mėnėsiui. Tai buvo man neapsakoma laimė, drauge ir nepakenčiamas nuliūdimas. Viena, kad nesupratau rusų kalbos, antrą, kad nemokėjau rašyti: išvargusios, kietos, šiurkščios rankos neparasė nė vienos lygios raidės. Draugai rašė gražiai ir sparčiai, tai iš manęs tyčiojos, o sekretorius barės. Iš visur vargas.

Vieną kartą atėjo į raštinę prokuroras ir liepė rašyti kažinkoki popierių keliolika egzempliorių, o pats vaikščiodamas diktavo. Aš dar niekadęs nebuvau diktando rašęs, vos kopijuoti temokėdamas. Tai mano rašte rados daug klaidų. Prokuroras neapsakomai supyko, mano raštą čia pat sudraskė, pagrasė teismui atiduosis už tai, kad nemokėdamas rašyti, valdžią apvylęs. Taip neišsakomai sugėdintas ir pažemintas, išėjau namo.

Nebe nuliūdimas, tikras nusiminimas suėmė mane. Akyse pasidarė tamsu. Lyg pamišęs, nosies tiesumu nušleivavau į ežerą. Apsidairiau — aplink pilna žmonių Nepatogi vieta. Eidamas pakraščiu vis toliau, įjėau į krūmus, užėjau pakalnėlę ir gilų kraštą Onegos upės. Čia vieta buvo kaip tik ta mano ketinimams... Atsistočiau kriaušiuje ir kai jau ketinau šokti į upę, žaibu driktelėjo per galvą mintis, jog nedera mirti, nepasimeldus. Visas sudrebėjau nuo to dūšies balse ir apsipylęs šaltu prakaitu, atšokau bent kelis žingsnius nuo krašto. Atsiklaupiau ir ėmiau karštai melstis. Ašarų buvo maža, žodžių dar mažiau; užtai širdis kone plyšo iš susigraudinimo ir skausmo ir karštai šaukės Dievo pagalbos...

Nežinau, ar buvau apalęs ar užmiges. Kai pakirdau, jau buvo antra diena. Rytas malonus, viskas lyg juokės. Linksmos paukštytės iš visų šalių giedojo; rodės, visa gamta džiaugės angelišku džiaugsmu. Ir mano širdis pritvinko tokio didelio džiaugsmo, jog užmiršęs visą nuliūdimą ir nelaimę, ėmiau šypsotis ir giedoti aušros giesmę. Linksmas sugrižau namo ir buvau toks nudžiugęs, toks nepaprastas pagavimas žērė iš mano veido, jog šeimininkė net sušuko:

— Turėjai kokios nemažos laimės patirti, kad toks esi linksmas, nebe liūdnas ir susimąstęs, kaip visados. Raštinėje draugai netik nesityčiojo, bet kažin kaip užjausdami žiūrėjo į mane. Tai labai palengvino mano širdžiai. Dieną ir naktį neatsidvėsdamas, darbavaus; atsидėjęs ėjau savo pareigas, didžiausiu isikarščiavimu mokiaus negaišdamas nė valandėlės laiko. Visas civilines teises ko ne atmintinai žinojau. Tiesa, nebuvau labai gabus; bet ko trūko, atstodavau darbštumu.

Vyresnybē pamatē mano uolumā ir rūpeštingumā. Metus praleidus, man pašam visai tuo nesirūpinant (aš nē svajote nesvajojau apie aukštesnē vietā), pati valdyba pakēlē mane stalo viršininku. Po antrū metū tapau sekretorium. Turējau apie 20 valdiniū. Visus svarbesniuosius nusprendimus pats savo ranka rašiau. Sekretorius buvau pavyzdingas. Per revizijā buvau iēgirtas; tai nemaža buvo man garbēs. Paskui buvau teisēju. Ejau „gorodničiaus“ pareigas, t.y. miesto prezidenta. Bet čia pajutau tokī didelī pasiilgimā gimtiniū vietū, kurios pirmiau man nē ī galvā nepareidavo, jog nors ateitis man daug žadējo, pasidaviau tai neregimai, bet juntamai pajēgai ir atsistatydinau. Pinigū neturējau. Sunku buvo daug surinkti, nes juo aukštesnē turējau vietā, juo īskilmingiau privalējau gyventi. Iš tuštybēs sekiau tais, kurie niekados nebuvo trūkumā pažinę. Sugrižęs prie giminių, kiek turējau susitaupes, išdalijau neturčiams giminēms; sau maža tepasilikau, ketindamas vėl tarnauti. Prašiau tos vietos valdžią, kad duotū kokiā vietā — nedavē. Siunčiau prašymā ī aukštesnē valdžią, nepriēmē; ieškojau privačių užsiēmimų, neradau. Visa ko pritrūkau, tapau klajunas, valkiojaus pēščias, niekur nerasdamas prisiglausti. Eidamas keliu, sutikau aklą elgetā; atidaviau jam paskutinī skatikā.

Paskui atsirado darbo — versti senus įrodymus į rusų kalbā, apie 300 lakštū; užmokėjo po 8 auksinus už lakštā. Turėjau ir kitokio pelningo užsiēmimo ir vėl tapau pasituris. Visus darbus pabaigęs, paštu pasiunčiau prašymā ī gubernatoriū, o pats pēščias īskeliavau už 15 mylių ī Kalvariją ieškoti Dievo šventųjų protekcijos. Po trijų savaičių sugrižęs, radau pakvietimā asesoriauti. Ve-

džiau, gavau kraičio apie 20 valakų žemės. Tai nebepaprasta laimė tokiam bėduliui, koks aš pirma buvau.

Kaip igudęs girtuoklis, negali pamesti degtinės, taip aš negalėjau nesimokyti. Apsigyvenęs sodžiuje, ėmiau atsidėjęs tirti mediciną — homeopatiją, ir taip išsitobulinau šitoje gydymo šakoje, kiek begali nespecijalistas. Kas metai į manę ateidavo bent po 3.000 ligonių, ieškančių sveikatos. Daugeliui ligonių sugražinau sveikatą ir nudžiovinau ašaras.

Kas atsidėjęs darbuojas, tas saldžiai ilsis, kas, sėja verkdamas, tas piauna džiaugdamos. Mano siela veržte veržės į mokslą, kaip ištroškęs elnias į tyro vandens šaltinį. Aš tegėriau vieną vandenį ir lig šiol nieko daugiau negeriu.

Taip rašęs S. Kušeliauskas 1877 metais.

AMZINASIS LIET. LITERATUROS BANKAS.

Susiėjęs su kun. Sederevyčium ir Baisogalos vikaru kun. Vytartu, parduoda savo dvarelį ir palieka vien draudžiamų knygų platintoju. ...1887 m. lapkr. mėn. jis paskelbė garsiąją savo proklamaciją: „Uždėjimas knyginio amžino banko lietuviszkos rašliavos (literatūros).”

„Aš ūkininkas Laurynas, trokšdamas doro viengimių apšvietimo, daugmetiniuose tame reikale trusavimuose būtinau datyriau, jog be knyginio lietuviszkos rašliavos (literatūros) banko nėra galima visoje vienybėje užsėti sėklas tveriančios šviesos... Visų apšvietimą tegalima padaryti pusdykiai... Reikia, kad knyginiai pinigai niekados nepragaištų, nemažtų, bet dar augtų... Taigi tame didžiame augštos vertybės reikale aš iš savęs apieravoju ši karta du tūkstančių rublių ant spausdinimo krikščio-

niškų dvasioje katalikiško tikėjimo knygelių. Ir jau tuos pinigų šį metą atidaviau Veyerini ir Arnoldtui, turintiems savo spaustuve Tilžėje, šiomis sąlygomis: 1, kad jie tespausdintų tokias knygeles, kurias aš prirodysiu ar mano vietininkai paduos. 2, knygelės kainą dėti tik 20 nuošimčių brangesnę už tikrąją jos vertę. Iš jų 5 nuoš. imasi pardavėjai, 5 nuoš. pridėda prie kapitalo, už 10 nuoš. dalija knygelių pavargėliams. Nuo idėto kapitalo eina 20 nuoš. palūkanų, 400 r. kas metai: 100 r. spaustuvei, 100 r. kapitalui augti, 200 r. neturčiams knygelėmis. Jei susidėtų tiek pinigų, kad jau būtų galima vien iš palūkanų spausdinti, tai knygelės turės eiti veltui. Spaustuvininkai kas berlainį turi atsiskaityti. Sankalbą patvirtino ir užtikrino draugystė „Byrutė“ esanti Tilžėje ir pridėjo draugystės pečvietį.

„Tą sankalbą dėl amžinos žinios visų Lietuvių ir Žemaičių dedame mūsų laikraštyje idant per amžius šviestų antišganingos naudos visiems, kurie skaitys knygeles už tuos pinigų atspaustas.“

Stempelinio 12 markių sumokėta. E. Veyeris ir L. Arnoldtas visa tai „užtikrino“ savo parašais. „Šią sankalbą visoje pilnybėje mes patvirtiname ir užtikriname, jog kaip dabar duoti per poną Lauryną du tūkstančių rublių, taip ir paskui, kaip per jį ir per kitus, kurie bus dar sudėti, visi to dalyko pinigai užsilaikys nepragaištančioje dieitybėje ir pildysis visoje tikrybėje pagal grynų žodžių sankalbos. Šitus užtikrinančius prižadus rankų mūsų parašais tvirtiname. Tilžėje 26 lapkr. 1887. David Saunus, Rokaičiuose ūkininkas, Martynas Jankus, Bitėnuose ūkininkas, August Kalvaitis, kupčius Tilžėje, Ernestas Veyeris, spaustuvininkas, Jurgis Didvy-

žius, partikulier Bartkuose. Jų parašai patvirtinti Justizrath'o ir Notaro.

Buvo atsiradęs vienas kitas, kurs prisidėjo prie to banko. Vis delto bankas išnyko drauge su Veyerio ir Arnoldt'o kompanija. Išnyko, palikdamas labai skaudų užsivylimą prūsais gešeftininkais. Gal tai ir Kušeliauskui pagreitino paskutines dienas. Jis mirė Sudarge pas Sederevyčių 1889 m. rugsėjo 15—27 d.

PAMINKLIUKAS SEDEREVYČIUI.

Yra sumanymas pastatyti simbolinį Lietuvos Nepriklausomybės paminklą — Nežinomajam Knygnešiui. Ar tai įvyks, ar ne, tuo tarpu reiktų pasirūpinti, kad bent koks regimas ženklas atsirastų tose vietose, kur veikė — žinomieji knygnešiai. Sudargo rinkelėje turi kieno nors sumanymu atsirasti nors mažas paminkliukas tos vietos klebonui M. Sederevyčiui, kurs per daugelį metų aprūpindavo prūsinėmis knygomis ir ne tik visą Suvalkiją, bet ir dalį šiapus Nemuno. Visą savo amželį jis padėjo, daugiausia draudžiamąją religinę literatūrą platindamas tarp lietuvių. Kur nesiekė kunigo žodžiu, ten norėjo pasiekti raštu. Veik niekados namie nesėdėjo — vis kelionėje būdamas su važmomis. Grįždamas į savo Sudargą, jei gale miesto patirdavęs esant kam jį pavaduoti šventadieni, nė neužeidavęs į savo kleboniją; važiuodavęs toliau. Rusas pravoslavas pavieto viršininkas Tarnovskis Sederevyčiaus veikimą gerai žinojęs ir kentęs, kol augštesnieji jam įsakydavo nuvažiuoti ir iškrėsti. Ir tada pakeliui visiems skelbėsis, ko ir kur važiuojas, žinoma, kad Sederevyčiui duotą žinią. Ir tai vieną kartą vaipėsis, jog ir pranešus, dar reikėję užsimerkti: nevala Sederevyčius ir tai ne viską paslėpęs. Pravoslavą Tarnovski

mirštant paslapčiomis katalikiškai desponavęs jo draugas marijonas Cesna, Mariampolės klebonas.

SEDEREVYČIAUS DIDIS NUSIZEMINIMAS.

Kun. Juozas Jakštys, iš Rudžių kaimo Naumiesčio parapijos, Dr. V. Kudirkos moksladraugis iš Mariampolės gimnazijos ir Seinų seminarijos, išvestas į kunigus 1881 metais, nekartą padėjęs kun. Sederevyčiui pargabenti knygų Dzūkijon. Pasak kun. Jakštį Sederevyčius buvo nepaprasto nusizeminimo. Pabaigęs kunigo savo darbus atlaiduose atsiklaupdaves tarp žmonių vidury bažnyčios, išsivyniodaves iš savo skarelės knygas daugiausiai lietuviškas ir iš anų melsdavesis. Žmonės jį laikę šventu.

1880 metais per šv. Onos atlaidus Slavikuose parėjo iš bažnyčios į kleboniją labai susirūpinęs. Vienam kitam kunigui su šypsena patėmijus, bene kokia nauja nelaimė patikus kunigą Martyną, šis pradėjo visiems verkdamas skustis, kokiam varge jis atsiradęs. Gavęs iš Prūsų gromatą, kurioje spaustuvinkininkas griežtai reikalaujas didelės sumos pinigų, o jis nieko neturįs ir nežinąs, kur gauti. Besiskųsdamas senelis kunigas (tuomet kokių 50 metų) parpuolė ant kelių prieš bėpjetaujančius kunigus ir vardan visų šventenybių da nu prašyt jų, kad pagelbėtų jam tas knygas išpirkti.

Tokia nepaprasta valgomame kambaryje scena sujudino visus. Pirmutinis kun. Simanas Račiūnas ištraukęs iš kišeniaus pluoštą popierinių pinigų iteikė prašančiam. Jį pasekė ir kiti kunigai. Gausiai apdovanotas senelis Sederevyčius, susigraudinęs pradėjo net rankas bučiuoti ir padėkojes po šimtą kartų, išėjo savais keliais. Mat kun. Sederevyčius atlaiduose nevalgydaves su visais kunigais

kartu. In atlaidus atsiveždavęs žuvies, kurią jam klebono šeimininkė išvirdavus ir jis tą savo žuvelę, ar kiaušini valgydavęs atskirame kambaryje. Kun. Sederevyčiui labai daug padėjęs knygų gabenime Naumiesčio vikaras kun. Sal. Petrikas. Per sieną (rubežių) knygas pergabenti buvo nesunku; daug rasdavęsi iš pačių sargybinių, kurie už pinigus pagelbėdavę ir pamokindavę apmokamus knygnešius. Per sieną pervežtas knygas reikėjo dar pravežti per tris sargybinių kordonus (linijas). Čia tai reikėdavę turėti reikalą dažnai su visai nepažįstamais sargybiniais. Kun. S. Petrikas daugel metų išveždavęs pasienyje sudėtas knygas per kelias linijas. Sargybiniams nevalia buvo krėsti kunigo važiuojančio su Svenčiausiu pas ligonį. Tat kun. Petrikas be perstojo važiuodavęs tolyn nuo pasienio „pas ligonius“, ir pamatęs atjojančius sargybinius, su varpeliu skambindavęs, duodamas ženklą, kad važiuojas pas ligonį.

DR. ŠLIUPAS APIE SEDEREVYČIU.

Kun. Sederevyčius nuo 1874 metų, kada paliko Sudargų klebonu, tris dešimtis metų buvo vyriausias viso Lietuvos paslapto pašto viršaitis. Dr. Šliupas Laikraštinių Paskaitose, švenčiant 40 metų „Aušros“ jubilėjų, pripažino, kad pirmutinis, kurio pagelba pasinaudojo aušrininkai savo idėjoms paskleisti Lietuvoje, buvo ne kas kitas, tik „tulas Angrabas (skaityk Angrabaitis), kuris nešdavęs maldaknyges kun. Sederevyčiui į Sudargą“. P. Mikolainis savo memuaruose mini kun. Sederevyčių iš Sudargų kartą užsodinus net žandara ant pilno vežimo knygų ir pasiuntus į Mariampolę. *)

*) Žiūrėk „Aušros“ 40 metų Sukaktuvių „Žvaigždės“ N. 12, 1923.

KUNIGAI GRINEVIČIUS IR ZALIAUSKAS.

Adomas Grinevičius, turtingo — „šimtamargio“ Kirkeliavo kaimo ūkininko sūnus, išėjęs kliasas Mariampolės gimnazijoje ir pabaigęs Seinų seminariją, laikė primiešjas savo parapijos — Lindvinavo bažnyčioje 1870 metais. Vyskupijos valdžios pasiūstas į Žemąją Panemunę eiti kamendoriaus pareigas, be abejo, ten turėjo progos prisiziūrėti visokiems gudrumams, su kurių pagelba Valančiaus ir Sederevyčiaus skaitlingi knygnešiai nešė spaudinto žodžio šviesą į Lietuvos kaimus. Iš Panemunės perkeltam į Udriją kun. Grinevičiui teko persitikrinti, kaip reikalingos yra draudžiamos lietuviškos knygelės Dzūkijos lietuviams.

Kol kas nieko nežinome apie Grinevičiaus dalyvavimą draudžiamos literatūros platinime septynesdešimtais metais, bet perkeltas į Kalvariją vikaru, bene 1881 metais, jis jau pasirodė tikru Sederevyčiaus sekėju: mažai kalbąs, atsargus, ramus, nužemintas, tik neapsakomai gudrus — jis kone pralenkė net Sederevyčių kaipo draudžiamos lietuvių literatūros platintojų organizatorius. Docentas Tumas savo paskaitose apie aušrininką Ziškų mini, kad 1883 metais „Kalvarijos vikaras“ (kun. Grinevičius) per tą mokytoją pasiuntęs Petropilės Dvasinės Akademijos aklėtiniams dvi skryni lietuviškų knygų iš Mariampolės. Kareivis, su kurio pagelba paduota tos knygos žygunei, buvo įskundęs policijai. Daryta tardymai, bet tikro „kaltininko“ taip mokėta pasislėpti, jog netikniekas tuomet jo neįtarė, nepažvelgė, bet net 1923 metais ir kun. Tumas neatspėjo „Kalvarijos vikaro“ vardo.

„Aušros“, „Šviesos“ paskui „Apžvalgos“, „Varpo“ ir „Tėvynės Sargo“ laikais „Kalvarijos vikaras“, kun.

Adomas Grinevičius, buvo vienu sumaniausių lietuvių tautos paslaptos žygunės viršaičių, panaudodamas visą savo klebonų: džiakono Smalensko, o paskiaus savo bičiulio iš seminarijos kun. Jono Zaliausko įtaką,

Jonas Zaliauskas, Petro Kriaučiūno ir Adomo Grinevyčiaus moksladraugis, išvestas į kunigus 1872 metais, išsinešė iš Seinų seminarijos sienų tvirtą pasiryžimą platininti lietuviškas knygas, kad sudrūtinus Lietuvos žmonių tikėjimą ir tautišką sąmonę. Vyskupijos valdžios pasiūstas kunigo pareigas eiti Gelgaudiškyje, paskui Griškabūdyje, greit čia susidūrė su Sederevyčium ir paliko ano uoliausiu padėjėju knygų platinimo darbe. Daugel metų jis uoliai didino tretininkų ir tretininkių būrius ir per anuos padėjo leisti į žmones Prūsiose spaudintas knygas. Savo darbą taip sumaniai ir atsargiai jis dirbo, kad rusų valdžia nei kiek nepažvelgė jo paslpto darbštumo ir užtvirtino jį („Varpo“ laikais) Kalvarijos džiakonu, kur tykiausiai nuo „Aušros“ laikų tūkstančius visokių knygelių leido į žmones „Kalvarijos vikaras“ — kun. Adomas Grinevyčius, dvejaus metais vyresnis kunigystėje už naująjį džiakoną.

Apsukriam ir Sederevyčiaus mokykloje išmokintam atsargumo Zaliauskui palikus Kalvarijos džiakonu, jo vienminčio kūklaus „Kalvarijos senio vikaro“ (Grinevičiaus) darbas labai išsiplatino. Džiakono tarnai, taip kaip ir Sederevyčiaus, paliko uoliais lietuviškųjų knygų platintojais, juo labiau, kad džiakonas mokėdavęs palaikyti gerus santykius su rusų činovnikais. Nekartą džiakono arkliais vėžydami Kalvarijos ponus ištikimi kun. Zaliausko vežėjai išvežiodavo kun. Grinevyčiaus sudarytus knygų pundus į tolimiausias viso apskričio vietas. Pagarsėjęs savo laiku knygnešis p. Mikolainis alias Noveskis

„Varpo“ 1920 metų N. 6-7 ir 8-9 rašė apie savo darbuotą 90-tais metais. „Kun. Adomas Grinius (skaityk Grinevyčius) buvo lyg ašis“, rašo Mikolainis, „apie kurią sukosilietuviškas ratas, — kur išskirstoma buvo visokia, be skirtumo literatūra. Jo rūpesčiu buvo suorganizuota „Sviesos“ skaitykla — knygynas Jurgežerių kaime, prie kurio spietėsi visi žymesni ūkininkai ir jaunuomenė, norėdama šviestis ir šviesti. Per jo rankas ėjo daugelis visokių knygų į Dzūkiją ir Seinų seminariją....

„Pargabenus 1, 2 ir 3 „Varpo“ numerius ir nugabenus į Kalvariją, kun. Grinius davatkų padedamas, išsiuntinėdavo, kur reikėdavo, siuntiniais iš Simno ir Alytaus paštu....”

Jog Kalvarijos apskrityje atsirado daugybė sumanių lietuviškų knygų platintotų, tai dėka kun. Grinevyčiaus pasišventimui ir darbui; o Grinevyčiaus užpakalyje visad stovėjo jį gerbiąs džiakonas.

Grinevičius, pasak Petro Mikolainio, kelis metus buvo vienu uoliausių padėjėjų draudžiamos literatūros platinime. Buvo labai atsargus, draudžiamų raštų pas save nelaikydavęs. Kalvarijoje iš Prūsų ir Amerikos per tris parubežinių sargų linijas Grinevičiui pargabenti lietuviškos knygos ir laikraščiai buvę paslėpti pas vargoninką Švedą, džiakono tvartuose, kur anuos saugojęs vežikas, padedamas visų klebonijos tarnautojų. Pats didžiausias kun. Grinevičiaus sandėlis Kalvarijoje buvęs Rioglienės namuose, skersai gatvės nuo magistrato, „davatkynė“, P. Mikolainio žodžiais tariant. Tuose namuose gyvenusios devynios tretininkės, kurių vyriausia buvusi Agota Zigmančiutė. Ši, „Grinevičiaus pirma ranka“, priimdavusi ir išleisdavusi draudžiamą literatūrą, taipgi ji paduodavusi, kam reikėjo, sudarytus paketus nunešti

už kelių mylių į tolimesnes pašto stotis ir iš ten paleisti į visą Lietuvą ir už Lietuvos sienų gyvenantiems lietuviams. Kauno dvasinė seminarija gaudavusi per „Kalvarijos vikarą“ daug reikšmingų užrubežinių leidinių. P. Mikolainis šių žodžių rašytojui pasakojo, kad gerai žinas, jog velionis Garlevos dėkonas Budzeika, važiuodamas į Seinus, nuveždavęs iš Grinevičiaus sandėlių knygas ir laikraščius Seinų seminarijos klierikams, o grįždamas irgi per Kalvariją, veždavęs pilną vežimą lietuviškų knygų Kauno seminarijos auklėtiniams...

Taip didžiausioje slaptoje, kuria žinojo vien ištikimiausi dėkono ir jo vikaro bičiuliai, per Kalvariją ėjo šimtai tūkstančių egzempliorių lietuviškų raštų. Devyniasdešimtais metais vyresnybei perkėlus kun. Grinevičių į Udriją klebonu, persikėlė ten ir slaptosios lietuvių žygunės štabas. Udrijoje ir jos apygardoje irgi atsirado lietuviškų raštų sandėliai.

Pavasari 1893 metais, tą taip gudriai slepiama lietuvių tautiškos žygunės štabą kone ištiko nelaimė. Zandarai, nežinia kaip sužinoję apie kun. Grinevičiaus darbą, mėgino iš netyčių užklupti jo sandėlius ir suimti jį ir jo literatūros išvažiotojus bene Sv. Stanislovo atlaiduose. Bet Grinevičiaus turėta ir arti žandarmerijos viršaičių savo bičiulių. Daktarai Petras Matulaitis, Kaukas ar Bulota, sužinoję apie gresiamą paojų, pasiskubino persergėti Lietuvos brangų žmogų. Grinevičiaus giminaitis Juozas Ambrazevičius, jaunas 15-os metų vaikiną, tėvo siunčiamas iš Panosupio kaimo, Liudvinavo valsčiaus, visą naktį sparčiai jodamas dar švintant atvyko Udrijon, ir persergėtas jojo dėdė kun. Grinevičius suspėjo viską paslėpti į patį laiką (Iš Panosupio į Udriją yra apie 35 verstai). Atsibaladoję zandarai, nors visur viską iškrėtė, nieko nera-

do ir negalėjo prikibti. Grinevičius prisimetus didei nusistebėjusiu, kad pas jį vargšą kunigėlį, caro tarnai iešką kokių tai priešvalstybinių dalykų. Tas pats Ambraziejų Juozas ir kitą kartą, prieš Zolinės atlaidus, per naktį bričkoje smarkiu arkliuku važiuodamas, pralenkė žandarus ir išgelbėjo savo dėdę. J. Ambraziejus dabar yra vienas žymesnių Brooklyno (New Yorko miesto dalies) prekybininkų.

„Tėvynės“ redaktorius p. S. E. Vitaitis „Aušros“ 40 sukaktuvių knygoje straipsnyje „Spaudos platinimas Dzūkijoje“ paduoda įdomią žinutę, kaip jis Rudaminos klebono kun. Sadausko prašytas skleidė „Tėvynės Mylėtojų“ išleista brošūra „Lenkai ir Lietuviai“, mėtydamas aną uždarytuose vokuose į prinokusius rugiapiūtei rugius. Sederevyčiaus mokinys Zaliauskas pristatydavo per savo ištikimus tarnus visokių knygelį. Klebonai žinodami, kad tai ne vien Sederevyčiaus ir Grinevyčiaus, bet ir džiakono jiems siūlomas darbas, kaip kas įmanė, knygas visokias į žmones leido.

VINCAS DANISEVICIUS.

Tipingu kun. Sederevyčiaus padėjėju draudžiamos spaudos platinime, kokių buvo ne maža visuose Lietuvos kampuose, reik paskaityti V. Danisevičių — virbališki.

Vincas Danisevičius, iš Virbalio parapijos, trimargio plecininko sūnus, būdamas silpnos sveikatos nenorėjo parrisamdyti už berną vietos ūkininkui. 1879 metais, 17 metų vaikiną, jis pradėjo nešti per sieną lietuviškas knygas. Jo tėvas, bijodamas rusų žandarų, neleido sūnui turėti draudžiamų knygų sandėlį savo bakūžėje. Naujas kontrabandnešis gavo prieglaudą pas savo nevedusią pusėsėrę, irgi vargingą plecininkę (daržininę) ir jos kone į

žemę sulindusioje triobelėje sudėdavo pargabentas iš Prūsų knygas, kurias per Bartninkus, Kalvariją ir kitais keliais išleisdavo į Dzūkiją ir kitas Lietuvos šalis. Apdriskusio paliegėlio bernioko žandarai anaipol nepažvelgė. Atėjus laikui stoti kariuomenėn, Vilkaviškio ponai su pajuoka jį pavarė namo „ubagauti“. Kelis metus verdamasis knygų gabenimu per sieną Vincas Danisevičius pralobo, kad net galėjo nusipirkti Virbalio miestely, šalia bažnyčios, mūrinių namą, kuriame įsitaisė didelę „galenterniškų“ daiktų krautuve. Su valdžios leidimu pardavinėdamas tolimų kraštų „galenterninkams“ pamaldumo daiktus, Danisevičius savo žinomose slėptinėse turėdavo daugybę lietuviškų knygų. Dzūkijos „galenternikų“ supirktas knygas Danisevičiaus pasamdyti nešėjai pernešdavo per visas pasienio sargų linijas: (Pajevonyje antrą ir Bartnikuose trečią).

Plačiai draudžiamų knygų vaizba verzdamasis Danisevičius nekartą pakliuvo į rusų nagus, bet su pinigų ir gerų žmonių pagelba jam pasisėkė išsisukti nuo kalėjimo ar ištrėmimo. Sukakęs suvirš 60 metų jis mirė savo namuose Virbalyje 1922 metais. Jis buvo tretininkas ir visą amžių išgyveno nevedęs. Visą savo turtą mirdamas paliko labdarybės reikalam.

1894 metais žandarai darydami kratą buvo radę Danisevičiaus namuose 700 egzempliorių Prūsųose spaudintų knygų. Virbalio teismas nuteisė jam pabaudos po 7 rublius už kiekvieną knygele. Apeliavus į Parubežio teismą Vištytyje, ta pabauda buvo sumažinta iki 2 rub. už knygą. Teisėjų suvažiavime Suvalkuose, Danisevičiui vis netinkant, pabaudos nuskirta 30 kap. už knygą. Užsikirtus baudžiamam ir dar kartą apeliavus apygardos teisman (okružnan), tas paskyrė tik po 2 kap. bausmės. Žino-

ma tie nuteisimai neatsiėjo be gausaus patepimo advokatų ir įtakingų rusų viršaičių. Bet drąsiam kun. Sederevyčiaus adjutantui netiek rūpėjo pinigai, kiek noras parodyti įbauginantiems anais metais Lietuvos žmonėms, kad platinimas lietuviškų knygų nėra tokia baisenybė ir kad su gudrumu galima išsisukti iš žiauriausių caro „šunų nasrų“.

KUN. TAMAS KEDIS.

Irgi uolum Sederevyčiaus padėjėju ir jo leidžiamų knygelių platintoju Dzūkijoje buvęs kun. T. Kedis. Apie jo veiklumą turime žinių iš laikų, kada jis pirm 50 m. (70-ais metais) budamas 6 metus Rudaminos vikaru, dalino neturtėliams dykai „Lementorius“, „Šventadienini Darbą“, „Ziegorių Kančios Jėzaus“, „Tamošius Akempis“ apie Sekimą Kristaus (vysk. Valančiaus), Graudžius Verkamus (jo paties verstus iš lenkų kalbos). Mociėjus Mikalauskas iš Bielėnų, zakristijonavęs tuomet Rudaminoje apie 6 metus, padėdavo kun. Kedžiui platinti lietuviškus raštus ir „Garbė Dievui“ maldaknyges. Nuo neturtingesnių neimdavę pinigų. Kun. Kedis ir Beržininko parapijoje lygiai darbavęsis. Kun. Tamas Kedis buvo išvestas į kunigus 1868 metais, kartu su aušrininkais abejais Norkevičiais, Sim. Skinkiu, T. Zubriu ir k., kurie visi paliko gražią savo patriotinių darbų atmintį.

ADOMAS MIKALAUSKAS.

Paminėjus Dzūkiją reikia priminti ir kitus du Sederevyčiaus padėjėju, platinusiu lietuviškas knygas Dzūkijoje, beje Adomą Smolenską ir Adomą Mikalauską.

Adomas Mikalauskas pradėjo verstis lietuviškomis knygomis, kaipo „galenternikas“ 1888 metais. Vazinė-

davo po atlaidus Krosnon, Rudaminon, Punskan, Seinuosna, Būdvietin ir po kaimus pardavinėdavo. In Lazdijų, Seirijų miestelius atlaiduosna nevažinėdavo, nes tenykščiai galenternikai jį skundė žandarams. Jis jiems neno-rėdavo parduoti lietuviškų knygų, kurias jie perbrangiai pardavinėdavo. Adomas važinėdavo net į Prūsus vežti knygų. Virbalyje jis turėjo gerą pažįstamą Vinčą Dani-sevičių, nuo kurio gaudavo iš pradžių knygas. Paskui pasipažinęs Matlaukyje, Virbalio parapijos, su Bendoriais, aniems tarpininkaujant, pasiekdavo Tilžę. Nuo Jankaus gaudavo visokių prieš rusų valdžią knygelių, o nuo Mau-derodės ir Senkės dvasinės italpos knygų ir maldaknygių, taipgi laikraščių „Apžvalgos“, „Tėvynės Sargo“ ir t.t. Daugel kartų buvo suimtas žandarų, bet sugebėdavo iš-sisukti nuo kalėjimo. 1898 metais Jaseniaukos kaime, Lazdijų par., žandarai užgrobė jo knygų sandėlį, bet jis spėjo pabėgti į Ameriką. Padirbęs apie 22 metu prie siuvėjų Bostone mirė 1923 m. balandžio mėnesyje.

ADOMAS SMALENSKAS.

Adomas Smolenskas, turėjęs prieglaudą prie Marijonų vienuolyno Mariampolėje, pradžioje 80-tų metų Rudami-nos, Krosnos, Kalvarijos, Lazdijų ir k. Dzūkijos vietose varė plačią prekybą lietuviškomis knygomis dvasinio turi-nio. Pasikinkęs menką kumelaite ir prisikrovęs pilną ve-žimą knygų, kaip padegėlis, važinėjo neva ubagaudamas po Dzūkijos sodžius (kaimus). Daugel kartų buvo suimtas žandarų, sėdėjo kalėjime, bet mokėdavo išsisukti. Paga-liaus Vonsiacko laikuose buvo ištremtas Sibyrą, kur ir mirė. Adomas Smolenskas kartą pargabeno pilną vežimą lietuviškų knygų su Kalvarijos apskričio „načelniko“ pagelba. Kalvarijos džekonas kun. J. Zaliauskas visada

duodavęs arklius apskričio viršininkui. Adomas Zeliaucas iš Kelmaicių, Rudaminos par. dzūkelis buvo džekono vežėju tuomet. Viršininko moterį reikėję vežti prie daktaro į Eitkūnus. Smolenskas įprašė džekono vežėjo parvežti, ta proga pasinaudojus, visą vežimą lietuviškų knygų. Apskričio viršininkas su savo žmona, sėdėdami ant prikrauto lietuviškomis knygomis vežimo, laiminga į parvežė anas Kalvarijon, kurias Smolenskas papiginta kaina greit išpardavė.

Keletą kun. Sederevyčiaus padėjėjų — kunigus: Skinį, Leonavičių, M. Dobrilą minėjo Dr. J. Totoraitis 1916 m. „Ateities Spinduliuose“.

JUOZAS ANGRABAS (ANGRABAITIS).*)

Gimęs 1859 m. Pervazninkų kaime, Sudargo parapijoje, Juozas Angrabaitis dar tik šešioliktų metų piemenukas buvo įtrauktas savo klebono kun. M. Sederevyčiaus į draudžiamos literatūros platintojų būrį.

1875 metais, pakartojant paties Angrabaičio žodžius „Zvaigždėje“, „vieną sykį kunigas Martynas Sederevyčius, važiuodams per tą girią, užtėmijo mane skaitant iš knygos ir tas atkreipė jo dėmesį. Neatleisdamas ištyrė, kieno tas vaikpalaikis, ganydamas bandą, nešiojasi knygas ir skaito? Pašaukęs mano tėvą ir motiną klausė: ar nenorėtų leisti mane išsimokinti knygas aptaisyti, tuomet geresnį duonos kąsnį turėsiu“. Tėvams noriai sutikus, kun. M. Sederevyčius, turėdamas gerą pažįstamą knyglininką, seną kareivį „Jurgutį“ Pajevonyje, kuris turėjo savo grintelę kapinėse 1876 m. nusiuntė mane su gramatomis ir prašymais, o rodos ir 10 rublių „Jurgutiui“

*) 1924 m. „Zvaigždė“ N. N, 9 ir 10.

pridėjęs už mano išmokinimą, prašydamas, kad į pusantr o mėnesio galėčiau jau pats knygas taisyti. Tuom labiausiai rūpėjo kun. Sederevyčiui, idant aš sugrįžęs Sudargan, galėčiau jo naujai atspaustas knygas „Ziegoriu Mukos Viešpaties“ ir „Tamošiaus a Kempio“, bent po kiek aptaisyti...”

Po trijų mėnesių mokinimosi „sugrįžęs Sudargan“, tesia Angrabaitis, „įkūriau knygų aptaisymo dirbtuvėlę ir pradėjau darbuotis. Senų knygų mažą ką galėjau priimti: buvo gana daug naujų nuo kun. Sederevyčiaus. Be to, kun. Sederevyčius su Juozu Antanavyčium parsitraukė per sieną dalimis nesulankstytus knygų arkusius, ir mažesnes knygeles brošiuravau savo namuose, kad ir ne be baimės, idant policija neužkluptų Prūsuse atspaustas knygas. Ačiu Dievui, ilgai policija nesunuodė. Kun. Sederevyčiui ir J. Antanavyčiui mano brošiuravimas buvo tikru džiaugsmu, nes daug pigiau viskas atsiėjo, negu Prūsuse. Aš taipat iš to naudojausi, užsidirbęs keletą rublių. 1877 m. išsirengiau keliauti į Tilžę: viena, kad prisižiūrėti kaip pabrinkuose knygas taip gražiai padaro, antra, — prie aptaisymo knygų reikalingų dalykų nusipirkti ir taipgi, kad surasti šaltinius visų lietuviškų knygų spaudos. Juozas Antanavyčia davė man kelis antrašus, ir slapta perėjęs sieną su čebatais rankose, basas nepasijutau, kaip 7 prūsiškas mylias atbėgau pirmą sykį į Tilžę...

Užėjau Karaliaus Albreghts'o et Co. spaustuvėn, kur tada vis daugiausia spausdino liet. knygų kun. Zaber-manas vyskupo Valančiaus pinigais. Buvau taipgi prie kun. Zabermano, kuris išrodė visokeriopas atspaustas knygas ir paaiškino man, kad pas jį yra užvis geriausios ir teisingiausios knygos, nes yra iteiktos vyskupo Valančiaus.... Pradėjau dažniau atsilankyti Tilžėje... Sederevyčiaus knygos labai sunkiai parsiduodavo. Jis

buvo išdalinęs visur dovanai. Pristigęs pinigų kun. Sederevyčius, kad apmokėti už spaudą Prūsiose, išsiuntė mane su savo knygomis į Zemaičių pusę. Apsikroves apie save knygomis, nusidanginau į Skirsnemunės parapiją, vaikščiojau tenai per didž. ūkininkus iki Pantvardžių ir toliaus, siekdamas girininkų. Deja, vaikščiojęs vaikščiojęs per keles dienas, tepardaviau 12 knygų „Tamošiaus a Kempio“ ir gal porą „Ziegoriaus Mukos Viešpaties“.

Sužvejojęs keletą rublių parnešiau kun. Sedederevyčiui. Susirūpinęs jis išrengė mane į Raseinius, nes nuo ko ten patyrė ten esantį turtingą „škaplierninką“, kuris daug knygų perkas. Apsikroviau kiek pakeldamas knygomis ir vėl kelionėn pėkščias... Ejau visokiais šuntakiais, tai vėlei giuomis, kad nesusitikti kur su žandarais arba urėdninkais. Nusikankinęs per nemierą atvykau į Raseinius. Suradau tą turtingą škaplierninką, tiktai ne pinigais, bet puse tuzino vaikų. Jis knygas iš manęs priėmė, bet pinigų nedavė, pasiteisindamas, tuom žyg jis negalys užmokėti, bet toliaus pasirūpįsias atsilyginti. Lygino lygino, gal, ilgiaus kaip 2 metu. Vaikščiojau po daug kartų prie to šelmio iki man įkirėjo tos kelionės iki gyvam ir vos-vos keletą rublių per didelį vargą atgavęs turėjau padovanoti: — jis paskui pradėjo labai žiauriai atsiliepti ir kad nebūčiau atsisveikinęs su juomi, tai gal būt ir policijai savo liežuvį įkišęs...

Sederevyčius, nenusimindamas, varė savo užduotį pirmyn, o mane siuntinėjo vėlei kur toliaus. Išsiuntė mane didžiausiuose žiemos šalčiuose su knygomis, kad vos galėjau pasijudint per Raseinius į Skaudvilę ir į Nemakščius prie kunigų klebonų. Jų pavardes pamiršau. Cebatų gerų tada dar neturėjau. Karninių vyželių pinti nemokėjau, delto paprašiau savo motinėlės, kad pasiūtų

man audimo nagines. Apsiavęs naginėmis iškeliavau per Skirsnemuniškių miškus ant Raseinių. Žiema buvo taip giliai sniegu užversta ir dar paviršium it duonos pluta apšalę; laukuose, kur vėjų pagairose buvo, ten dar storiau apšalę, taip kad galėjau viršum it katinas per purvyną bėgti. Kada įlindau į tankų mišką, kur vėjas nesiekė, tenais sniegas buvo netvirtas ir kiekvieną žingsnį klimpau iki juostai arba dar giliau. Taip visą dieną besikankindamas, sunkiai knygomis apsikroves, begalo nuilsau ir nusilpau, jog norėjau net sniege atsigult ir miegot. Laimė, kad taip nepadariau, nes jei taip suplukęs, prakaituotas būčiau užsnūdęs, tada stiprus šaltis būtų mane amžinai užmigdęs. Prisiartinus vakarui, girioje kas kart darėsi tamsiau, pagaliaus, neturėdamas kelio, toliau jau nebestengiau kojas kilnoti. Pamaniau, bus kas nebus, turiu kreipti į vieškelį nuo Skirsnemunės ant Raseinių; priešingai, toje girioje pražūsiu. Galop vargais įsistūmiau į vieškelį. Čia būtų lengviau, bet paėjus kokią galą, priešais kas atvažiuoja ir garsiai maskoliškai kalba.

Girtiems žandams reikia iš kelio pasitraukti. Turėjau sprūsti iš vieškelio, pakol pravažiavo pro šalį. Tuos iš vieškelio sprudimus negalima suskaičiuoti, nes kiek kartų kas priešais važiuo, tiek kartų reikėjo išsilenkti, kadangi negalima buvo atspėti, kas šlajose sėdi. Ačiu Dievui, neįkliuvęs niekam į nagus, stumdamosi koja už kojos po vidurnakčio pasiekiau Raseinius. Čia neturėdamas kur užėti, kaip vien tik pas tą „šelmį“ škaplierninką, išprašiau į jo grinčią, bet nebuvo vietos kur atsilsėti. Teko susiriesti ant siauro, trumpo, kieto suoloelio palei pečių. Miegot negalėjau, nes buvau taip nusilpęs ir pirmą sykį savo gyvenime jaučiau didelį kaulų

gēlimā, o gal bijodamas čia sunkiai susirgti, ir akių negalėjau sudėti....

Daug tokių kelionių atlikau, bet taip pragaištingos mano sveikatai, kaip šita, neatsitiko. Tačiau Raseiniuose nebuvo mano kelionės galas, tiktai pusiaukelis. Prašvitus, po poros valandų šuniško pasilsio, atsikėliau, vos pasijudindamas — tartum 100 aržuolinių lazdų kas išskaitė ant mano kailio, taip sustyręs jaučiausi. Iš Raseinių patraukiau Viduklės linkui. Už kokių trijų kilometrų sutinku „uriadninką“. — „Ty kudaže idioš, imieješ kakoj pašport?“ — užklausė uriadninkas. — Atsakęs, „turiu“, išėmiau knygeles ir parodžiau. Jis pažiūrėjęs, mostelėjo ranka: „stupai sebie!“ — nuėjo savosna. Na, ačiū Dievui, prasprukau ir ėjau tolyn. Didis vėjas su sniegu akis dūmė. Gal ir uriadninkui apdūmė, kad jis nepastebėjo mano perdidelio storumo ir nieko neįtardamas paleido....

Skautvilėn atpėkščiavau be kliūčių vakarop. Čia klebonas gana maloniai priėmė ir ryto metą išleido į Nemakščius. Ten bekeliaudamas jau tik pusę naštos su savim teturėjau: pusę jų palikau Skautvilėje. Nemakščiuose, nors šalčiau priimtas, bet visgi už durų neišmes-tas, atidavęs vislab, ką turėjau, grįžau su lengva širdžia-tais pačiais keliais į Sudargą. Kun. Sederevyčius neap-sakomai nudžiugo, jog sugrįžau laimingai, nors pinigų ir neparnešiau....

Zygunės nešiojimų negalima surašyti, nes jų buvo be skaitliaus. Kartą didžiausiame speige, kun. Sederevyčius idavė man kravas gromatų, paprašė kokio tai ūkininko arklių su rogėmis ir išsiuntė mane. Išvažiavau vėl storas... Knygų tuomet neturėjau, vien laiškais buvau apsikro-vęs. Pasukau savo švį ant Slavikų, iš ten dūmiau Nau-

miestin, Vilkaviškin, Mariampolėn, Lankeliškin, i Gražiškius. Visose tose stotyse turėjau po kelis laiškus atiduoti. Su viena diena vakare atvykau i Mariampolę. Pastatęs savo nukinkytą arkliuką pašiūrėje, užėjau pas kun. rektorių vienuolynan, atidaviau keletą laiškų....

Išrodžiau bent dalinai, kaip ir kokiais keliais nešiojau knygas, gromatas, o paskiau ir laikraščius. Tačiau aš pats per sieną tų visų dalykų nenešiojau; mes turėjome gana tokių žmonių arti sienos gyvenančių, ką už mažą atlyginimą, mažus daiktelius, eidami i bažnyčią atnešdavo kun. Sederevyčiui arba Juozui Antanavyčiui arba man.

Už stambesnius daiktus gi mokėdavome brangiai — net po 5 rublius už pundelį 10—15 iki 20 kilogramų. Tokie daiktai tiktai tamsiomis naktimis būdavo pergabunami per sieną. Režgaliuose arti sienos turėjome vieną ypatingai gerą vyrą ir teisingą žmogų. Jis degtinės beveik nevartodavo. Jis vadinosi Kelių Petras. Ir jo niekad nesugavo ir jis niekad „tavorą“ nenumetė, kad maskoliai paimtų. Per pirmąją kordonų liniją pergabenti daiktus nebuvo perdidelio vargo, kas mokėjo pernešti, nors ir brangiai reikėdavo užmokėti. Per antrąją — buvo visupaojingiausia. Per trečiąją liniją taipgi reikėjo bijotis, bet jau mažiau. Prie to dar Sudargo parapijos didesnė dalis gyveno prie pat Prūsų sienos.

Pertai ir kun. Sederevyčiui buvolengviau knygas parsitraukti. Ir taip, Dievui dėkojant, triūsėmės per kelis metus”....

Ne vėliaus kaip i du mėnesiu po „Aušros“ atsiradimo išsiuntė mane kun. Sederevyčius, Serap. Kuševskiui prašant, su pinigais ir drauge su rankraščiu (S. Kuševskio) „Raktas ing Dangu“ i Tilžę, idant kurioj norint paustuvėje, kad tik greičiau atspautų, susiderėti. Pa-

daviau Reinlenderio ir Sohn'o spaustuvėn ir pats darba prižiūrėjau, kad išeitų be klaidų. Turėdamas laiko, nusiskubinau Ragainėn pas J. Mikšą pasiimti „naujų pyragų“ — pirmųjų „Aušros“ numerių.

Mikšas pasirodė gana malonus, gražiai mane priėmė, pasakojo apie tolesnius „Aušros“ plianus. Prisipirkau po keletą egzempliorių pirmųjų numerių, taipgi ir dovanai J. Mikšas pridėjo po keletą praplatinimui.

Pargrįžus man iš Tilžės, atsilanko pas mane M. Jankus iš Bitėnų ir prašo, ar negalėčiau po kelis „Aušros“ egzempliorius priduoti tūliems gydytojams Kaune, iš kur gydytojai paskui nusiųsį į Šiaulius p-ui Zubovui, o Zubovas jau žinos, kam paduoti. Sutikau ant visko. Persigabėjęs per sieną, nusinėšęs į Jurbarką, sėdau garlaivin ir atlikau reikalą. Grįžtant prie Zubovo, reikia pastebėti, kad nors jis buvo rusas, tačiau lietuviams buvo prielankus ir daug padėdavo jiems bėdoje. Gaila, kad mūs rašytojai niekur savo raštuose jo nemini....

Po kun. Sederevyčiaus mirties, Onutė Urbaitukė, iš Turčinų vienuolė vargdienė mergaitė, Naumiesčio parapijos, parašė man gromatą iš Naumiesčio į Krokuvą, tačiau ne rašalu, bet graudžiomis ašaromis, — ar negalėčiau bent kiek ją pinigais pašelpti, nes nuo kelių metų, sako, esanti labai išiskolijusi, jokių būdu negalint tų skolų atiduoti, už ką ją baisiai persekioja. Ji buvo viena daugelio tų „Onučių“, kuri būdama menkos sveikatos, labai daug knygelių kunigo Sederevyčiaus išnešiojo ir pardavinėjo. Ne daug ką manydamas nusiunčiau tai vargšei apie 300 rublių, kad bent kiek savo skolas aplopintų. Sitai ne pasigyrimui rašau, tik teisybės dėlei, kad, jei ta mergaitė dar gyva, duotų liudijimą, jog nebuvau jai skolingas nei vieną skatiką. Tiktai, kad gerai žinau jos vargus dėl tėvynės ir kaip kun. Sederevyčiaus laikais kartu darbavomės ir su paštomis vaikščiojome.

Jieva Kriščiuniutė, iš Selmių k. Vilkaviškio par. tretininkė atvykusi Amerikon Baltimorėn 1890 m. gerai pažinojo kun. Sederevyčių, kuris tankiai lankydavosi pas jos tėvo Adomą Kriščiūną, kuris daugel metų buvo lovininku, paskiau vaitu ir taikos teismo nariu. Kaip toki įtakingą žmogų rusų žandarai nepažvelgdavo ir jam lengva buvo padėti kun. Sederevyčiui ano knygas platinti. Sederevyčius atveždavę pats ar per kitus atsiųsdavęs didžiausius knygų pūdus, kurias namiškiai sudėdavo į kuparus klėtyje ir per vietos tretininkes paskleisdavo jo nurodymu į apygardos parapijas. Daugiausiai toje apygardoje rūpinosi knygų išplatinimu Plaušinių Onutė iš to paties Selmių kaimo, varginga trimargė kaimietė. Labai lietuviškas knygas skleisdavę kunigai Juozas ir Kostantas Jurgilai, paeiną iš Sintautų parapijos, Vaitiekupių kaimo, ėję kunigų pareigas Dzūkijoje. Kun. Sederevyčius su A. Kriščiūnu pasipažino nuo labai seniai, kada jis dar buvo vikaru Alvite. Kriščiūnas pats tankiai vežiojęs kun. Sederevyčių ir jo knygas. Vieną kartą važiuodamu abu su kun. Sederevičium iš Griškabūdžio į Selmius kone paskendo patvinusioje Sešupėje.

Labai uoliais knygų platintojais, Kriščiūnų šeimynai žinomais, buvę kun. Dobrila ir Skinkis, o ypač Naumiesčio vikaras kun. Petrika, kuris neva pas ligonius važinėdamas perveždavęs per kelias sargybinių linijas pilnus vežimus knygų. Kun. Petrikas buvęs labai didelis Petro Kriaučiūno, Mariampolės profesoriaus draugas. Adomui Kriščiūnui tankiai reikėdavę vežti Mariampolėn kun. Petriko atvežtąsias į Selmius visokias lietuviškas knygas ir laikraščius. Kalvarijos vikaras kun. A. Grinevičius irgi atsilankydavo pas Selmių Kriščiūnus, teippat ir Vilkaviškio daktaras P. Matulaitis „Varpo“ ir „Ukininko“ leidėjų vienas vyriausių šulų.... Taipgi daug labai knygų Suvalkijoje padėjęs paskleisti kun. Pr. Bučys, dabartinio prof. kun. Pr. Bučio dėdė, ilgai buvęs Alvite vikaru, teipgi kun. Daunora. Jieva Kriščiuniutė gyvena su sesere Ona 114 W. Saratoga Str., Baltimore, Md.

ADOMAS JAKSTAS (DAMBRAUSKAS).

KELETAS ATSIMINIMŲ APIE KUN. MARTYNĄ SEDEREVYČIŲ.

Susipažinti su kun. Sederevyčium man teko gana vėlai ir pripuolamai. Mudviejų santykiai buvo nedaugin-
gi. Pradidėjo jie šiuo būdu.

Esant man 1889 metais ištremtam Ustiužnan Naugardo gubernijos, apsilankė ten kun. Sederevyčiaus agentas D. Miklius. Šio įprašytas, aš išverčiau „Visų metų Sventųjų gyvenimų“ vieną dalį. Lėšų šiam veikalui leisti yra davęs nuo savęs kun. Sederevyčius su Kušeliausku. Mano išvers-
tas tekstas tesudarė vos šeštą viso leidimo dalį, nes teapė-
mė vos tik dviejų mėnesių šventuosius. Sederevyčiui ma-
no vertimas labai patiko ir jis ėmė mane vadinti „apašta-
liuku“, lygiai kaip ir kitus dvasiškos literatūros rašėjus.

Man pargrįžus Kaunan iš Rusijos, kun. Sederevyčius ėmė mane lankyti ir net siuntinėti dovanų — keptų žio-
brių pavidale. Mat nevalgydamas mėsos, mėgo jis labai žiobrius. Žvejai tą žuvį gauda Nemune, sugavę, išskriodę ir apibarstę druska, užmauna ant smailai nudrožtų pa-
galiukų; šiuos įbedę žemėn aplink sukrautą ugnį, laiks nuo laiko suvolioja ir tuo būdu žiobriai, iš visų pusių liepsenos kaitinami, iškepa. Sederevyčius buvo įsitikinęs, kad ir Kristaus apaštalai tokiu pat būdu kepdavę žuvį, todėl taip iškeptus žiobrius vadindavo „apaštališka žuvi-
mi“, ir laikė ją tinkamiausia dovana savo „apaštaliu-
kams“. Tos „apaštališkos žuvies“ jis atveždavo ir man kas vasarą.

Arčiau susipažinęs, aš jo kviečiamas, buvau keletą kartų nuvykęs pas jį į Sudargus, kur jis ilgą laiką klebo-
na vo.

Vienoj iš tų kelionių į Sudargus man atsitiko nelaimė. Tai buvo 1898 ar 1899 metais. Aš tuomet buvau Kauno seminarijos profesorium. Turėdamas kvotimų metu kelietą laisvų dienų, sumaniau aplankyti kun. Sederevyčių. Ilgai negalvodamas ir nieko su savim neimdamas, aš, nepranešęs net jam, kad atvykstu, sėdau į garlaivį ir iške-liavau. Kadangi garlaiviai teeidavo tuomet tiktai lig Jurbarko, tatai atvykęs čion, persikėliau laiveliu Suvalkijos pusėn. Čia maniau galėsiąs pasisamdyti vežėją ir arkliais nuvėžiuoti į Sudargus.

Bet vos tik išlipau iš laivelio, tuojau susidūriau su parubežio žandarų. Šis paklausė manęs, kas aš esąs ir kur vyksta. Man į tai atsakius, pareikalavo parodyti pasa. Aš čiupt vienon kišenėn, — nėra, čiupt kiton — nėra. Mat besiskubindamas kelionėn ir persivilkdamas kitą sutoną, visai pamiršau tą taip reikalingą prie rusų dokumentą su savim pasiimti. Tuomet žandaras, taręs, kad aš esu areštuotas, liepė man eiti su savim Kidulių valsčiuon.

Cia sustates platų protokolą, paklausė galop, ar aš neturiu čia pažįtamų kunigų, kurie galėtų patikrinti mano parodymus, liečiančius mano asmenį. Atsakiau, kad aš važiauvau į svečius pas kun. Sederevyčių, kuris ir galis paliudyti, kad aš ne koks kontrabandistas, bet kunigas, Zemaičių Seminarijos profesorius.

— Na, tai aš pasiūsiu į Sudargus žmogų, kad kun. Sederevyčius čion atvyktų. Tamsta atlyginsi tam žmogui už jo žvgi, — pasiulė žandaras.

— Mielai sutinku, atsakiau, tik padaryk tai Tamsta tuojau neatidėliodamas. Pasiuntinys nuvyko į Sudargus. laimingai rado kun. Sederevyčių namie. Sužinojęs mano nelaime, garbus senelis tuojau pakinkė arklius ir skubinos manęs gelbėti. Atvykęs į Kidulius ir pabaręs žandarą už jo negudrų uolumą, patvirtino mano parodymus. Žandaras Sederevyčio žodžiais patikėjo ir areštą nuo manęs nuėmė.

Išvadavęs tuo būdu mane iš žandaro nagų, senelis prietelis parsivežė mane į Sudargus. Čia vaišino mane

arbata ir vakariene, pasakojo apie savo pamėgtąjį darbą — knygų gabenimą, bet atsitikusi nelaimė taip buvo man sugadinusi ūpą, kad aš meldžiau tą pat vakara leisti man Kaunan grįžti. Nes esant be pasų, man vaidinosi, kad aš galįs ir iš kiekvieno kito žandarpalaikio pritirti tokių pat ir net didesnių nemalonumų.

Senelis suprato mano dvasios stovį, taigi ir palydėjo mane į Kaimelį, nors buvo vėla naktis, nes garlaivis iš Jurbarko Kaunan teisplaukdavo apie pusė pirmos naktį. Garlaiviui davus pirmąjį signalą, aš atsisveikinau su maloniu seneliu ir persikėliau laiveliu Jurbarko prieplaukon. Nusipirkęs garlaivų bilietą, džiaugsmingai atsidu-sau ir laimingai pargrižau Kaunan.

Ar po to atsitikimo besimačiau dar su Sederevyčium, nūn nebeatsimenu. Netrukus teko man ilgesniam laikui persikelti Petrapilin. Mano santykiai su „apaštaliukų“ prieteliu nutrūko, o be to ir jis pats po kelerių metų pasimirė.

Be „apaštališkos žuvies“ sykių dovanojo man kun. Sederevyčius ir pastovesnę dovaną. Tai buvo knyga Raimundi de Sabunde Theologia naturalis seu liber creaturarum. Solisbachii, 1852. Jis ją labai brangino ir atsidėjęs skaitydavo. Yra tai viena iš originaliausių teologijos sistemų. Pamėgimas to veikalo parodo, kun. Sederevyčių buvus žmogų gilesnio proto, ieškojusio tinkamiausio kelio tiek religinei tiek filosofinei tiesai geriau pažinti. Tačiau šiuo savo mokslu kuklus senelis niekam nesigirdavo ir niekam nerodydavo; jam užteko to, kad jis tuo mokslu galėjo naudotis savo pažinimo riboms praplėsti. Bet ir čia pažintoji teoretiškoji tiesa jam nebuvo idealas. Jis labiau mylėjo žmones, negu knygas. Tesie jam garbė už tai.

A. Jakštas.

Kaunas 7. III. 25.

Šv. Kazimiero Draugijos Pradžia.

„Varpo“ pasirodymo metu, 1888—89 metais, Zemaičių Kunigų Seminarijoje buvę jau net dvi patriotinės slapotos draugijos, tiesa, tam kartui — tik religiniems raštams leisti. Jų nariai vienas kitam aiškinosi, kaip reikia dirbti tautos darbas tikybos dvasioje ir pakraipoje. Pirmon galvon reikėjo apsirūpinti gryną kalbą pamokslais, eusidaryti gryną dvasiškosios kalbos stilių, nes jaunajai dvasiškių kartai pernelyg draskė ausis senieji „buzumbalai“, senųjų kapeikinių leidinių makaronizmai. Pasi-reiškė prof. K. Jauniaus kalbos dvasia....

Pirmosios susimezergusios draugijos valdyba sudarė: Maišinys — Jonas Karbauskas, dabar gyvenas Panevėžyje; Ažuolaitis — a. a. prof. Simaitis, Akademijos didysis Maironies draugas; Pranas Vytautas — Pranas Urbanavičius, dabar Salantų klebonas; Gražulis — Povilas Morlys, dabar Pikelių klebonas. Draugijos nariais buvo užsirašę; Lakveiteris — a. a. dekanas Damininkas Pocius, „Ligonų Prieteliaus“ autorius, rietaviškis žemaitis; Juozas Ložinskis, kuliškis, paskui iš seminarijos pašalintas; Kazimieras Pakalniškis, dabar Raudenų klebonas, žinomas Dėdė Atanazas, a. a. Adomas Zemaitis-Zeimavičius, paskui „Apžvalgoje“ Judulis iš Daubų, Juozas Stakauskas — dabar „Blaivybės“ pirmininkas Kaune, ramygališkis Juozas Dirginčius, gauriškis, dabar kapelionas Panevėžyje, Akmenaitis — Kazimieras Petreikis, dabar Vaškų klebonas, Pranas Bučnys, dabar Tenenių klebo-

nas, Kaz. Pronckietis, šeduviškis, ir nemaža kitų. Draugija prasimanė „Lietuvos Mylėtojais“....

Lietuvos Mylėtojų Draugijos pirmininkas Maišinys — kun. Jonas Karbauskas savo Draugija apleido. Iš pradžių pusiau slapta skaitęs ir su draugais platinęs „Apžvalga“, paskui jai rašinėjo pseudonimu: Maiš. ir kriptonimais....

Kun. Karbausko agentai buvo Dom. Miklius nuo Siavo ir Vincas Baltušninkas nuo Krinčiuo.

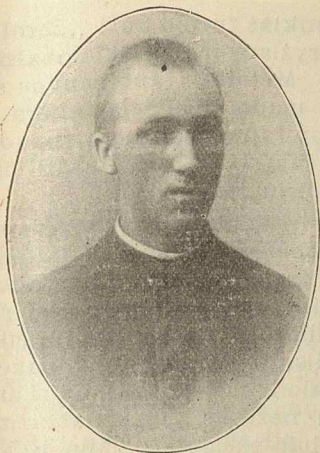
Lietuvos Mylėtojų Draugijai išikūrus, baisiai užsigavo Juozas Ložinskis. Jis būtinai norėjo patekti į valdybą ir prisitaisyti, kaip ir paskui mėgo, prie kasos. Bet nepateko, nes prieš jį užprotetastavo pirmininkas Maišinys Karbauskas, panorėjęs kasininku turėti Ažuolaitį-Simaičių...

Pr. Urbanavičiui, pačiam įtakingajam Lietuvos Mylėtojų Draugijos nariui 1889 m. apie užgavėnias del plaučių silpnumo išvažiavus pasilsėti, Ložinskis tiek pasidarbovo, jog greta šios pirmosios draugijos susidarė antroji, jau su Ložinskiu valdyboje....

Laikai buvo tikrai žiaurūs.... Visai nereikalingas susibaudėliams biurokratizmas jau buvo pražluginęs vieną tokią Petrapilio Akademijos draugiją. 24 Teologijos Magistrai atsidūrė gilumoje Rusijos, išblaškyti po vieną penkeriems metams. Iš mūsiškių linkuvietis Juozas Genys atsidūrė Kazaniuje, o kupiškietis Valentas Simbirsko gub. Kiti pažįstami: kun. Just. Pranaitis Tverės gub., kun. Trasunas, latvis, dabar seimo atstovas, Vladimiro gub....

Slapta organizacija, tarp moksleivių, uždaroje istaigoje! Nuo tokių minčių bet kuriai vyresnybei plaukai kepurę pakilos. Taigi del parašų buvo net dvejojo pavojaus, jei atrastų viena ar antra vyresnybė.

— 71 —

Kun. P. Šilinskis.

Draugija buvo, bet ji dar nebuvo pakrikštyta. Tą darbą atliko draugas a.a. Povilas Šilinskis, švėkšniškis žemaitis. Jis buvo labai dievotas jaunikaitis, didelis šv. Kazimiero, Lietuvos karalaičio, garbintojas. Vieną sykį, patyręs, jog Vilniuje kuria ten dieną ketinama iš šv. Kazimiero grabelio paimti bent kiek kaulelių relikvijoms, Šilinskis nuvažiavo į Vilnų ir gavo jų savo reikalui. Parva-

žiaves, savo pinigais nupirko dešimtį varinių kryželių po 30 kapeiku, idėliojo relikvijų ir vieną sykį į susirinkimą atėjo labai įkvėptas. Labai iškilmingai apdalijo dešimtį draugų tomis relikvijomis, sakydamas, mūsų darbui galybės duosią ne įstatymai, bet vienybė, malda ir darbas, globojant mus Lietuvos patronui Šventajam Kazimierui Karalaičiui. Unt ji tatau reikia melstis, jo kaulelius su savim turėti. Pabaigė šitaip:

— „Tebūnie tai vienatinė mūsų jungė, tas vienas testamentas, išsiskirstant po visus kraštus! Mūsų draugija teesie — „Šv. Kazimiero Draugija“!

Ta dešimtis, aš nebeatmenu, kam buvo tekę iš Povilo Šilinskio gauti po kryželį, tai ir buvo primoji užuomazga antrosios šakos Lietuvos mylėtojų ir literatūros darbininkų draugijos, slaptos per septynioliką metų, labai veiklios, kol 1907 metais ji tapo legalizuota ir iki šiol stipriai tebegyvuojanti, aiman, jau be anos pirmąsios stiprios dvasios smarkiai tarnauti tautybei, smarkiai tarnaujant religijai; dabar ji gražiai betarnauja religijai.

Gavome vardą. O mūsų ženklas turėjo būti „parol“: dvi susiėmusi ranki vardan kryžiaus ir Šilinskio obalsis: „Ora et labora unitis viribus“. Metalinis antspaudas su šia emblema, šiais obalsiais ir mano inicialais tebėra ir dabar. Savo inicialus aš padėjau į tą oficialųjį antspaudą, imdamasis atsakomybę asmeniškai už tai, kur bus tai prispausta; vadinas, kad nebūtų draugijos pėdsakų.

36-ti metai eina, kaip tai atsitiko, kaip mano pavardė stovi spaudiniuose (nuo kovo mėnesio 1890 m.), kaip aš dirbu Lietuvai, lietuvių tautai ir nė vienai valandai aš neesu nuo savo kaklo nusikabinęs prastos, negražiai padirbtos varinės kabeikinės relikvinės, kurią man įteikė Povilas Šilinskis. Sudilo viršelį, išdilo aša; viršelį pakeičiau kitu, į ašą pamečiau metalo ir vis tebenešiojuos ant kaklo ir tik mirdamas paliksiu nežinau kam. Dabartinė Šv. Kazimiero Draugija vargu bau pasigobės mano relikvinės....

Siandien mes drąsiai apie tai kalbame ir rašome. Anuomet mes taip pat drąsiai apie savo darbus galėjome kalbėtis, nes kam gi tai kliuvo, kad kas nori melstis, darbuotis ir vienybės laikytis? Už tai negalėjo mūsų pažeikti nė viena vyresnybė, nei dvasiškoji, nei rusiškoji. O darbas paskui buvo dirbamas didelis, politinis, ypač „Tėvynės Sargai“ įsikūrus....”

Į šv. Kazimiero Draugiją pradžioje priderėjo J. Tumas, Kaz. Pakalniškis, Povilas Šilinskis, Adomas Zeima-
vičius, Povilas Viengalis, Juozas Ložinskis, Jonas Vizba-
ras, Ant. Kaupas, Fel. Lelis, Kaz. Kurklinskis ir kiti.

Teip rašo 1925 m. laikraščio „Krivulės“ N. 3, 4, 5 ir t. Lietuvos universiteto docentas kun. J. Tumas. Laikraš-
čio redakcija papuošia tą kun. Tumo straipsni iliustracijo-
mis daugelio Kauno seminarijos mokinių, kun. Tumo
vienmečių. Ir mūsų noru buvo kuoplačiau aprašyti
tuos apžvalgininkus ir sargiečius. Prašėme šv. Kazimiero
Dr-os atstovo Amerikoje platesnių žinių, bet laukiant
metus suvirš ir nesulaukiant žadėtųjų straipsnių, reik
pasitenkinti tuo ką turime. Red.

Lietuvos Didysis Vilniaus Seimas.

1925 m. 6 d. gruodžio Kauno Bazilikoje ryte ir Vals-tybiniame Teatre vakare buvo iškilmingai apvaikščioja-ma paminėjimas 20 metų sukaktuvių nuo Didžiojo Vil-niaus Seimo. Laikraščiuose daug buvo rašyta apie taji seimą. Pakartojame čia nekuriuos pasakymus apie tą atbundančios iš miego Lietuvos svarbų susirinkimą: Esa „1905 m. Vilniaus Seimo Dienoje tautos ir valstybės ne-priklausomybės žarija sužibėjo tautine ir valstybine sąmone...

„Minint šią istorinį lietuvių momentą, tiesiog nesinori kelti tų smulkaus pobūdžio rietenų, kurios Vilniaus Sei-me reiškėsi. Juk buvo ten grupių, norinčių Seimą išar-dyti. Buvo grupių, norinčių šalinti iš Seimo ne jų pa-sauliožiūros žmones. Visa tai buvo smulkmenos. Svar-bu, kad tautinė ir valstybinė sąmonė paimė viršų ir išsi-liejo žinomoj politinėj formoj. Reikia dar pažymėti, kad Vilniaus Seimas davė progos viešai pasireikšti ne tik įvai-rioms politinėms srovėms, bet stipriai užakcentavo ir lie-tuvių kalbą, kaip vieną svarbesniųjų elementų lietuvių tautos ir valstybės postulatuose. Nuo Vilniaus Seimo jaunoji Lietuva su jaunąja lietuviška inteligentija prave-da ryškia liniją tarp savęs ir lenkiškai kalbančios bei maistančios bajorijos. Spaudos laisvė šią liniją pagilina ir galutinai nustato tautinę ir valstybinę diferenciją.

Maironis, tautos poeto intuicijos dėka, drąsiai meta obalsį: „Be jūsų pradėjome kovą, be jūsų tą kovą baig-sim ir laimėsime“. Šituo obalsiu pasikliaudama, jaunoji Lietuva eina tolyn nepriklausomybės keliu...“*)

*) 1925 „Rytas“ N.272.

1905 m. rudenį Dr. Jonui Basanavičiui vadovaujant Vilniaus lietuvių burelis sudarė organizacinį komitetą iš 15 žmonių. Komiteto pirmininku buvo pats Dr. Basanavičius, o sekretorium Jonas Kriaučiūnas. „Atsišaukimui į lietuvių tautą“ posėdžiuose surašyta seimo programo punktai. 15 d. lapkričio komiteto posėdyje susitarta apie parengtą valdžiai memorandumą, po kuriuo pasirašė Dr. J. Basanavičius, Donatas Malinauskas, J. Ambrozevičius ir M. Dovoina Silvestravičius.

Gruodžio 4-5 dienom į Lietuvį Seimą susirinko iš visų Lietuvos kraštų suvirš 1000 atstovų, tarp tų ir trijų Lietuvos politinių partijų atstovai, beje krikščionių demokratų, demokratų ir social - demokratų. Kongreso posėdžiai įvyko miesto salėje prie Aušros Vartų. Patį kongresą trumpa prakalba atidarė gruodžio 4 d. 10 val. ryto Dr. J. Basanavičius. Seimo posėdžiams vesti išrinkta prezidiumas, į kurį pateko: Dr. Jonas Basanavičius, prof. kun. P. Būčys, A. Smetona, Kaz. Stankūnas; sekretoriatas egzekutyvo pasiulymu buvo priimtas šiame sąstate: Liūdas Gira, J. Gabrys, Klimaitis. Pirmininkaujas pirmoje eilėje kvietė dalyvius pagerbti atsistojimu — Vilniaus pilies įkūrėjo Gedimino atminimą ir žuvusius dėl Lietuvos labo besidarbuojant. Posėdžių padaryta keturi, kurių pirmame svarstyta lietuvių su latvių ir kito mis gyvenančiomis Lietuvoje tautybėmis santykių klausimas.

Antrame posėdyje daug kalbėta apie Lietuvos autonomiją ir jos išgavimą. Trečiame svarstyta žemės klausimas, o ketvirtame ir paskutiniame mokyklų klausimas. Po visų diskusijų priimta šios rezoliucijos:

„I. Dabartinis padėjimas Rusijoj ir Lietuvoj.

Pripažindami, jog dabartinė caro vyriausybė yra pik-

čiausiu mūsų priešų; jog dabar prieš tą vyriausybę pasikėlė visi rusų valstijos kraštai; jog geresnį gyvenimą galima įgyti tik laimėjus kovą su senąja tvarka, susirinkime dalyvavusieji lietuviai nutarė:

Sviestis, rištis ir stoti kovon drauge su sukilusia visų Rusijos tautų liaudimi.

II. Lietuvių autonomija.

Kadangi Lietuvos gyventojų reikalai pilnai gali būti užganėdinti tiktai prie tikros mūsų krašto autonomijos (savyvaldos) ir kadangi norima, idant ir kitos Lietuvoje begyvenančios tautos galėtų pilna laisve naudotis. Lietuvių suvažiavimas nusprendė:

Reikalauti Lietuvai autonomijos su seimu Vilniuje, išrinktu visuotiniu, lygiu, tiesiu ir slaptu balsavimu, neskiriant lyties, tautos, tikėjimo. Toji autonomiškoji Lietuva turi būti sudėta iš dabartinės etnografiškos Lietuvos kaipo branduolio ir tų pakraščių, kurie dėlėi ekonomiškų, kultūriškų, tautiškų arba kitų priežasčių traukia prie to branduolio ir kurių gyventojai priklausyti prie jo panorės:

Kadangi susirinke Vilniuje ant lietuvių suvažiavimo Suvalkų gubernijos lietuviai vienbalsiai pripažino reikalingu drauge su kitų gubernijų lietuviais kovoti už autonomiškąją Lietuvą, tai susivažiavimas nutarė, kad Suvalkų gubernijos lietuviai turi būti prisiekti prie autonomiškosios Lietuvos.

Santykiai su kaimyniškėmis Rusijos šalimis turi būti paremti ant federacijos pamatų.

III. Koku būdu iškovoti autonomija.

Kad įgyti autonomija, pirmučiausiai reikalinga yra galutinai sugriauti dabartinę prispaudimo tvarką. Tam tikslui reikia vienyti visas Lietuvos politiškųjų partijų ir pavienių ypatų pajiegas. Susivienijus namieje, pridera mums jungtis su visomis kitomis Rusijos tautomis, kurios padeda griauti tą tvarką, o kol kas reikia: nemokėti jokių mokesčių, uždarinėti monopolius, neleisti vaikų i

rusiškas pradedamąsias mokyklas, neiti Kauno, Vilniaus ir Gardino gubernijose į valsčiaus teismus ir visas kitas dabartines valdžios įstaigas, neleisti savo brolių į kariuomenę, reikalui prisiėjus streikuoti visiems darbo žmonėms miestuose ir sodžiuose.

IV. Valsčiai, mokyklos ir bažnyčios.

Visuose Lietuvos valsčiuose turi būti vartojama prigimta žmonių kalba, visus reikalus vedant.

Kadangi dabartinė mokykla yra tik ištautinimo ir ištvirkimo įrankis, tai reikia visas tokias mokyklas paversiti grynai tautiškomis, kur mokslas būtų išguldomas prigimta kalba ir kad patys to krašto žmonės rinktų sau mokytojus.

Kadangi Vilniaus vyskupystėje lietuvių bažnyčiose yra vartojama pamaldose lenkiška kalba su politišku tikslu, tai lietuvių susirinkimas nutarė vienbalsiai išreikšti Vilniaus vyskupystėje gyvenantiems ir kovojantiems lietuviams geriausią linkėjimą pasisiekimo kovoje su lenkomanų kunigija už tiesas lietuviškos kalbos Lietuvos bažnyčiose ir papeikti šiandieninės bažnyčios tvarką Vilniaus vyskupystėje."

Lietuvos general gubernatorius, Freze patyręs seimo rezoliucijas, kad nuraminus šalį, prašė švietimo ministerijos, kad neatidėliodama įvestų lietuvių kalbą pradinėse mokyklose, papildytų pradžios ir dviklesių mokyklų mokytojų skaičių lietuviais ir t.t. Tai buvę pirmieji seimo laimėjimai.

Liudas Gira buvęs Seimo sekretorius rašo:*)

„Šiandien lietuvių tauta su savo suverenumo aukščiausiuoju saugotoju Respublikos Seimu priešaky iškilmingai mini Didžiojo Vilniaus Seimo dieną 20-ties metų sukaktuves. Iš tikrųjų minėtinos tai dienos ir nebe prasmės praminė tauta tomis dienomis įvykusį faktą Didžiojo. Ir tasai pavadinimas paliks jam visiems

*) Ibidem.

būsimiesiems metams ligi tik bus gyva Lietuvoje laisvos ir laisva būti pasiryžusios tautos dvasia ar, trumpiau sakant, ligi gyva bus lietuviškoji Lietuva.

Didysis gimimas buvo ir palieka Vilniaus Seimas ne tik dėl to, kad toks tikrai jis buvo savo dalyvių ir juos pasiuntusiųjų skaičium ir kad jo užsibrėžtieji sau tikslai buvo didūs, bet ir dėl jo reikšmės tų laikų Lietuvai nepaprasto svarbumo, dėl jo tikrai milžiniškos įtakos viso mūsų krašto gyvenimui, o taip pat ir dėl jo paliktųjų tolimesniems metams įtakų reikšmingumo.

Vilniaus Seimą tikrai išrinko visa tauta ir jis tikrai atstovavo visą tautą ir puikiausiai atspėjo tų laikų josios reikalus ir troškimus ir geriausių sugebėjo duoti jai direktyvų. Nuo jau aplenkintųjų Vilniaus krašto toliausiųjų pasienių ligi užkordoninės Mažosios Lietuvos ir visų lietuviškųjų kolonijų svečiose šalyse suplauke buvo į tą Vilniaus Seimą žmonių atstovai. Retu darbo produktyvumu sugebėjo tasai Seimas per dvi tiktai dieni netik paliesti, bet ir ištirti ir konkrečius pasiūlymus išnešti visais svarbiausiais ir opiausiais tautos ir krašto gyvybės klausimais. Ir dideliausia tiems laikams drąsa jis tarė tautos pasiryžimo gyvuoti apsisprendimo žodį, einantį griežtai skersai sumanymams ir norams tų laikų galiūnų, laikusių savo da stiprioje ir kietose rankose didžiąją Europos dalį ir Azijos pusę.

Bet kas įžymiausia ir įstabiausia, kas už vis pažymėtina ir minėtina amžiams, tai tautos atsiliepimas į to Seimo tartą drąsų žodį. Rodės, jau amžina verge patapusi tauta, lyg kokių burtų sužadinta — visa ne tik išgirdo, bet ir atsiliepė į tą balsą. Atsiliepė audringa, kaip audringas buvo tojo Seimo žodis, atsiliepė visa per amžius tyliose kančiose sukaupia laisvės pasiilgimo aistra. Nubudo, pražiūro ir pakilo. Sudrebėjo ją kankinūsios tiromas, bailiai į šalį pasitraukė, norams nenorams Lietuvai duodamas kelią. Ir ligi jis atsipeikėjo ir šoko, jau paskutiniajam — ačiū Dievui — pasiutime, vėl smaugti pavergtąją tautą — jinai suspėjo jau visiems vaizdžiai pareikšti,

jog lietuviai, kad ir tiek laiko pavergtas užgniaužtas, dar neužmiršo savo teisių būti savo žemės šeimininku, jog neužgeso dar jo širdyje garbingųjų jo bočių šventas pasiryžimas kovoti dėl savo žemės laisvės. Svarbiausia gi suspėjo pareikšti Seimas saviems ir svetimiems, jog lietuviai dar pajėgus yra ne vien tik branginti ir ginti, bet ir tvarkyti savo kraštą. Mokyklų ir valsčių kad ir taip trumpalaikinė reorganizacija tautiškumo ir demokratiškumo pagrindais, monopolijų uždarymas ir visa eilė kitų nors trumpam įvykintų bei pradėtųjų ar sumanytojų vykinti darbų aiškiausiai nurodė, jog lietuvių tauta dar gali būti savo žemės šeimininkas.

Didysis Vilniaus Seimas tai buvo ne tik pirmas po šimtmečių lietuvių tautos politinės minties pasireiškimas, bet ir pirmieji vieši mūsų tautos politinės brandos kvotimai.

Kas gi palieka dar mums iš Vilniaus Seimo šiandien, Nepriklausomybę jau atgavusiems? Palieka mums irgi vienas ir pats didžiausias šventas įsakymas: atgauti tą patį Vilnių, kur tauta po amžių pirmą syk savo reikalų svarstyti buvo susirinkus, iš kur po visą Lietuvą pasklido žaibo greitumu pirmasis pašaukimas stoti į kovą už savo pamintąsias teises. Ir tą įsakymą mes irgi įvykdyti privalome. Ligi tolei turim nebnurimti, ligi mūsų Seimas pradės vėl savo iškilmingiausią posėdį tame pat mūsų senajam Vilniuje. Per Vilniaus Seimą priėjome prie ne priklausomosios Lietuvos. Ir Nepriklausomoji Lietuva privalo Vilniui gražinti krašto laisvosios sostinės garbę, privalo Vilnių gražinti tautai. Lai gi tą pareigą primena mums užvis pirmiausia ir šios dienos garbingasai minėjimas”.

Garšvių Kaimas.

Mažame Garšvių kaime buvęs žymus lietuviškų knygų platinimo centras.*) Dešimtį metų kaime gyveno ir lankėsi svetimi žmonės, ryšuliais bei vežimais atgabendami iš Prūsų draudžiamųjų knygų, kurios iš čia skleidėsi po visą Lietuvą. Apie tai žinojo pusė parapijos, bet žinojo tiksliai sau, nes suprato, kad daugiau niekas žinoti neprivalo.

Pirmutinis Kazys Udra (Garšvių kaimo ūkininkas) pradėjęs ieškoti kelių knygoms platinti. Susipažino jis su kauniškių kunigų patriotų agentu Dominiku Mikiliu, paskiaus su K. Kazanausku, bet šie nelabai norėję sueiti į artimesnius sątikus su Udra. Atsilankęs Garšviuose Jurgis Bielinis sukūrė knygų gabenimo bendrovę, veikusią iki 1896 metų. 1885 m. pradžioje „Bielinis, Udra, Nateckis, Kazanauskas, Račiunas ir Sakalauskas sudėję po du šimtu rublių, pagrįždami platesnę draugijos darbuotę.“ „Krivulės“ korespondentas cituoja iš Udros atsiminimų sekamai:

„Iš pradžių važinėdavo į Prūsus knygų Jurgis Bielinis, bet kartą miške buvo labai maskolių primuštas ir nuo to karto nebevažiuodavo. Knygas pradėjau gabenti aš, o Bielinis nuvykdavo į Prūsus tik svarbesniais atsitikimais. Per sieną gabendavo knygas daugiausia a. a. Bružas, atveždamas jas kartais ligi Garšvių. Gabenimas

*) Garšvių kaimas pusiaukelėje tarp Naumiesčio Krekenavos Svirnupio pakrantėje, sodais ir medžiais apžėlęs dabar po 1904 m. gaisro susiskaldęs į sklypelius ir išsidraskęs. Žiūr. 1925 m. „Krivulės“ N. 10.

per sieną būdavo vargingas; knygas susirišdavome po septynis — dešimtį svarų ir pasamde reikalingą skaičių vyrų, nešdavom naktimis. Taip pernešdavom vienu ypu po kokią dvidešimtį pūdų. Nešėjai visokeriopai apgaudinėdavo pasienio sargybą; tam reikalui turėdavom net tam tikrą žmogų, vardu Baltrukas, kurs buvo išsimiklinęs sargybos apgaudinėjime. Jis subliaudavo avelės balsu netoliese maskolių, tie, išgirde, manydavo, kad avelės per sieną varomos ir nusivydavo ieškoti, tuo laiku knygnešiai perbėgdavę sieną. Šiapus sienos knygas slėpdavom pas ūkininkus ar šiaip pasienio gyventojus, kurie tai daryti apsiimdavo. In Garšvius nugabendavom vėliau ir čia suvažiuodavo knygu platintojai, išvežiodami jas pundais po visą Lietuvą.

Atsilankę kokiame nors kaime, platintojai iš karto nešiūldavo knygu pirkti, bet čia pas vieną, čia pas kitą ūkininką užeidami, paskaitydavo jiems kokią knygele ar laikraštį, tuo būdu paskatindami ir nusipirkti. Taip beplatinant kartais ir žandaras užeidavo; taip kartą ir mane užklupo Vyžėnų parapijoje, bet tuo kart atsipirkau dešimčia rublių. Kartą Jurgiui Bieliniiui atėmė tris arklius vienu kartu ir visas knygas.

Garšvių draugija veikė netik artimose apylinkėse, bet ir toliau. Tankiai nuvešdavom knygu į Rygą, kur tuomet p. J. Jablonskis gyveno ir knygas tarp savo mokinių platindavo. Kaune pirkdavo knygas ir platindavo Dambrauskas" (A. Jakštas)...

Kazys Udra gimęs 1858 m., prasimokinęs nuo tėvų namieje ir Naumiesčio mokykloje. Udrai iš kart gerai sekėsi knygnešio darbas, bet 1895 m. vasarą beeinanti ji iš Traskunų sodžiaus suėmę žandarai radę pas ji įtariantį laišką Raguvos kun. Domarkai. Negalėdamas išsiteisin-

ti Udra buvo kalinamas Anykščiuose, Ukmergėje ir pagaliaus Panevėžyje, kur radęs savo draugus Kaznauską ir Laduką. 1899 metais ištremtas Jakutų kraštan sugrižęs ir dabar tebegyvenęs Garšvių kaime. Jurgis Bielinis gimęs 16 d. Kovo 1846 m. Purviškių kaime, Pasvalio apskr. Sukakęs 21 metus pasitraukęs nuo ūkio darbų ėjo Mintaujon mokintis. Čia būdamas suėjo į pažintį su Rygos kun. Jucevičium ir per aną pažino dirbusius anuomet lietuvių spaudos ir rašto naudai. 1875 m. atsirado Kaune, mėgindamas įstoti į Kauno seminariją, bet senelis vyskupas Valančius paskyrė jam kitoki užsiėmimą, padarė jį savo užtikėtu tarpininku su užrubežiu. Pirmą kart Bielinis atsilankė Tilžėje, atveždamas tenykščiam vysk. Valančiaus įgaliotam jo raštų spaudintojui džekonui Zabermanui 2000 rublių...

„Ligi 1889 metu, esą, J. Bielinis (Bieliakas) gyvena legaliai, nors tankiai ir ilgai apleisdamas savo namus... 1889 m. su knygomis besibastydamas palei Zaslius, Vilniaus gubernijoje sueina į pažintį su Paparčių kaimo žmonėmis ir apsiima jų vardu vest bylą, kad atgavus buvusio vienuolyno žemes. Petrapilio senatui gražinus bylą Vilniaus gubernatoriui, šis atsiklausė Kauno gubernatoriaus... Bielinio tėviškėje padaryta krata, rasta keli maišai iš Prūsų pargabentų knygų. Nuo to laiko Bielinis turi slapstytis. Nors rusų valdžia siūlo 500 rublių premijos už jo sugavimą, bet apygardos kaimiečiai jį gerbia ir padeda jam žandarų neižiuromam veikti. „Panevėžio, Saulių, Raseinių apskrityse, ypatingai apie Klovainius, Rozalimą, Pakruojų, Jurgio vardas tampa simbolu...”

Pasak „Krivulės” rašytoja.

„Jurgis buvęs ūmus, status žmogus... Platindavęs „Aušrą”, „Ukininką”, „Varpą”, „Sviesą”, „Tėvynės

Jurgis Bieliakas ir kun. A. Milukas
(fotografija n. Tilžėje 1902 m. vasarą).

Sarga"... Sakydavęs „nemirsiu, kol maskoliai nebus išvyti iš Lietuvos. Mirė 18 d. sausio 1918 m. Katinų kaime pas savo draugą Anicetą Mitkų...

Kiti žymesni garšviečiai tai: Kazanauskas Vincas, vieniems metams išguitas į Vologdą, Sakalauksas, iš Trakelių kaimo, Viduklės parapijos, Ladukas Adomas, bendrovės sąskaitų vedėjęs ir gi buvęs ištremtas Vologdon, dar tebegyvas elgėtauja po žmones, Udraitė Augusta, bendrovės slapstasis kurjieras irgi tebegyva, Valikaitė Liudvika, Kriauniukė Marė, mažazemė, gyva, Truvas Jonas irgi tebegyvas elgėtauja po apygardą, sugrižęs iš Petrapilio kalėjimo. Tebegyvas ir Miklius Jurgis, kurio daržinėlė būdavo visuomet kupinai prikrauta knygų.

Garšviečių darbo maršrutas buvęs: — K. Udra turėjo padėjėjais Juraitį Kazį iš Mickiemio, Raguvos zakristijoną ir Traškūnuose elgėtą Mateušą, vienkoji. Be to susisiekdavo su Didžiuliais Gražonyse (Anykščių ap.) su Baranauskiu Jurgiu Debeikiuose ir Juozu Baranauskiu Užpaliuose. Per šiuos pastaruosius susisiekdavo garšviečių kompanija su Vilniaus, o ne kartą su Suvalkų gub. Bielinio darbo sritis apimdavo Panevėžio, Šiaulių, Kedainių rajonus, visą Pakuršę, su Ryga ir Mintauja.

KUN. J. KONCEVICIUS.

Lietuvių Kultūros Etiudai.

(Devynioliktoje Šimtmečio).

I.

...Aštuonioliktojo šimtmečio pabaigoj į aukštesnės Lietuvos mokyklas įsibriovė lenkų kalba ir polonizacijos propaganda. Pijarų mokyklos nuo 1754 m. pradedant priėmė vienuolio Konarskio programą, įvedė lenkų kalbą ir literatūros pamokas. Apšvietos Komisija, kuri priklausė nuo Varšuvos direktyvos (įsakymų), 1773 irgi įvedė lenkų kalbą į visas nuo Jezuitų perimtas mokyklas¹). Lietuvos apšvietos istorijoje lenkinimo propaganda buvo nebe naujas dalykas. Toji demoralizuojanti ir kenksminga lenkų propaganda intensyviai buvo vedama daugelyj parapijinėse mokyklose ir katekizacijos kursuose nuo keturiolikto šimtmečio pradedant. Po prijungimo Lietuvos prie Rusijos priverstina lenkinimo propaganda pasiekė dar aukštesnio laipsnio. Apie dvidešimtis penktais Rusijos viešpatavimo Lietuvoje metais, prasidėjo rusifikacijos propaganda. Tos dvi kenksmingos propagandos srovės varžytinėj kovoj naikino Lietuvos apšvietą ir kultūrą.

Rusijos valdžia visokiais būdais naikino Lietuvos kultūrą ir mėgino užvesti savąją. Čarjėnė Katrė II užgynė pravoslavams priimti katalikų tikėjimą. Daugybę dvarų ir šiaip ūkininkų žemes atėmė nuo lietuvių ir dovano-

jo „atsižymėjusiems“ rusams, o lietuvius pavertė į dvarų baudžiauninkus, arba išgabendavo į Rusiją²). In augštesnes mokyklas (gimnazijas) 1824 m. uždrausta įstoti valstiečių vaikams³). Policija kišosi į mokyklų vidurinę tvarką. 1824 m. valdžia įsakė pristatyti į policiją Vilniaus universiteto studentų sąrašą. Policija nuolat darydavo kratas pas studentus ir profesorius. Taip prof. Zana po padarytos kratos nubaudė vieniems metams kalėjimo ir prof. Cėliotą 6 mėn. Studentus A. Mickevičių, Maleckį ir kitus laikė policijos priežiūroje⁴). Mokyklų surusavimo tikslu į vienuolynus ir kitas aukštesnes bei žemesnes mokyklas skyrė mokytojus rusus. Jie nemokėjo nei lietuvių kalbos, nei žinojo vietos gyvenimo papročių, nei turėjo mokslo reikalingų žinių, nei pedagoginių patyrimų. Geresnes mokyklas, į kurias nepajiegė įvesti savo „tvarką“, pradėjo uždarinėti. Mokykloms uždaryti vadavosi nepamatuotais kaltinimais⁵)...

Tos visos Rusijos žiaurios priemonės sistematingai naikino apšvietą. Rusų valdžios svarbiausias tikslas buvo sulaikyti lenkų propagandą Lietuvoje; persekiota lenkus profesorius, studentus ir kitus inteligentus... Rusai valdininkai neatskirdavo lenko nuo kataliko... rusus suklaidino patys lenkai, nes jie religijos dalykus supynė su tautiniais — „polska wiara“. Todėl rusų persekiojimui atkreipti prieš katalikus lygiai palietė ir lietuvius. Caras Nikolajus I. pasakė: „Lietuva niekad neprivalo būti suvienyta atgal su Lenkija“⁶). Caras turėjo omeny, jog Lietuva ant visados turi likti prie Rusijos. Tie persekiojimai iššaukė reakciją iš lietuvių ir lenkų pusės. 1831 m. prasidėjo prieš Rusų valdžią ginkluotas sukilimas, kurs buvo žiauriausiu būdu užslopintas. Sukilime apkaltino mokyklas. Valdžia griežčiausiai tardė mokyklas,

daugybę mokinių prašalino iš mokyklų kitus aštriai nubaudė. 1846 m. tardymo komisija atradusi kaltais 56 mokinius nuteisė mušti kiekvieną po 100 lazdų7).

Panašus mokinių ir mokytojų persekiojimai, iš pusės policijos, nuolat pasikartodavo. Mokinių patriotiniai apsiėmimai prie savo tėvynės, tankiausiai būdavo tu žiaurių persekiojimų priežastimi8). Rusų valdžia lietuviams surusinti kaskart smarkesnių ėmėsi priemonių; ne tik kankino ir šalino iš mokyklų jaunuomenę, bet ir mokslo įstaigas naikino....

Prijungus Lietuvą prie Rusijos, caras Aleksandras I., Vilniaus akademijai suteikė universiteto teises9). Toje aukščiausioje mokslo įstaigoje, kaip ir kitose mokyklose, aštuonioliktame ir devynioliktame šitmečiuose išigalėjo lenkų propaganda. Rusų valdžia atkreipė ypatingą dėmesį į Vilniaus universitetą; jai rūpėjo iš tos mokslo įstaigos prašalinti lenkiškąją gaivalą ir jo vieton įgyvendinti rusifikacijos propagandą. Tikslui atsiekti valdžia 1826 m. universiteto rektorium paskyrė rusą10). Toji priemonė nieko negelbėjo; vienas pats universiteto rektorius rusinimo darbą negalėjo įvykinti, nes visi kiti profesoriai buvo lietuviai ir lenkai. Pakeisti gi profesorius rusais negalėjo, nes jų neturėjo... Caro įsakymu 1832 m. Vilniaus universitetą, išskiriant medicinos fakultetą, uždaryta. Visą universiteto turtą ir profesorių daugumą perkėlė į Kieva ir nuo to laiko ten atidarė universitetą. 1842 m. medicinos skyrius irgi tapo panaikintas11). Vilniaus universiteto uždarymas suteikė Lietuvai skaudų smūgį kultūros ir apšvietos žvilgsniui; rusai tuomi irgi nieko nelaimėjo. Rusų oficialiuose raštuose skaitome: „Vilniaus universiteto uždarymas lenkinimui suteikė didelį smūgį; tuomi liko išardytas jų lizdas

ir išblaškyti į visas puses. Bet, deja, tuomi nebuvo sudarytas panašus rusų lizdas (centras), kuris būtų galėjęs visai sunaikinti lenkystės užmazgą ir įvesti Rusijos dvasią"12).

Zemesnes ir aukštesnes mokyklas, valdžia irgi sistematingai uždarinėjo. Taip Novosilcevas, švietimo ministerijos valdininkas, 1826 m. savo pranešime valdžiai aiškino, būk Pijarų ir kitos vienuolynų mokyklos esančios netikusios ir kad jos vedamos priešingai vladžios „dvasiai"13). Pasiremiant tais ir kitais nepamatuotais kaltinimais, 1832 m. uždaryta visos vienuolynų, parapijines ir kitas privačias mokyklas14).

* * *

Energingas, uolus, drąsus ir didis bažnyčios ir tėvynės mylėtojas vyskupas M. Valančius gavo valdžios leidimą atidaryti parapijines mokyklas tik Zemaičių Vyskupijoj, kuriai tuomet priklausė Kauno ir Kuršo rėdybos.

Vyskupas M. Valančius siuntinėjo daugybę laiškų ir aplinkkraščių kunigams ir atskiriems asmenims, kuriuose ragino steigti parapijines mokyklas prie kiekvienos bažnyčios, didesniuose kaimuose ir dvaruose. Nuo kaikurių klebonų net paimdavo pasižadėjimo raštą, kad jie savo parapijoj isteigsia mokyklą. Tos vyskupo pastangos neliko be pasekmės. Zemaičių vyskupijoj 1853 m. parapijinių mokyklų buvo 197 ir jose mokėsi 5910 vaikų. Valdžios gi mokyklų tebuvo vos 17 ir jose mokėsi 815 vaikų.

Aišku, Zemaičių Vyskupijos parapijinės mokyklos valdžiai netiko, nes ji ten rusifikacijos nei provoslavijos propagandos varyti negalėjo. Vilniaus General Gubernatorius 1862 m., gruodžio 23 d., Nr. 915 įsakė visas parapijines ir kokias nebūtų privačias mokyklas uždary-

ti. Vyskupui M. Valančiui pasisekė nulenkti valdžią ir parapijines mokyklas užlaikyti iki antrajam sukilimui¹⁵). Vieton uždarytųjų 69 aukštesnių mokyklų, valdžia įsteigė vienuolika septynių metų kursų ir penkias vidurines mokyklas keturių metų kursų.

Aukštesnės mokyklas, bemaž išimtinai įsteigė didesniuose miestuose, nes ten buvo susispietę rusų valdininkai ir raštininkai. Aukštesnių mokyklų tikslas buvo šviesti rusų valdininkų vaikus ir jų pagelba varyti rusinimo propagandą. Valdžia manė, kad geriau apsišviete rusai turės geresnę įtaką į lietuvius ir lengviau galės patraukti į provoslaviją ir surusinti.

Vilniaus apygardos globėjas Kornilov pranešime aukštesnei valdžiai išsireiškė: „Rusų visuomenei gyvenančiai miestuose suteiktos yra visos patogiausios sąlygos šviesti savo vaikus, aš manau, jog tai geriausias valdžiai įrankis visur išplatinti ir užtvirtinti rusų dvasią“¹⁶). Mažuose gi miesteliuose, kur mažai tebuvo rusų valdininkų ir toliau uždarinėjo aukštesnės mokyklas: Svenčioniuose, Naugarduke, Telšiuose ir ktiose vietose. In esamas aukštesnės mokyklas lietuviams įstoti buvo daromos didžiausios kliūtys. In stojamus egzaminus lietuvis retas kuris išlaikydavo, nes mokytojai rusai tikslingai teikdavo blogą pažymį. Lietuvių katalikų moksleivių skaitlius aukštesnėse mokyklose žymiai mažėjo. Minėtas Vilniaus apygardos globėjas Kornilov oficialiame pranešime švietimo ministerijai (Peterburge) džiaugdamos giriasi, kad keturių metų jo globojimo laike katalikų moksleivių skaitlius sumažėjo 56 nuoš., o rusų pravoslavų skaitlius žymiai padidėjo 17)....

Elementarinės apšvietos stovis irgi labai liudnoj buvo padėtyj. Visos privačios pradinės mokyklos buvo

panaikintos. Valdžia įsteigė savas pradžines mokyklas, bet jos rušimi ir skaitliumi negalėjo atstoti buvusių mokyklų. 1862 m. pradžinių mokyklų tebuvo išviso vos aštuonesdešimts keturios; ant penkiasdešimts tūkstančių gyventojų maždaug išpuolė viena mokykla. 1863 gi metais pradžinių mokyklų teliko tik 23.18).

Nesant mokyklų, lietuviai sodiečiai ir miestelėnai mokė vaikučius skaityti, rašyti ir religijos pas save namuose. Neretai, didesniuose sodžiuose susitarę keli ūkininkai pasisamdydavo privatų mokytoją, ir slaptu mokino vaikus. Tie privatus mokytojai, kaip juos vadindavo „direktoriai“ daugumoj buvo uždarytųjų privačių mokyklų mokytojai. Valdžia, sužinojusi apie privatų vaikų mokymą, labai susirūpino ir jieškojo priemonių su tuom kovoti. Oficialiuose raštuose randame sekantį išsireiškimą: „Siais laikais prasidėjo ir jau net išigalėjo kitas blogumas, tai naminė apšvietos sistema, privačių mokytojų vedama; jie visai išslysta iš po apygardos apšvietos kontrolės. Jie žymiai paraližuoja valdžios siekimus ir jie priešingi yra mūsų įstatymams. Tos priešingos jėgos skaitlius mums nežinomas. 1850 metais tokių privačių mokytojų buvo apie tūkstantį19)...

Žiaurios rusų represijos: mokyklų uždarymas, privačių mokyklų išnaikinimas, studentų šalinimas iš mokslo įstaigų daug žalos padarė Lietuvos apšvietai.

* * *

Rusijos valdžia sistematingai tęsė savo politiką. Lietuviai (1863 metais Red.) dar kartą mėgino sukilti prieš rusus, kad nusikratyti nebepakenčiamąją naštą. Sukilimas ir antru kartu nepasisekė. Rusija dar didesniu smarkumu ir žiaurumu naikino Lietuvos kultūrą ir apšvietą. Didžiausio žiaurumo laipsnį pasiekė gubernato-

riaus Muraviovo laikais. Smarkūs persekiojimai, tęsėsi iki 1905 m....

Inteligentai, sodiečiai, darbininkai ir dvarininkai rusų valdžia buvo nepatenkinti. Visi jieškojo progos sukilti ir nusikratyti nepakeliama Rusijos valdžios jungą. Ta proga pasitaikė, kada lenkai 1862 m. pradėjo sukilimą prieš Rusiją. Lietuviai, sekdami savo kaimynų pavyzdį, 1863 m. pradėjo ginkluotą sukilimą. Prie šio sukilimo prisidėjo visų luomų žmonės. Žymiausieji sukilimo vadai buvo kun. Mackevičius, Bitis, Lukošūnas, Gugas, Surinas, Puidokas ir kiti. Sukilėlių vadai ir daugelis žmonių žuvo kovose su regulere rusų kariuomene. Sukilėlius numalšinti valdžia prisiuntė vadą Muravjovą; jis žiauriausiu teroru sukilimą užslopino gegužės m. 1864 m. Po to Muravjovas liko paskirtas Vilniaus generalgubernatorium; jam buvo pavesta civilė ir karinė valdžia ir duotos neapribotos teisės. Jis valdė Lietuvą geležine ranka. Tuoju buvo išieista visa eilė griežtų isakymų. Kiekvienas žmogus privalėjo turėti asmens liūdyimą apie gerą charakterį (būdą). Jei pagaudavo žmogų be to liūdymo, tai tuoj brukę kalėjiman. Nubaustųjų žmonių žemes atėmė ir pavedė rusams pargabantiems iš centralinių Rusijos rėdybų 20). Dvieju metų Muravjovo valdymo laike sušaudė bei pakorė be teismo tūkstančius asmenų; du šimtu septyniasdešimts ištrėmė į Sibirą. Trūkstant įrodymų kaltės, tūkstantį du šimtu šešesdešimts išgabeno į centralinės Rusijos rėdybas. Iš viso Muravjovas ištrėmė į Sibirą penkis tūkstančius lietuvių. Beto daugybė buvo uždarytų kalėjimuose. Niekam nebuvo užtikrinta laisvė ir neliečiamybė. Tame laike visų žmonių tarpe viešpatavo didžiausis prislėgimas. Muravjovo svarbiausias buvo tikslas iš šaknų išrauti lenkų gaiva

lus išgalėjusius Lietuvoje, išnaikinti lietuviybę ir jų vieton įgyvendinti rūsų dvasią. Tą rusinimo politiką Muravjovas varė visu smarkumu...

Greitesniam lietuvių surusinimui ir supravaslavinimui, Muravjovas ir jo ipėdiniai panaudojo mokyklas. Valdžios mokyklose įsakė visus dalykus dėstyti išimtinai rusų kalboj. Lietuvių kalboj uždraudė spaudinti knygas ir laikraščius lotynų raidėmis; tas pastarasis uždraudimas buvo didžiausis smūgis Lietuvos apšvietai ir kultūrai, Muravjovo laikais²¹).

Po antrojo sukilimo (1864), valdžia uždarė viso 46 vienuolynus ir prie jų buvusias mokyklas. Muravjovas 1864 m. įsakė atimti iš katalikų 10 bažnyčių ir jas paversti į pravoslavų cerkves...

Lietuvai, įvertinę vienonlių darbą švietimo srityj, daugel vietose dieną naktį saugojo vienuolynus ir bažnyčias, kad jų valdža neuždarytų. Valdžia pavartojo ginkluotą jėgą ir prievartė beginklius žmones nusileisti. Kai kuriose vietose dar vedė kovą. Nežiūrint valdžios parėdymams, Kražių Benediktinių vienuolynas užsiliko iki 1891 m.; tais metais valdžia įsakė neatidėliojant tą vienuolyną panaikinti. Žmonės siuntinėjo prašymus gubernatoriui ir carui, kad paliktų jiems vienuolyną ir bažnyčią. Visi tie prašymai buvo veltui. Valdžia ryžosi prievarta uždaryti vienuolyną. Katalikai kražiečiai ir iš apylinkių parapijų, pajutę tą valdžios užmanymą, prisirinko pilna didžiulė bažnyčia, dieną-naktį giedojo maldingas giesmes ir saugojo savo šventas įstaigas nuo priešų. 1892 m. gubernatorius Klengenbergas su kazokais ir policija pribuvo į Kražius uždaryti bažnyčią-vienuolyną ir išgabenti seseris. Tuo laiku žmonės ramiai meldėsi ir giedojo giesmes. Guber-

natorius liepė visiems išsiskirstyti į namus. To parėdymo nepaklausė, ramiai savo pamaldas tęsė ir saugojo mylimą maldnamį. Dievo meile ir religiniais jausmais apimti nebijojo nei grąsinimų, nei mirties. Galutinai gubernatorius parėdė kazokams nagaikomis plakti žmones iš bažnyčios. Prasidėjo žiaurus žmonių kankinimai. Daugel priplaktų vos gyvų mesta į Kražantės upę, 71 asmenį uždarė į kalėjimą ir daugel ištremta į Sibira...

Reikia pažymėti, jog tuo laiku kai valdžia naikino katalikiškas mokslo įstaigas ir persekiojo katalikus, žydų mokyklos turėjo pilną laisvę ir valdžios globą. Vilniaus aukštesnės žydų mokyklos mokiniams, baigusiems tą mokyklą, valdžia skirdavo algą pragyvenimui iki gaudavo tarnystę²²).

Žydų privačių mokyklų „šederai“ 1893 m. Vilniuje rėdyboj buvo 641, Kauno 613, Suvalkų 225, Gardino, Grobinio ir Ilukštos apskrėčiuose 113. Viso 1591 mokyklų su 21,971 moksleiviu²³). Labai keista, kad Rusija žydams Lietuvoje suteikė net privilegijas, o Petrograde, Maskvoj ir kitose Rusijos centralinėse rėdybose nevalia net buvo jiems apsigyventi....

* * *

Priespaudos laikais, lietuviai švietė jaunimą pas save naumose religinėje ir tautinėje dvasioje. Tos apšvietos platinėtojas ir tautinės samonės žadintojas išymiausias buvo vyskupas M. Valančius. Jis dar prieš spaudos uždraudimą ir uždraudimo laiką patsai parašė ir išleido apie 42 pasaulinio ir religinio turinio knygas; Vyskupas Valančius savas, rašytojo Daukanto ir kitų autorių lietuviškas knygas ir leidinius skleidė žmonių tarpe per kunigus, šiaip per atskirus pasišventusius tam darbui asmenis, per religines draugijas, ypač per tretininkus ir tretinin-

kes. Tos knygos žymiai palaikė žmonių apšvietą ir tautinę samonę. Vyskupas daugiausiai energijos pašventė privačių mokytojų išplatitimui; po sodžius ir miestelius, jis ragino dvasiškius, draugijas ir atskirus išymesnius asmenis, kad įkalbėtų žmonėms šviesti savo vaikučius pas taip vadinamus „daraktorius“ — privačius mokytojus. Jis įsakė kunigams bažnyčiose katekizuojančiais vaikus mokinti skaityti ir rašyti. Tie visi uolaus vyskupo atsikreipimai ir paraginimai geriausios turėjo pasekmės; privatus namų mokymo būdas greitai pasklido po visą Lietuvą, tarsi grybai po lietaus.²⁴⁾

Apšvietai platinti susidarė specialės jaunimo organizacijos. Viena tokių organizacijų vardu „Akstinas“ išleido sekančius atsišaukimus — paraginimus: 1) Kiekvienas lietuvis(ė) privalo mokėti skaityti ir rašyti; 2) skaityti ir tarp kitų platinti lietuviškus laikraščius ir kitokią literatūrą; 3) kiekvienam susipažinti su tėvynės praeitimi — istorija; 4) visur kalbėti lietuviškai; 5) atlikti visas katalikų religijos pareigas.²⁵⁾ Apie didelių privatų apšvietos prasiplatinimą, spaudos uždraudimo laikais, liudija Rusų valdžios oficialūs dokumentai; jie lementuoja, jog visa armija privačių mokytojų pasklido po Lietuvą.²⁶⁾

Privatų mokymo sistemą valdžia darė pastangų sunaikinti. Pirmiausiai jie geriaus tvarkė savas mokyklas, kad įgyti pasitikėjimą pas žmones, kad sutraukti į tas mokyklas jaunimą ir tuomet panaikinti privatų mokymąsi. Tos jų pastangos nuėjo niekais. Tada valdžia privatų mokymąsi pradėjo žiauriai persekioti. Zandarai ir policija ieškojo po sodžius privačių mokytojų; juos suradę brukė į kalėjimus arba ištremdavo į Sibirą. Namų sa-

vininkai, pas kuriuos surasdavo bemokinant vaikus, uždėdavo pabudos iki 300 rublių.²⁷⁾

Nežiūrint tiems žiauriems persekiojimams, lietuviai mokė savo vaikus, maždaug iki 9 metų amžiaus, pas save namuose. Pamokų laike vienas iš vaikų ar didesnių visad stovėjo sargyboj, vaiksčiojo apie namus ir dabojo ar neatvyksta „raudongalvis“ (žandaras ar stražnikas ar uredninkas). Kada pasitaikydavo išvysti rusų valdininką, tai visi vaikai išbėgiodavo kas sau į visas puses, knygas saugiai paslėpdavo, o mokytojas imdavo skaldyti malkas, ar kitą kokią darbą veikdavo, kad nugręžti įtarimą, jog jis mokina vaikus. Kur negalima būdavo gauti privačių mokytojų, ar perdaug žandarai įkyrėdavo, ten pačios motinėlės, ratelį sukdamos, ar ausdamos savo kūdikius elementorių ir maldaknygę skaityti mokino. Vargingas ir liūdnas tada buvo lietuvių gyvenimas. Garsiausias Lietuvos skulptorius Rimša, tų laikų mokykla atvaizdavo stovyloj — motina verpentį ratelį ir kūdikis sėdintis greta jos su knyga, tą vaizdą užvardino „Lietuvos Mokykla“²⁸⁾. Pastarosios mokyklos irgi negalėjo laisvai gyvuoti. Spaudos uždraudimo laikais nevalia buvo jokių lietuviškų knygų turėti, nei iš jų vaikus mokinti. Vargu buvo gauti lietuvišką elementorių.

Lietuvos apšvietai kelti daug gelbėjo lietuviai išeiviai, gyvenusieji Mažoje Lietuvoje po Vokiečių valdžia ir Suvienytose Valstijose Amerikoje. Išeivių jėgos padidėjo, kada Rusijos valdžia daugybę veiklių asmenų ištrėmė, o kiti pabėgo nuo bausmės gresiančios už spaudos platinimą. Išeiviai lietuviai suorganizavo kultūrinės draugijas spaudai platinti. Išymiausias tais laikais spaudos centras buvo Tilžė. Čia 1883 m. pradėjo eiti laikraštis „Aušra“.

Priespauda ir persekiojimas lietuvių dvasios neužslopino. Spaudos uždraudimo metu (1864—1904) per 40 metų suvirš 2000 įvairių knygų ir laikraščių buvo atspausdinta. Tie raštai žymiai prisidėjo prie apšvietos platinimo, jie saugojo nuo ištautėjimo ir ragino reikauti sau teisingos priderančios laisvės tautiniu, religiniu ir visuomeniniu žvilgsniais.

Prispaustos tautos laisva paguoda buvo tautinės dainos, kurios žadino tautinius jausmus, gaivino lietuvių dvasią ir ragino nepasiduoti rusifikacijos ir pravoslavijos dvasiai. Nevalia buvo nei lietuviškai skaityti, nei rašyti, bet niekas nepajiegė užgniaužti lietuvių sielą, išreikšti savo širdies ir sielos jausmus dainose. Kiekviena iškilmė, kiekvienas gyvenimo įvykis, liūdnas ar linksmas, kiekvienas nuo gimimo dienos iki mirties buvo apdainuotas atatinamo turinio daina. Tų dainų įvairio turinio žmonės sudėjo taip daug, kad turbūt nei viena tauta jų tiek neturi. Kun. Juška beklebonaudamas įvairiose vietose tų įvairių dainų surašė 6,100. Petrogrado Mokslo Akademija jomis susidomėjo ir 1881 m. kun. Juškos surinktų dainų 2591 atspausdino.

Persekiojami ir skliaudžiami lietuviai, apšvietos žvilgsniu žymiai aukščiau stovėjo už savo persekiotojus rusus ir lenkus. Sulig oficialių statistikinių žinių 1897 m. bemokslių (nemokančių skaityti ir rašyti) Rusijoje buvo 75—80 nuoš., Lenkijoje 60 nuoš.; o Lietuvoje 45 nuošimčiai.

* * *

Lietuvių spaudinta literatūra prasidėjo šešiolikto šimtmečio pradžioje. Pirmieji šie dalykai buvo atspausdinti: „Pas mamuzę augau vargo nežinojau“... (1512); „Si los kelionė į ana pasauli“ (1533 m.); Mažvydžio „Ka-

tekizmas" (1547 m.) ir tt. Iki 1547 m. lietuvių kalboj buvo atspaudinta apie 40 įvairaus turinio veikalų. Iki spaudos uždraudimui išviso lietuviškų knygų įvairaus turinio buvo atspaudinta apie 1980. 29).

Nekuris rusų profesorius Hilferdingas pasiūlė valdžiai spauzdinti lietuvių kalboj knygas rusų raidėmis. Jis savo pasiūlymą motyvavo tuomi jog būsią lengviau surusinti lietuvius, jei jie skaitys rusų alfabetu knygas ir laikraščius, tai geriau persiims rusų dvasia, galės skaityti rusų kalboj knygas ir visi pataps rusais; prietam jis aiškino, jog yra pavojus, kad lietuviai ir toliau pasiliks po lenkų įtaka ir polonizacija, nes lenkų literatūra skleidžiama lietuvių tarpe yra lotynų raidėmis. Taigi, kad užkirsti kelią polonizacijai ir jos vieton įvesti rusinimo propagandą, reikalinga esą lietuvių spausdinius leisti rusų raidėmis. Tas sumanymas valdžiai patiko ir tuoj sudarė komisiją tam dalykui vykinti (1863). In tą komisiją įėjo Petkevič, rusų popas, Ivinskis, Mikuckis ir kiti. Kada komisija užbaigė savo darbus ir paruošė keletą spaudinių rusų alfabetu, tada, general gubernatorius Muraviov, sausio 13 d., (sulig senu kalendoriumi) 1864 m. po bausme užrdaudė spaudinti lietuvių kalboj knygas lotynų raidėmis³⁰).

Pirma lietuviška knyga spaudinta rusų raidėmis pasirodė 1865 m. Tai buvo maža skaitymų knygutė vardu „Abecelė — Zemaitiška — Lietuviška". Toj knygutėj tarp kitų dalykų buvo aprašyta apie carą Vladimira, kaip jis 888 m. priėmė graikų tikyba ir apskritai apie pravoslavų religijos grožybes, tikslu įkvėpti jaunimui prielankumą prie stačiatikių tikybos. Jų nelaimei perneapsižiūrėjimą žodius „graikų tikyba" pavertė į „griekišką tikėjimą". Seniau lietuviai griekas - griekiškas vadi-

no nuodėmė - nuodėmingas. Taigi lietuviai „greikišką tikėjimą“ skaitė nuodėmingą tikybą.³¹⁾ Tą apsirikimą, norint vėliaus atitaisė, bet visvien greit pasklido gandas, kad rusai nori lietuviams primesti „nuodėmingą religiją“. Tai buvo viena iš priežasčių, dėlko lietuviai griežtai atsisakė priimti knygas rusų raidėmis. Priegtam rusų raidės visai yra skirtingos nuo lotynų, taigi lietuviams nelengva buvo jos išmokti. Svarbiausia nepriėmimo priežastis, tai ta, kad rusų raidėmis negalima taisyklingai išreikšti lietuvių kalbos žodžius,

Valdžia visu griežtumu vertė lietuvius skaityti rusų raidėmis spaudinius ir visokiais būdais persekiojo žmones už skaitymą literatūros lotynų raidėmis. Muravjovo įpėdinis general-gub. Kaufman, 1865 m. rugs. 23 d. patvirtino visus Muravjovo parėdymus ir dar išleido šiuos įsakymus:

1. Pertaisyti ir perspausdinti visas lietuviškas knygas rusų raidėmis.

2. Griežtai draudžiama spausdinti lietuviškas knygas lotynų raidėmis ir saugoti, kad nebūtų įvežama iš užsienio.

3. Konfiskuoti visas seniau ir dabar išleistas lietuviškas knygas lotynų raidėmis (Tėvynės Sargas 1899).

1865 m. rugpiūčio 26 d. valdžia įsteigė cenzūros komisiją ir pavedė peržiūrėti visas maldaknyges ir kitas knygas, kad nebūtų nieko priešingo valdžiai. Po pertikrinimo komisija atrado, jog bemaž visos maldaknygės esančios pilnos agitacijos prieš carą. Vienas jų pranešimų sekantis: „Visose rusų maldaknygėse ir religinėse knygose minimas caro vardas ir visa tauta meldžiasi už carą, o šio krašto gyventojai — lietuviai, vadovaujant ir globojant vietos vyskupui Valančiui, visai caro vardo sa

vo maldaknygėse nemini." Maldaknygėj „Rožančius", šios „agitacijos" žodžius atrado: „Visagalis Viešpatie Dieve, pasigailėk manęs! Kai Paraoną ir jo kareivius, arklius ir vežimus jūrių gelmėse sunaikinai, lygiai taip pat sunaikink ir išskandyk visus šv. Kryžiaus priešus ir katalikų bažnyčią atgaivink³²). Del tų priekabių uždraudė minėtas maldaknyges pardavinėti ir buvusias sunaikino. Tais pačiais (1865 m.) įsteigė nuolatinį cenzorių kontroliuoti visas lietuviškas knygas.

Senatorius Vitte 1867 m. lapkričio 8 d. parėdė Suvalkų rėdybo išmesti iš pardavinėjimo visas lietuviškas knygas. Kad lietuviai negalėtų spausdinti sau knygas kitose Rusijos dalyse, Vidaus Reikalų Ministeris 1886 m. įsakė visiems gubernatoriams saugoti, kad nebūtų niekur spaudinama lietuvių kalboj knygos, bei laikraščiai lotynų raidėmis.)

Rusų valdžia, norėdama įpratinti žmones skaityti lietuviškus raštus rusų raidėmis, dalino veltui įvairius raštus. Tuos spausdinius daugumoj lietuviai atsisakė priimti, o jei priimdavo, tai juos mesdavo į pečių. Tokiu knygų valdžia viso išleido 41 įvairaus turinio. Varšuvos Apygardos Mokslo Globėjas rugpiūčio 9 d., 1897 m., pranešė valdžiai, jog lietuviai griežtai atsisako ta naują literatūrą (rusų raidėmis) priimti ir del tos priežasties nei vaikus nebleidžia į valdžios mokyklas).

Rusų valdžia ėmėsi griežčiausių priemonių. Zandarai, policistai ir kiti valdininkai po namus ir net bažnyčiais darė kratas, surastas knygas atimdavo ir tų knygų savininkus nubausdavo. Spaudos uždraudimo laikais pirmieji nukentėjo kunigai: Vilniaus gimnazijos kapelionas kun. Norkevičius tapo valdžios prašalintas nuo tarnystos už tai, kad atsisakė išdalinti mokiniams evangelii

jas atspauzdintas rusų raidėmis. Per 1870 m., už lietuviškos spaudos platinimą, buvo suimti ir išgabenti į Sibirą, arba į Centralinę Rusiją šie kunigai: Zvygaičių klebonas kun. Butkevičius; Zigaičių klebonas kun. V. Norvaiša; Salantų vikaras kun. P. Struopas; Darbėnų vikaras kun. K. Eitulevičius; Naumiesčio vikaras kun. M. Kaziliauskas; Pagramančio vikaras kun. V. Butvidas; Gaurės vikaras kun. V. Demskis; Gardamo kuratas, kun. J. Grigalevičius. Svietiškių tarpe pirmoji auka buvo Kotrina Laurinavičiūtė iš Linkuvos parapijos; ją žandarai 1896 m. suėmė su knygomis ir patupdė į kalėjimą 16 mėnesiams. Energinga ir pasišventusi mergina, atsėdėjusi paskirtąjį laiką kalėjime, vėl dar didesniu uolumu platino knygas. Antru kart policija tą drąsuoję suėmė su knygomis (1871 m.) ir ištrėmė iš tėvynės į Olonecko rėdybą.

Rusų valdžia spaudos uždraudimu nei lietuvių surusino, nei lenkystės propagandai kelią užkirto. Priešingai, tuo laiku dar labiau platinosi lenkų literatūra, ir su ja lenkystės propaganda. Suvalkų mokslo direkcijos viršininkas Niedatkevič pasakė: „Nelaimė, reikia atvirai prisipažinti, kad spaudinimas rusų raidėmis lietuviškų knygų tikslo visai neatsiekė“. („Tėvynės Sargas" Nr. 1, 1897 m.) Mokslo Globėjas Vitte 1897 m., geg. 27 d., oficialiame pranešime Nr. 94, rašo: „Lietuvių lenkinimas per spaudą nepertraukiamai eina iki šiol; to apsireiškimo svarbausioji priežastis yra uždraudimas lietuviams spausdinti knygas ir laikraščius lotynų raidėmis („Tėv. Sargas" 1891 m.).

Rusų žymus kalbų žinovai prof. Maikov, Fortunatov, Petrogrado Mokslo Akademija, Kazanio Universitetas ir kiti įrodinėjo valdžiai, jog rūsų raidėmis taisyklingai lie-

tuvių kalbos išreikšti negalima. Net Vilniaus generalgubernatorius Trocki pranešime Vidaus Reikalų Ministerijai 1899 m. kovo 20 d. po Nr. 487 rašė: „Didelis išsiplatinimas lietuvių tarpe draudžiamų raštų lotynų raidėmis, liudyja jų reikalingumą“.34)....

Rusijos carinė valdžia žiauriomis priemonėmis nepajiegė lietuvių nei surusinti, nei pravoslavų tikybos išiepyti. Žiaurus propagandos būdai tik sukėlė lietuviuose smarkią reakciją prieš persekiotojus. Priespaudos laikais iškilo tautinės samonės ir apšvietos išmūš vadai kurių žymiausiu buvo vyskupas M. Valančius. Savo raištais, ypač organizuotu veikimu vyskupas M. Valančius atgaivino tautinio susipratimo samonę ir įkvėpė žmonyse geresnės ateities viltį....

Vyskupo Valančiaus testamentas.

(Pakartota paskui Kauno savaitraštį „Vienybę“, Dr. A. Maliausko redaguodajamą).

Aš, Motiejus Valančiauskis, iš Dievo ir Apaštališkojo Sosto malonės Žemaičių vyskupas, siunčiu visiems katalikams pasveikinimą ir palaiminimą!

Per kiaurą savo amžių darbuodamos apie Jūsų sielų išganymą, malonios mano avelės, jei kuriai iš Jūsų padėjau įeiti į dangaus karalystę, jei kuriai ką gera padariau, dėkavoju už tai Viešpačiam Dievui, nes ne aš, bet malonė Jėzaus Kristaus tai įsteigė (padarė). Galėjau būti Jūsų vadovu, nes mane mylėjote ir manęs klausėte. Aš lygia dalimi Jus mylėjau ir to tikt žiūrėjau, idant nė vienas iš Jūsų neprapultų; kartkartėmis girdėjote, tad iš mano burnos, tad per knygas, ko aš iš Jūsų norėjau. Patys žinote, jog to tikt nuo Jūsų tegeidžiau, idant padoriai gyventumėte, idant būtumėt laimingais, stipriais katalikais ir pasitaisiusiais viską kentėti už švenčiausį savo tikėjimą. Pažinote visi mane, nes važinėjau nuo bažnyčios iki bažnyčios; gražu buvo ir man pažinti Jus kaipo gerus savo vaikus. Tos pažintys sujungė mus viena meile per katalikų tikėjimo vienybę. Eidavote pas mane savo dvasiškuose reikaluose patarimo pasiklausti, o aš priimdavau ir ką galėdams padarydavau.

Vienoje mano kelionėje 1858 metais, apturėjęs Svenčiausios Dvasios įkvėpimą, idant apsakyčiau blaivybę, pradėjau skelbti tą dorybę ir pats pirmas kelias dešimtis žmonių įrašiau Palovėnyje į blaivybės knygas. Paskui drauge su savo kunigėliais apskelbiau ją (blaivybę) po visą vyskupystę. Jūs, kaip priklausantys vaikai, supratote mano balsą ir būtinai pametėte degtinę (arielką). Džiaugės iš to Viepats Dievas, džiaugės visas dangus, džiaugės Sventasis Tėvas, džiaugiaus aš ir visi žmonės, trokštantys Jums viso gero. Matydamas tai Jūsų sielų neprietelis — velnias vos nepatrako. Sukėlė prieš mane žydus ir visokius viršininkus. Žydai pagaliaus davinėjo man didžius pinigus, bile tiktai įsakyčiau kunigams nebešaukti ant girtuoklių. Atmečiau pinigus ir tariau Jus išturėsiant visas antpultis, bet apsirikau, nes daug iš Jūsų, paniekinę Viešpaties Dievo valią, paklausėte velnio ir jo draugų. Nedori žmonės išsižadėjo prisiekos blaivybės ir sugrįžo į seną savo paprotį; dar turėjau vilti, jog seniems girtuokliams išmirus, jaunoji karta nedaleis pragaišt blaivystei, bet ir tame dalyke apsirikau, nes jaunuomenė, matydama geriant arielką (degtinę) senuosius, taip pat į tą patį nelaimingą paprotį krito. Vos nedaug dievobaimingų žmonių besituri blaivystės ir atmena ką po prisieka V. Dievui yra žadėję. Meldžiu Jėzaus Kristaus, idant ta saujelė dorų žmonių užsilaikytų ir pasidau gintų!”...

Cia vysk. Valančius nurodo Dievo bausmės blogai gyvenantiems. O paskesni jo išvedžiojimai labai tinka ir mūsų laikams. Stai jie:

„Dar pas Jus, mano avelės, yra daug paleistuvysčių. Jei norite atkreipti nuo savęs V. Dievo bausmę, pameskite tuos negerus darbus. Jaunuomenė tegul eina lig lai-

ku į moterystės luomą, kitų tegul nepiktina ir tegul neužtraukia nelaimių ant viso savo krašto. Mūsų gadynėje į viso antpultys, plėšimai (rabavojimai) ir kits kito užmušimai, pagaliaus tarp katalikų. Netoki mokslą Jums palikau, ar nežinote, jog kožnas išplėšęs arba pavogęs svetimą naudą tol negali būti išganytas, pakol nesugražins, ką yra išplėšęs arba pavogęs.”

Paskui pasisako važinėjęs Lietuvos miestuose ir mažes kalėjimuose daug uždarytų už vagystes ir žmogždystes. Jų likimas — tolimasis Sibiras ir skurdi mirtis. Paskui taria keletą žodžių apie moterystes.

„Yra nemaž gerų moterysčių, kuriose vyras su moterimi taikiai gyvendami laimingais padaro vienas antra, vaikus ir šeimyną. Bet taipogi yra daug negerų moterysčių, kuriose vyras barasi su moterimi. Užvis tai atsitinka tuomet, kada vyras ar abudu yra girtuokliai. Pasigėręs ar atkaklus vyras ne tik pakelia barnius, bet dar kartais muša savo moterį. Vaikai, tai matydami, it kurapkiukai vanagai užpuolus, verkia užpečkyje pasislėpe, tačiau ir ten ne kartą nuo tėvo gauna įsprandą. Todel kiekvienas šeimininke atmink, jogei moteris yra tavo kūnas, nes Šventas Raštas sako: ir bus du kūnu viename, jog moteris yra tavo visuartimiausia prietelka, jos nemušk, nedaryk jai karčių dienų, pakelk jos ydas nes ir tu jų nemaž turi. Matydamas ją supykusią, užtylėk, būk anai ištikimu, skaityk ją už sau lygią ir nieko nepradėk dirbti į ją nieko neprašnekėjęs. Moterie, matydamas savo vyrą girtą, nesiginčyk (nesterveliok), nelisk į akis, bet būk lipšni, duok jam valgyti ir paguldyk, nes jis tuokart yra beprotis, o su bepročiu bardamasi gali gauti ko nenori. Atmink tai, jogei tavo vyras yra visuartimiausias žmogus. Ką tau padės, kad tave visi

— 103 —

žmonės mylėtų, o savo namuose neturėsi atilsio? Todel visi suėję į porą taip gyvenkite, idant niekuomet nesusibartumėte, idant vienas antram niekados širdies neužduotumėte, bet rūpinkitės vienas antrą mylėti, vienas antro ydas nukentėti ir tada tiktai Dievas Jums tepadės ir tepalaimins.

Nekartą motinos skundžiasi, kad jų vaikai yra nedori, nepaklusnūs ir savo tėvų nemyli, o nežiūri to, jog patys tokius vaikus išaugina. Tėvai savo namuose taip turi elgtis, idant jų vaikai nerėgėtų nė jokio papiktinimo. Jeigu vaikuose yra didesnės nuodėmės už jų išmintį, tad tėvai tame yra kalti. Nors visudidžiausiai mylėtųmėt savo vaikus, bet paregėję ką nors pavogusius, apsigėrusius arba susimušusius, tuojaus reikia dailiai nuplakti, idant žinotų, kad to negalima daryti.

Ką per kiaurą amžių Jums sakiau, tą šiandieną dar Jums priminsiu. Turėkitės savo katalikų tikėjimo, nes netoli nuo Jūsų stovi neprietelis! Negailėkitės dėl tikėjimo užlaikymo nei turtų, nei žemės, nei pagaliaus savo gyvybės, nes to viso yra verta dangaus karalystė, kurią gali nupelnyti tiktai katalikų tikėjime. Neužkentantieji mūsų švento tikėjimo tegul daro ką nori, tegu atima bažnyčias, tegul išnaikina kunigus, bet neatims tikėjimo, kurs yra Jūsų galvoje ir širdyje”...

Cia vysk. Valančius išpėjo tikinčiuosius, kad neklausytų anais laikais siautusios Lietuvoje pravoslavijos. Jis teisingai pasakė, kad po visų kentėjimų lietuviai susilauks nepriklausomybės ir su džiaugsmu giedos bažnyčiose savo lietuviškas šventas giesmes. Taip, carizmas ir popizmas žlugo, Lietuva nepriklausoma liko!

Laiško užbaiga.

„Mylimos mano avelės, žinokite, jog jau pasenau: ateina valanda, kurioje turėsiu Jus pamesti ir persikelti į vietą, kokią paskirs man V. Dievas. Žodžiai mirštančiojo tėvo visados yra mylėtini ir užlaikytini, dėl to tai ir aš, matydamas savo amžių baigianties, siunčiu Jums tą laišką, kaipio koki testamentą, idant geriaus išidomėtumėte ir atmintumėte.

Norėčiau iki pat mirties būti Jums naudingas ir būsiu, jei tik skaitydami tą mano raštą visur čionai mano padėtus išpėjimus užlaikysite.

Patys žinote, jogei būdamas vyskupu Jus mylėjau ir Jūs mane mylėjote, ir nei mirtis nei veiks nugalėti tos mūsų meilės. Ir antrame amžiuje melsiuos už Jus, kaipio už savo vaikus, taip kaip meldžiaus gyvas būdamas. Melsiu taipogi V. Dievo, idant užlaikytų cielybėje šventą mūsų katalikų tikėjimą. Su Dievu, mano avelės, jau nebesulauksite manęs atvažiuojant, nebebarstysite žolelių po mano kojų. Pasimatysime paskutiniojo teismo dieną. Tuo tarpu savo nuodėmingą sielą pavedu Jūsų karštomis maldoms.

Palaiminimas Dievo Tėvo, Sūnaus ir Šventosios Dvasios, taipogi ir mano nusidėjėlio, tegul būna visados su Jumis. Amen. (Iš Kauno „Vienybės“ 1924.)

Juozas Ložinskis.

(Perpasakota kun. N. Petkaus žodžiais.*)

„...Mūsų Ratelyje buvo vienas labai veiklus narys ir karštas patriotas, tai klierikas Juozapas Ložinskis. Tas, nejausdamas savyje pašaukimo į kunigus, iš trečio kurso išstojo ir apsivedė su viena bajoraite iš Naujųjų Varnių parapijos. Ir svietiškiu būdamas, jis neparstojo būti Lietuvos Mylėtojų Ratelio veikliu nariu ir, galima sakyti, jis daugiaus Ratelio tikslui ir Tėvynės naudai pasidarbovo, negu kas kitas: jis buvo tuomi cementu, kuris vienių visus Ratelio narius, išsiblaškičius po plačiąją Lietuvą. Su pačia jis gavo vandeninį malūnadalies.... Tas malūnas buvo ant mažo upelio, kuris vasaros metu išdžiūdavo, tai Ložinskis rudenį, žiemą ir pavasariais pamalės, vasarą neturėjo prie malūno ko veikti... tad, pasikinkęs kumelaite, važinėdavo į Paprūsį knygų ir laikraščių parsivežti. Ar jis pats važiuodavo į Prūsus, ar ne, to aš nežinau. Greičiausiai jis nuvažiuodavo tiesiai prie tų Ratelio narių draugų kunigų, kurie Paprūsėje gyveno ir tie jį supažindindavo su vietos kontrabandnešiais. Paprūsėje p. J. Ložinskis prisidėjęs vežimą knygų ir laikraščių traukdavo per visą Lietuvą; skersai ir išilgai, nuo vieno kunigo prie kito, palikdamas pas juos knygas ir laikraščius ir paimdamas iš jų naują medžiagą, t. y. rankraščius naujoms knygelėms ir laikraščiams. P. J. Ložinskis buvo ištiesų tų laikų neoficialis Lietuvos paėtorius, nes oficialiu pačtu

*) „Valančiaus Intaka“ „Žvaigždė“ sp. 1923 . Philadelphia, Pa.

tokiais dalykais negalima buvo tuokart susisiekti. Jis važiuodavo ne vienas bet su savo pačia, abudu ir, kad ne atkreipus į savę rusų policijos atydos, jiedu važiuodavo paprastai šventadieniais arba turgaus dienomis, kada žmonės traukdavo į bažnyčią, arba į turgų...

P. Ložinskis pasiekdavo visus Lietuvos užkampius. Pirmuosius 3 kunigavimo metus, aš gyvenau toli už Panevėžio, palei Biržius, Pabiržės arba Rastauskinės parapijoje. P. Ložinskis ir tenai mane atrado ir mane lietuviška literatūra aprūpino. Terp kitų dalykų jis man tuokart atvežė mūsų poeto Maironio — Mačiulio naujai atspausdintą ir gražiai raudonais viršeliais aptaisytą poemą „Tarp Skausmų į Garbę“. Tuomi jis mane labai pradžiugino teip, jog aš nesigailėjau jam ir 100 rub. paskolinti...

P. Ložinskis netiktai knygeles ir laikraščius terp žmonių platino, bet jis po Lietuvą važinėdamas teipgi draugams — kunigams ir kitiems žmonėms prie progos aiškindavo, kaip sunaudoti pelkes ir durpynus žuvų moksliskam veisimui ir auginimui. Jis buvo tame dalyke specialistas. Ir prie savo malūno jis turėjo užtvenkęs mažą prūdą žuvų veisimo ir auginimo bandymams. Jis buvo Vilniaus žuvininkų draugijos nariu ir tos draugijos buvo tankiai siunčiamas kaip delegatu į Visos Rusijos Žuvininkų suvažiavimus ir į įvairias Lietuvos vietas ant pareikalavimo kaip instruktorius.

P. Juozapą Ložinskį ir kitus Ratelio narius paskatino teip uoliai Tėvynės atbudinimui darbuotis ne kas kitas, kaip a. a. vyskupo Motiejaus Valančiaus dvasia, kuri nuo Jo Malonybės laikų Zemaičių Seminarijoje kaipo amžinoji, negęstanti ugnelė, ruseno ir kaitino ir dabar tebekaitina seminarijos auklėtinių širdis ir, iš seminarijos mūrų išsiveržusi, užkrėtė visą Lietuvos jaunimą, ir dvasiškius,

ir svietiškius, noru pasidaruoti ir pasiaukoti Tėvynės Lietuvos ir brolių Lietuvių labui...

.....Cia teipogi drąsiai galima pasakyti, jog ir „Aušrą“ ir kitus laikraščius įsteigti padėjo vyskupo Valančiaus dvasia. Jo gražus pavyzdys, skatino visus nenuilstančiai — ir svietiškius, ir dvasiškius kaip skruzdėles trūsti ir nenuilstančiai darbuotis, ir klabinėti, ir ieškoti sau prigimtų teisių, iki neatgausime spaudą ir kol neišvysime mūsų Tėvynę Lietuvą liuosą ir neprigulmingą valstiją.

Už tą viską, kas mes dabar esame ir ką mes turime, kaip liuosą ir nepriklausomą tautą, lygi su kitomis pasaulio tautomis, — pridera nuo mūsų visų gražiausias atminimo ir garbės vainikas a. a. vyskupui Motiejui Valančiui....”

Doc. Tumas 1925 m. „Krivulėje“ minavoja Ložinski buvus vienu pirmųjų šv. Kazimiero draugijos įkurėjų (Ziur. ir šiose knygos p. 288).

Martynas Jankus.

Rašant ar kalbant apie mūsų „draudžiamąją“ spaudą, negalima užtylėti apie Martyną Janką. Taigi pakartosi-me čia kelis „Trimito“ žodžius apie tą Bitėnų kaimo ūkininką patriotą:

„Martynas Jankus gimė 1858 met. Bitėnuose, Mažojoj Lietuvoj, netoli garsaus senovės Lietuvos piliakalnio Rambynų. Martyno Jankaus tėvai, — pasituri tikri lietuviai žemaičiai ūkininkai turėję keliasdešimt hektarų nepergeriausios žemės, bet savo sumanumu — gyveno gana gerai. Būsiančio veikėjo tėvai nekentė vokiečių, tat ir savo vaikus pramokinę pradžios mokykloje, aukštesniųjų vokiečių mokyklų lankyti neleido — kad nesuvokietėtų. Martynas Jankus kiek tiek prasimokęs liaudies mokykloje, paūgėjęs ir gavęs iš tėvų skirtą neperdidele dalį — žemės sklypą ir pats prisipirkęs — susidarė iki 15 hektarų neperderlingiausios žemės — pradėjo savistoviai gyventi. Nors jaunas, bet sumanus, sekmingai ėmėsi verstis be ūkio dar ir kitokiais darbais. Nežinia kaip pramoko knygas spausdinti. Insisteigė savo spaustuvėlę ir pradėjo darbuotis. Pusėtinai uždarbiavo. Pasistatė sau mūro trobas ir tvartus, pagerino ūkio reikalus.

Martynas Jankus būdamas 17—18 metų amžiaus jau labai nekentė vokiečių, kurie be pasigailėjimo engė ir vokiečino jo gimtąjį kraštą. Dažnai mastydavo, kaip palengvinus savo tautiečių buitį. Eidamas 21 metus, ruo-

šė lietuvių „peticijoną“ Vokiečių cėsoriui, kame protes-tuojama lietuvių teisių neigimas. 1881 met. susipažino su daktaru Jurgiu Sauerveinu — Girėnų, didžiu lietuvių kalbos mylėtoju, kuris ne kartą sustiprindavo M. Jan-kaus dvasią, kovojant už lietuviybės idėją.

Susirūpinusiųjų lietuviybės reikalais tuo laiku Prūsų Lietuvoje buvo labai maža: M. Jankus, J. Mikšas ir dar keli. Po sunkaus keturių metų darbo, tam neskaitlin-gam būreliui visgi pasisekė sukurti pirmąją „Birutės“ draugiją.

Kai kurį laiką dr. Sauerveinas dirbo drauge su M. Jan-kum prieš vokiečius. J. Sauerveiną ėmė itarti ir persekio-ti vokiečiai, taip, kad jis turėjo iš Prūs. Lietuvos pabėgti. Išbėgo į Norvegiją. M. Jankus, kiek leido sąlygos, ir vo-kiečių persekiojamas dirbo vienas.

Matydamas, kad vokiečiai visur veržiasi į lietuvių dvasinį gyvenimą, užkrėsdami lietuvius net savo kariš-komis dainomis, kad tuo būdu atpratintus lietuvius nuo lietuviškų, M. Jankus 1881 met. išleido dainų rinkinį, kurį pats parengė... 1883 met. pradėjo eiti „Aušra“ prie kurios jis prisidėjo visa siela. 1884 met. M. Jankus su J. Mikšu sumanė išleisti „Aušros“ kalendorių, kurio at-spausdino 5.000 egz.

„Aušros“ gyvenimo laikas yra surištas su M. Jankaus vardu. Jis davė savo namuose prieglaudą J. Sliupui ir kitiems, bei savo turtu laidavo „Aušros“ spaudinimą. Nuo 1884 m. Nr. 4 iki 1885 m. Nr. 8, buvo atsakominguo-ju „Aušros“ redaktoriumi. 1885 met. rugpiūčio mėn. at-sisveikino su skaitytojais sekančiais žodžiais: „Mylimie-jie broliai, garbingieji draugkareiviai lietuviystės! Padė-dami į rankas mūsų draugo Mikšo visą „Aušros“ rėdys-tės našta, katra mano petį sunkiai lenkė, prižadu ir vė-

lesniuose laikuose dirbti pagal įstangos ant tėvyniško Lietuvos lauko del nuvargusių dvasioje brolių"...

Iš literatūros darbų M. Jankus beveik nieko nepasižymėjo. Rašė eilutes, straipsnelius, bet jos buvo menkos kaip ir mūsų „Aušros“ laikų dainių: Ziėkio, Miglovaro, Silvestravičiaus ir kitų. Knygelių parengė gana daug, didžiumoje lotyniškais raidėmis.

Didžiausias M. Jankaus nuopelnas „Aušrai“, tai jo organizuota knygų kontrabanda. Jo rankose, galima sakyti, buvo visi Didž. Lietuvos kontrabandininkai—knygnešiai. Knygų kontrabandą varė ne tik sausuma, bet ir jūra: iš Nimerzaco laivu gabeno knygas į Palangą, iš kur toliau jau platino Žemaitijoj.

Sustojus „Aušrai“, M. Jankus buvo sumanęs leisti ir leido laikraštuką „Garsą“, kurio išėjo, rodos, dvylika numerių, bet gerų bendradarbių stokos dėliai, teko sustabdyti leidimą.

J. Šliupui įsteigus Amerikoje „Lietuvišką Balsą“, M. Jankus visą laiką buvo jo korespondentas.

M. Jankaus veikimo Lietuvybės idėjai vokiečiai negalėjo pakesti ir kartkartėmis jį persekiojo, primesdami visokius nusikaltimus. Buvo tardomas, teisiamas ir gavo net mėnesį kalėti. Bet jam visada gana sekmingai pasisekdavo iš vokiečių pinklių išsisukti.

Pasirodžius V. Kudirkos redaguojamam „Varpui“ ir „Ukininkui“, mes M. Jankų matome ir čia besidarbuojant administratoriumi ir kasininku. Bet ir „Varpo“ reikalai nepergeriausiaiėjo: M. Jankui dažnai reikėję savo pinigų tam reikalui pridėti (? Red.).

Veikė ir politinėj savo krašto arenoj. Aktyviai dalyvavo į vokiečių seimą rinkimuose, išleisdamas tam reikalui net kelioliką spaudintų lapelių.

Jis visur kovojo ir tebekovoja iki šiai dienai už tautinį atgimimą, už Lietuvos nepriklausomybę.

1923 m. sausio mėnesyje mes jį matome Klaipėdos krašto sukilėlių eilėse ir drauge besidarbuojanti „Vyr. Maž. Lietuvos Gelbėjimo Komitete“.

Stai tas senas veikėjas, dedas tiek noro, darbo ir vilties tautos prikėlimui, senatvėje sulaukia laimingų laikų — abiejų Lietuvos dalių išsiliuosavimo ir susivienijimo. Tautos laimėjimai ir atgimimas suteikia jam naujų pajėgų, naujos energijos darbuotis savo mylimo krašto naudai.

Dabar M. Jankus gyvena savo ūkėje, Bitėnuose ir mažiau dalyvauja visuomeniniame veikime. Kartkartėmis atsilanko Kaune, įvairiose tautos šventėse ir tautinėse iškilmėse....”

Atkartoję čion kone visą Jankaus panegiriką iš Trimito (N. 25) 1925 m., pridėsime kelis žodžius tikresniam to svarbaus asmens apibudinimui.

Vienas pirmųjų „Varpo“ metų šulų Dr. Matulaitis (Paulius) dešimtmetinėse „Aušros“ sukaktuvėse kalbėdamas labai turėjo nusiskusti ant Jankaus. 1893 m. „Varpo“ 6 N. 36 psl. skaitome: „Jei Prūsų Lietuvininkai labai mažai tepadarė gero praplatinimui lietuviškos idėjos tarp savųjų, tai iš kitos pusės jie dikčiai trukdė darbus Maskolijos Lietuvininkų... Martynui Jankui teko padovanoti 1000 r., padėtu į jo rankas ant spaudinimo „Varpo“ ir „Ukininko“... Jankus jaunuųjų Seinų klierikų ir studentų bei daktarų Matulaičio ir Kauko sunkiai sugaudytą tūkstantinę netik pasilaikė, bet dar gązdino išdavimu visų varpininkų rusų valdžiai. Rašome tą ne Jankų norėdami pažeminti, bet pažymėdami, kiek tai bereikalingos baimės ir rūpesties reikėję tada jauniems Lietuvos mylėtojams dėlei Jankaus nukentėti. Jankus gązdino išdavimu maskoliams ir pirmuosius „Tėvynės Sargo“ leidėjus (žiūr. „Mūsų Senovės“ 4-ąsias Knygas).

DARBUOTOJAMS IR MOKSLEIVIAMS.

Svenčiant 1923 m. „Aušros“ 40 metų sukaktuves, „Zvaigždės“ redakcija išleido sudėtinės knygas, pilnas informacijų apie tą mūsų atbudimo laikotarpį. Invairiausių pasaulėžiūrų mūsų apšviestunija ir mūsų spauda labai prielankiai sutiko tų knygų pasirodymą.

Jų kaina 2 doleriai. Mūsų moksleiviai, atostogų metu, skleisdami ją tarp žmonių, atliktų naudingą darbą visuomenei ir sau pelningą, nes leidėjai nuleidžia nuošimtį platintojams.

1925 m. gegužės 7 d. sukako 20 metų nuo iškovoavimo mūsų spaudos laisvės. To didei garbingo įvykio paminėjimui „Zvaigždės“ redakcija, pradedant balandžio mėnesio žurnalu talpino visą eilę dokumentų ir liudijimų apie titaniškus lietuvių tautos pasistengimus 40 metų kario-nėje už spaudinto lietuviško žodžio laisvę. Sudėtinėse tose knygose „20 metų spaudą laimėjus“ tilps daugybės mūsų laikraščių redaktorių ir rašytojų straipsniai, daugelis dokumentų. Kaina tų knygų gražiuose audeklo apdaruose bus 5 doleriai. Knygos jau baigiamos spaudinti.

Darbuotojų ir moksleivių pagelbos prašome, padėti jas išplatinti. Visų užsimokėjusių prenumeratorių vardai bus atspaudinti knygose amžinam minėjimui. Norintieji prisidėti prie to visuomenei naudingo ir patiems darbuotojams pelningo darbo, malonėkite atsiliepti „Zvaigždės“ redakcijon.

"AUŠROS" 40 METŲ SUKAKTUVĖSE

(Atspauda iš "Žvaigždės")

**Štai tu, anot "Tėvynės" ir "Draugo"
istorinių knygų Pirmosios Dalies įtalpa:**

1) "Aušros" įkurėjas apie vysk. A. Baranuską. To paties — 2) "Aušros" genezis. 3) Aušrininkai rašytojai, pasak šliupą ir Totoraitį. 4) Turciniškio eilės "Aušrininkams". 5) (J. Pranaiciūtė Apie prof. Volterį. 6) Prof. Volteris "Aušros" 40 metų sukaktuvių paminėjimui. 7) Pirmojo "Aušros" numerio ir kitų žymesnių — viso 40 puslapių fotografijos. 8) "Mūsų Karionių Metų" skyriuje laiškai: Dr. J. Basanavičiaus, Dr. J. Gaidžio ir S. Kušelevskio ir Dr. V. Kudirkos. Vieno Dr. Basanavičiaus laiško fotografiška fascimile (4 puslapiai). Paveikslai I-je dalyje: Namai, kur S. Daukantas gimė, Dr. Basanavičiaus namai Bulgarijoje. Dr. Basanavičius—1893 m. Vysk. A. Baranuskas, Broliai Juškevičiai: kun. Antanas ir prof. Jonas; A. J. Višteliauskas, Dr. J. Šliupas, Jurgis Mikšas, Martynas Jankus; Jubilėjinis Aušrininkų paveikslas: inž. Petras Vileišis, P. Matulionis, Dr. J. Bulota, V. Palukaitis, prel. K. Prapuolenis, J. Jablonskis, Dr. J. Basanavičius, A. Jakštas, Al. Fromas-Gužutis, kun. J. Lideikis-Mažutis, K. Sakalauskas-Vanagaitis, J. Mačys-Kėkštas, Pr. Vaičaitis, prof. K. Jaunis, Petras Kriaučiūnas, Peterburgo lietuvių grupėje, kun. S. Gimzauskas, prof. S. Volteris, M. Davaina Silvestravičius-Wewersys-Žaltys, prel. J. Maciulevičius-Maironis, Dr. P. Pietaris, Dr. J. Šliupas, Gerutis-kun. Balvočius, J. Adomaitis-Šernas, Dr. V. Kudirka, Vaižgantas-Tumas, Kmitas-kun. K. Urbanavičius, kun. A. Jusaitis ir Saulės kursų įkurėjas — prel. A. Olšauskas.

KAINA UŽ ABU TOMU DU DOLARIU.

Tos knygos gaunamos lietuviškų laikraščių
redakcijose ir knygynuose arba pas

A. MILUKAS & CO.,

3654 Richmond St., Philadelphia, Pa.

"AUŠROS" 40 METŲ SUKAKTUVESĖ

Antrosios Dalies Įtampa

1) "Aušros" Paminėjimui — Jono Kriaučiūno; 2) XIX Amžiaus Pabalges Musų Dainiai — L. Šimučio, "Garsas" redakt.; 3) Gimnazijos Literatūros Platintojai (su paveikslais: Vysk. M. Valančiaus, Jurgio Bieliako ir Kun. Miluko, P. Mikolainio, J. Kriaučiūno, Dr. P. Matulaičio, Dr. Bagdanavičiaus, Kun. Bulvičiaus, And. Dubinsko, Kunigų: M. Miežinio, A. Vienušio, V. Juzumavičiaus, Kl. Kozmiano, P. Šilinskio, J. Katėlos, J. Žebrio, V. Dargio, A. Staniūkyno, J. Naujoko, A. Civinsko, M. Gustaičio, Duobos, J. Totoraičio, A. Jusaičio, M. Šedvydžio, (Vyskupo) Jurg. Matulaičio, J. Davidavičiaus; toliaus agr. Totoraičio, J. Česnos, J. Kačergio, Pr. ir A. Matulaičių, A. Daniliausko, S. Kušelevskio, P. Mikalausko); 4) "Aušra" ir Musų Prieteliai Svetur — J. O. Širvydo, "Vienybės" redaktoriaus (su paveikslais: J. O. Širvydo, J. J. Kraševskio, K. Skirmuntaitės, L. Kondratavičiaus ir T. Norbuto); 5) Tautos Atbudimas — Kun. A. Miluko; 6) Spaudos Platinimas Dzukijoje — S. E. Vitaičio, "Tėvybės" redaktoriaus; 7) Vysk. Valančiaus Intaka — Kun. N. J. Petkaus; 8) P. Mikolainio Prityrimai; 9) "Aušros" Intaka (anot Vaižganto); 10) Amerikos Lietuvių Leidiniai — J. Pranaičiūtės, "Žvaizdės" redaktorės (su paveikslais: J. Pranaičiūtės, J. Paukščio, A. Olševskio ir kunigų: A. Miluko ir V. Varnagirio); 11) "Aušros" Pasirodymo Priežastys — Dr. Šliupo; 12) Jurgis Bielinis (Bieliakas); 13) Ex-Prezidentas A. Smetona apie Maironį; 14) Vilkutaitis, "Amerikos Pirtyje" autorius apie Aušrą; 15) Maironio Žodžiai Prie Basanavičiaus Paminklo; 16) Baigiant Darbą.

KAINA UŽ ABU TOMU DU DOLARIU.

Tos knygos gaunamos lietuviškų laikraščių redakcijose ir knygynuose arba pas

A. MILUKAS & CO.,

3654 Richmond St., Philadelphia, Pa.